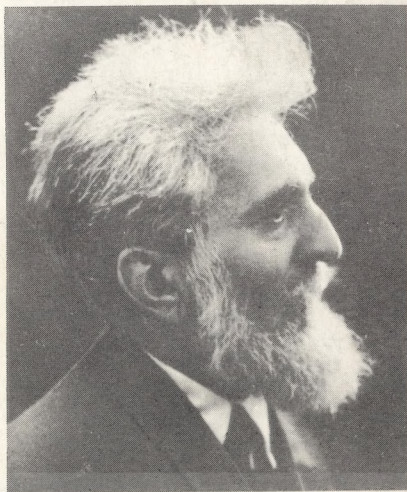

g. ibrăileanu

165

Ipocrizia ajunge uneori a doua natură, și atunci ea devine sinceritate. În cazul acesta sinceritatea devine ipocrizie — cînd ipocritul, în vederea calculelor sale, își permite accese de sinceritate.

Cînd un prieten te părăsește în nenorocirea lui, îți dă tot atîta dovadă că nu ți-a fost prieten adevărat ca și cînd te părăsește în nenorocirea ta.

Mila, cînd nu e însoțită de o iubire înfinită, e mai ofensatoare decît disprețul.

G. IBRĂILEANU (din *Privind viața*, scriere cuprinsă în volumul de față)

Lei 5

editura pentru literatură

g. ibrăileanu

g. ibrăileanu

adela

Ilustrația copertei: *N Claudiu*

g. ibrăileanu

**adela • privind viața • amintiri
din copilărie și adolescență**

**PREFAȚĂ DE
CONSTANTIN CIOPRAGA**

1966

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

NOTA LA EDIȚIA a II-a

Cu ocazia apariției celei de-a doua ediții a romanului *Adela* în „Biblioteca pentru toți” am adăugat la volumul nostru următoarele texte :

Privind viața (reprodus după volumul apărut în Editura „Cultura națională”, 1930).

Amintiri din copilărie și adolescență (apărute postum în *Adevărul literar și artistic*, an. XVIII, seria a III-a, 1937, nr. 884, 14 noiembrie ; nr. 885, 21 noiembrie ; nr. 886, 28 noiembrie ; nr. 887, 5 decembrie ; nr. 888, 12 decembrie ; nr. 889, 19 decembrie ; nr. 890, 26 decembrie și an. XIX, seria a III-a, 1938, nr. 891, 2 ianuarie).

Textul romanului *Adela* a fost stabilit de G. Agavriloaie. Celelalte texte au fost stabilite în redacție.

„BIBLIOTECA PENTRU TOȚI”

PREFAȚA

Pentru mulți dintre contemporani, G. Ibrăileanu a fost un personaj văzut de la distanță, el fiind : „criticul de la Iași“, „îndrumătorul *Vieții românești*“, profesorul. Unora le spunea ceva gînditorul din *Privind viața* ; altora, mai sensibili, nu le scăpau vibrațiile lirice din paginile de critică ; puțini, intîmii, colegii de redacție, știau că în structura acestui complicat intra și un poet.

Criticul era, dacă se poate spune astfel, un poet al reflecției, al analizei, al voluptății spiritului ; un arhitect construind cu idei. Cînd a dat literaturii o carte ca *Adela*, s-a văzut că aceasta întregea dimensiunile unei personalități. În fond, *Adela* e o pseudobiografie în care se limpezesc, în perspectiva trecutului, momente din existența autorului ; e un roman ce s-ar putea încadra în categoria la modă pe vremea doamnei de Staël și a lui Alecsandri, a biografiilor de artiști.

Părinții viitorului critic erau armeni ; copilul lui Teodor și al Mariei Ibrăileanu (ca fată, Marcovici),

născut la Tîrgu-Frumos la 23 mai 1871, primi numele de Garabet. Eveniment trist, acesta rămase orfan de mamă la vîrsta de cinci ani. Tatăl schimbă mai multe îndeletniciri (mic negustor, arendaș de pămînt, apoi ~~său~~-baș mărunt) stingîndu-se și el prematur în 1887.

Ce spun vechile amintiri? Sărăcia a fost neconținut partea Ibrăilenilor, dar copilul, visător, a reținut din peregrinările timpurii, la țară, impresii mîngîietoare : „*Toate mi se păreau foarte departe — în toate direcțiile mi se părea că se sfîrșește o lume, după care începe regiunea basmelor*”.

Școlarul timid, întreținut de rude, obținu rezultate excepționale atît la gimnaziul din Roman, cît și la liceul „Codreanu” din Bîrlad. Aici, la Bîrlad, împreună cu liceenii Raicu Ionescu (Rion), N. Savin, D. Moscu, Traian Cardaș și alții întemeiază un mic cenaclu, „Orientul”, după numele străzii unde aveau loc reuniunile. Se discutau opere ideologice și literare, tinerii abordînd probleme dezbătute de *Contemporanul* de la Iași ; circulau din mînă în mînă scrieri de Darwin, Spencer, Büchner, Max Nordau, Vasile Conta, opere literare de Lessing, Heine, Uhland, Byron, Ossian, Dostoievski, Turgheniev, Zola, criticile danezului Georg Brandes ; dintre scriitorii români interesau Eminescu, Caragiale, Delavrancea ; trecere deosebită avea Vlașuță, care, concomitent cu Paul Bujor, fusese elev al liceului bîrlădean.

Între anii 1890—1895, G. Ibrăileanu se găsea la Iași, ca student al Facultății de litere și concomitent al Școlii normale superioare, unde-l înconjurau Raicu Ionescu-Rion și alți colegi bîrlădeni. Cunoaște acum pe Gherea și re-

vede pe V. G. Morțun, care-i era cunoscut de la Roman. În 1893, făcu cunoștința lui C. Stere, student mai vîrstnic, evadat din temnițele țariste unde fusese închis ca revoluționar ; acesta organiza atunci societatea culturală studențească „Datoria” cu vederi narodnice.

Studentul de la litere colaborează activ la presa socialistă din București, trimițînd numeroase articole la *Munca*, foaia săptămînală a mișcării muncitorești, devenită în 1894 *Lumea nouă*, organ al partidului social-democrat al muncitorilor din România. Limbajul tînărului colaborator, care semna *Cezar Vraja* sau *Un sociabil*, denotă cit de puternic fusese pătruns Ibrăileanu de ideologia *Contemporanului*.

Tot sub pseudonim va publica tînărul Ibrăileanu în *Eventmentul literar* de la Iași (1893—1894), săptămînal condus de Sofia Nădejde. Apar acum idei de nuanță poporanistă, care, datorită legăturilor criticului cu C. Stere, se vor accentua treptat.

Numit profesor secundar la gimnaziul din Bacău, transferîndu-se apoi la Iași, funcționează pînă 1908 la Liceul internat, apoi (cu excepția anului 1910—1911) ca profesor de literatură română modernă la Facultatea de litere.

Ca îndrumător al *Vieții românești* (1906—1933), G. Ibrăileanu a desfășurat o activitate excepțională, orientînd literatura vremii spre realism, descoperind talente și stimulînd vocații, în sfîrșit, făcînd din revista ieșeană o tribună de luptă cu idealuri democratice în care se regăseau figurile reprezentative ale literaturii române dintr-o întreagă epocă. „*Cît timp a apărut Viața românească la Iași — scria Mihail Sadoveanu — G. Ibrăileanu a fost*

inima ei, în înțeles anatomic. N-a apărut un rînd în revistă, fără să fi fost citit mai înainte de dînsul. El era regulatorul fiecărui număr, cumpănitorul polemicilor, al articolelor grave, al problemelor înfricoșate. ٤

Cu toate concesiile de nuanță poporanistă, deci diversioniste, criticul n-a căzut în eroarea de a idealiza țărănimea în spirit fanatic și a desconsidera forța proletariatului; cu consecvență a promovat o literatură realistă, făcînd distincție între poporanismul politic și literatură, aceasta din urmă neabătută de la funcția sa de oglindă a vieții, de factor activ în transformarea societății. Ibrăileanu a dus mai departe lupta lui Gherea pentru o artă militantă, cu obiective sociale înaintate. „*În chestiile literare, nu am decît pretenția de a fi un elev al lui Gherea*“, declara el în 1906 în *Viața românească*.

Teoretician, critic și istoric literar, profesor la Facultatea de litere, Ibrăileanu a desfășurat o activitate intensă, concretizată, pe de o parte, în volumele *Spiritul critic în cultura românească* (1909), *Scrîitori și curenți* (1909), *Opera literară a d-lui Vlahuță* (1912), *Note și impresii* (1920), *Scrîitori români și străini* (1921). După război — *Cultură și literatură* (1921), *Studii literare* (1930), pe de alta, în cursurile universitare (*Epoca Conachi, Epoca Alecsandri, Epoca Eminescu*). Unele interpretări critice nu rezistă analizei, însă influența școlii lui Gherea se resimte pozitiv în numeroase pagini, Ibrăileanu fiind unul din întemeietorii criticii noastre literare științifice.

Consecvent ideilor de progres din tinerețe, criticul, bătrîn, urmărea cu interes și entuziasm realizările grandioase din Uniunea Sovietică. Lucid, cu trupul istovit de

boală, trecu în lumea umbrelor într-un sanatoriu din București, la 12 martie 1936. În anii noștri, opera sa se bucură de largă prețuire și circulație. Printre membrii *post-mortem* ai Academiei Republicii Socialiste România se află și criticul de la Iași.

Debutul în scris se leagă de apariția la Roman a unei publicații bilunare, *Școala nouă*. Evenimentul se petrece „în vacanța cea mare dintre clasa a VI-a și a VII-a”, când liceanul, orfan, vine de la Bîrlad la rudele de la confluența Siretului cu Moldova.

Ca orice adolescent sensibil, și mai ales cu exemplul unui mare poet al vremii în față, Ibrăileanu scrie acum, în anii 1889 și 1890, câteva poezii. În *Amintiri din copilărie și adolescență*, tipărite postum, autorul lor vorbește de „poezii în proză și în versuri”, înțelegînd prin cele dintîi poemele în proză cultivate de romantici și simbolști. Aspirantul la gloria poetică eminescianizează corect, fără personalitate, pe teme erotice, încadrîndu-se și el curentului eminescian.

Mai interesante sînt încercările filozofico-literare. Impresionează precocitatea gînditorului frămîntat de probleme, mereu în căutare de soluții, înclinat să disocieze faptele de viață și să le clasifice conform viziunii proprii. Preferința pentru aforism trebuie pusă în legătură și cu avîntul luat, în ultimul deceniu al secolului, de psihologie, devenită știința de prestigiu a vremii. Referindu-se la cugetările debutului, criticul se va arăta mult mai îngăduitor decît cu versurile. „Era în aceste cugetări pă-

trundere și logică. Pentru vîrsta de optsprezece ani înseamnă ceva."

Prezența cugetărilor în paginile literare este caracteristică tuturor scrierilor lui Ibrăileanu. Aceleași idei de sprîjin revin în perioade diferite, reluate în forme ușor modificate stilistic. Se poate urmări filiația unor aforisme în drumul lor de la *Amintiri*, prin *Privind viața*, pînă la ultima operă, *Adela*. Gînditorul de la șaizeci de ani utilizează idei la care medita de mult ; o carte nutrește pe cealaltă.

Adela este nu atît romanul unei tinere femei, cît analiza crizei sentimentale a unui cvadragenar de o luciditate extremă. Cîștigînd dragostea unei femei de douăzeci de ani, Emil Codrescu, eroul cărții, e măcinat totuși de incertitudini, suspectînd și analizînd orice gest al partenerei, pentru a descoperi sensuri acolo unde nu sînt. Cînd i se pare că a sesizat un amănunt care anterior îi scăpase, el are un fel de satisfacție, o adevărată bucurie a durerii. Miezul spiritual al operei fiind rezolvarea atitudinii față de femeie, scrierea reprezintă în fond o continuare logică a ideilor expuse anterior în *Privind viața*.

E greu de precizat în ce măsură opere mai vechi vor fi avut influență asupra autorului *Adelei*. Despre contribuția clasicilor ruși se poate vorbi însă cu certitudine. Ceea ce admiră G. Ibrăileanu la marii clasici ruși este cunoașterea profundă a sufletului feminin, în special. Subtilitatea cu care Turgheniev analizează o apariție plină de feminitate ca Irina din *Fum*, delicată și misterioasă, lirismul aceluiași mare prozator din *Ape de primăvară*

captivează pe G. Ibrăileanu încă din prima etapă a creației lui, la *Școala nouă*. Lev Tolstoi — căruia îi consacră un excepțional studiu critic — îl impresionează puternic și durabil prin arta magistrală cu care în *Anna Karenina* trece de la psihologie la etică, disecînd neconținut sufletul sfîșiat de remușcări al eroinei. Tolstoi își iubește eroina și suferă pentru ea, așa cum G. Ibrăileanu o va iubi pe Adela.

Prozatorul își privește propria-i scriere ca o operă de observare științifică, de aceea reconstituie fapte vechi și interpretează mereu, făcînd psihologie, încercînd să descopere esențialul atît în lumea din afară, cît și introspectiv. *Adela* e un roman concis de analiză și introspecțiune.

Romantismul, aerul ușor desuet din *Adela* țin de unghiul de vedere din care autorul privește personajele și zugrăvește epoca. Totul este aici *fin de siècle* 1890—1900, elegiac, nostalgic. Pentru a nu se trece cumva cu vederea acest aer de vechime, subliniat romantic, o „lămurire“ a „editorului“ (recte a lui G. Ibrăileanu) atrage atenția, prevenindu-ne de la prima pagină că : „*Adela nu e un roman autobiografic*“ și că „*acțiunea romanului e situată cu mai bine de treizeci de ani în urmă*“ (ediția I e din 1933). „*Titlul romanului, care e și numele eroinei, este inadins ales ușor desuet, sau demodat...*“ Pe scurt, cartea ar fi „*un document al sensibilității unui intelectual din acea vreme...*“

Ambianța socială în care se desfășoară romanul sentimental al lui Emil Codrescu și al Adelei este într-adevăr demodată, vetustă, dar fără tentă de ridicol. În stațiunea Băltătești, din preajma orașelului de munte Tîrgu-Neamț,

vilegiaturiștii sînt domni respectabili cu pălărie și baston, iar femeile poartă drept supremă eleganță *empiruri*. Chiar Adela apare o dată într-un „*empire liliachiu*“, cu „botine înalte cu tocuri Louis XV“. Se citește ziare din București : *Universul* sau *Voința națională*. Ornicul „carillonează *La Paimpolaise*“, doamna M..., mama Adelei, cîntă „sentimental serenada de Schubert“, Adela însăși interpretează la clavir vâlsuri de Chopin sau „rapsodia tumultuoasă a lui Liszt“, iar în parcul stațiunii muzica militară repetă zilnic arii din *Lucia de Lammermoor* și „vâlsuri de altădată“.

În această Moldovă de sfîrșit de veac al XIX-lea se vorbește moale, de *ogradă*, *iatac*, *grimea*, *tulpan*, *mama matală*, iar conversațiile între Adela și Emil se duc sub lună, în cerdac. Pînă și numele fetelor din micile flirturi ale lui Emil Codrescu sună dezacordat : Eliza, Estella, Otilia, Elvira, Leonora, desprinse din amintirile evadragenarului cu două decenii mai vechi.

Jurnalul lui Emil Codrescu ridică dintru început problema corespondențelor dintre biografia lui G. Ibrăileanu și existența pe planul ficțiunii a eroului literar. Oricît ne-am feri să cădem într-un biografism indiscret, unele paralelisme sînt prea evidente, chiar dacă „lămuririle“ editorului ne previn în sens contrar. Să-l luăm însă pe Emil Codrescu în ipostaza care interesează aici : ca erou de ficțiune literară.

Experiența de viață a acestuia pare la prima vedere precară. Singuratic, meditativ, cu amintiri familiale reduse, ca unul care a rămas orfan de mic, el își compune o mască de intelectual ascet, fără multe legături cu socie-

tatea. Registrul său erotic este sărac în imagini, iar drumul cunoașterii realităților mărginit de o doză de scepticism. Ca medic, el ar trebui să fie un om al faptelor, dinamic și pozitiv. Îl aflăm însă comportându-se ca un umanist dezabuzat, rațional și sentimental, consumat de planuri solitare, sterile.

Om al cărților, cu orizont mult mai larg decît ne-am aștepta de la specialitatea urmată în universitate — medicina — Emil Codrescu are pasiunea artei și filozofiei, mai precis a cărților de reflexiuni. Diogen Laerțîul¹ îl interesează mult în comparație cu „tîzul“ lui, „nesociabil și rău...“, „inelegant la aspect și la suflet...“, „utilitarist mărginit...“, „obtuz la știință și frumusețe“. În paginile cărții lui Diogen Laerțîul, meditativul așază la presat florile-mărunte dăruite lui de Adela, menite să stea în prelungită vecinătate „între venerabilii Crates și Metrocle“ ; în camera sa se poate vedea „atîrnat de perete în dosul mesei-birou“ portretul lui Schopenhauer.

Eroul „înoată în probleme“ și se autoobservează implacabil, rece — în această postură, ca medic. Asistăm tot timpul la un fel de dedublare : omul de știință, cumpănit, caută și pune diagnosticul omului sentimental. Observațiile sînt comunicate aluziv : „...*Azi am recitit paginile lui Diogen*

¹ E o veche preferință a lui G. Ibrăileanu. Profesorul de filozofie Coco Dimitrescu-Iași îi recomandase lui G. Ibrăileanu, studentul său, opera lui Diogen Laerțîul (sec. al III-lea î.e.n.), de care tînărul gînditor a rămas legat toată viața, încît în vacanțe o lua regulat cu el în popasurile la mînăstirile nemțene. Sub titlul *Vieți, doctrine și sentențe ale filozofilor iluștri*, opera în zece volume, dedicată unei platoniciene, colportează elemente anecdotice în legătură cu biografiile unor gînditori antici.

Laerțiul despre Epicur. Ataraxie. «Apatie»... Frica de acțiune a omului lipsit de energie impulsivă... Teroarea de răspundere a intelectualului prea lucid și prea mult preocupat de urmările faptelor lui. Această scrutare continuă duce la descumpănirea celor două tendințe — afectivă și rațională — prin subordonarea nemiloasă, tragică a sentimentului la rațiune. De aci efectul paralizant, ideea de disciplină etică, impusă prin voința care merge pînă la sacrificiu.

În interiorul acestui spirit rațional și calculat, prezența Adelei declanșează, totuși, mari rezerve de sentimentalism comprimat. Dragostea, care în copilărie trebuia să se îndrepte spre părinți (morți de mult), se concentrează acum asupra Adelei, pe care Emil Codrescu o cunoscuse cînd ea avea cinci ani, iar el douăzeci și cinci. De aici, apariția unor trăsături sufletești speciale în cursul legăturii : o adîncă nevoie de idealizare a Adelei și fetișizarea chiar a ființei iubite.

Prin urmare, omul indiferent, care își ia zilnic, ca unui alter ego, „pulsul și temperatura“, făcînd ca „filele jurnalului“ să ajungă adevărate „foi de observație“, devine, grație iubirii, capabil de o mistuitoare pasiune. Desigur, nu fără sinuozități — cu înălțări și căderi de tensiune...

Pentru a-și defini cît mai pregnant eroul, G. Ibrăileanu îl izolează într-un cerc de viață foarte restrîns, astfel ca toată lumina să se concentreze, ca aceea a unui proiector, asupra lui Emil Codrescu și prietenei lui. Evenimentele, destul de mărunte în sine — plimbare noaptea, lecturi, clavier, discuții — se petrec în zona unui sat. În mod excepțional, se vorbește despre o călătorie cu trăsura la

Țirgu-Neamț sau la minăstirile din apropiere. Epicul e ca și absent.

Dacă în economia romanului apar cîteva profiluri străine, acestea sînt introduse de prozator pentru a urmări prin raportarea de la unii la alții evoluția eroilor principali: Autocaracterizările amănunțite pe care și le face Emil Codrescu nu sînt de ajuns. Iată-l, deci, judecîndu-se în comparație cu alții. Tot așa Adela e văzută în preajma altor femei. Scopul acestor confruntări e studiul cît mai exact al psihologiei eroilor.

Cu toată înclinarea spre analiză („introspecție“) și reverie („imaginație rebelă“), Emil Codrescu este impresionat, dacă nu dominat de forțele materiale ale mediului : „*Tot ce există e real, s-a născut din necesitățile vieții, și viața nu mai poate ignora ceea ce a creat ea însăși, ca să se adapteze fizic și moral*“. În încheierea romanului, condamîndu-și „tristul hamletism“, adică oscilația care l-a făcut să rămînă nehotărît și s-o îndepărteze pe Adela, Emil se declară învins. L-a învins ezitarea de a se apropia cu toată convingerea de formele palpabile ale vieții.

Metoda de creație realistă concurează în *Adela* cu cea romantică. Ironizarea societății burgheze ține de viziunea realistă. Romanul contemplativ, liric urmează linia vechilor confesiuni romantice, *René* de Chateaubriand, *Corinne* și *Delphine* ale doamnei de Staël, *Obermann* de Sénancour, *Adolphe* de Benjamin Constant și altele.

Comportîndu-se ca un minuțios observator al iubirii, nepractic, Emil Codrescu trăiește o dramă care nu capătă niciodată dimensiuni epice, deoarece și-o comprimă du-

reror înlăuntru. Drept urmare, parantezele explicative, revenirile, sfișierile reținute, în timp ce drama rămîne în surdină. Confesiunea păstrează tot timpul tonul scăzut, minor. Lectura evenimentelor ne duce cu gîndul la o amintire, cu ecouri cînd mai distincte, cînd mai pierdute, deși faptele sînt expuse la timpul prezent.

Interiorizat, eroul cu „părul brumat“, care hamletizează permanent, se judecă la rece. Cititor de gesturi și constructor de ipoteze, el se crede apăsător de „implacabila cronologie“, care-l separă de Adela. Problemele cele mai mărunte, în sufletul său, devin „cazuri“, de aceea el se întrebă făcînd cazuistică : oare nu-i nedelicat s-o prind de mină ; să stau culcat în iarbă în fața ei ; să umblăm în cărțile gazdei. „*Psihologie de cvadragenar intempestiv și pervers de lucid*“, completează cu amărăciune, într-o paranteză, tot el. -

Sensibilul Emil e dublat de un *raisonneur*, care obișnuiește să acorde faptelor lui și ale altora o atenție disproporționată cu semnificația lor. „*Dar văd că despic firul în mai mult de patru*“, notează eroul, surprinzîndu-și obsesia de a îngroșa totul prin lentile măritoare. Căci rațiunea lui Emil Codrescu nu acționează simplificînd, pentru a scoate din aspectele complexe ale vieții cîteva coordonate cu caracter de principii, ci, dimpotrivă, complică faptele cele mai simple, înaintînd laborios, cu adnotații și comentarii încetinitoare. Inteligența lui dornică de asociații și sensuri neprevăzute acționează în virtutea unei dialectici proprii, în afara logicii obișnuite. Adela nu are nevoie de intuiție specială pentru a citi lim-

pede în sufletul eroului : „Ești egoist, mon cher maître...”
Și cu alt prilej : „Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei...”

Conștient de natura aproape maladivă a reticențelor sale față de Adela, considerându-se cu autoironie „supra-om care-i dorește fericirea”, însă fără să acționeze, Emil Codrescu își definește singur atitudinea față de prietena sa : „In realitate, nici eu nu știu bine ce simt, căci Adela mă întinerește și mă îmbătrânește”.

Trebuie să observăm apoi amănuntul că eroul suferă din cauza maniei analitice, nu numai în legătură cu Adela, dar și cu orice alt fapt de viață. Felul cum soția colegului său Timotin se comportă cu copiii este pentru Emil Codrescu „un examen probant asupra psihologiei unei femei”. Adela îi oferă de asemenea posibilitatea „unei experiențe de psihologie pe sufletul ei și mai cu seamă pe al meu”. Noțiunea de psihologie¹ revine mereu : „Cu aere de psiholog dezinteresat, îi detaliam calitățile...”

Cînd demonul analizelor („hipertrofia mea cerebrală”) adoarme pentru o clipă, acest spirit speculativ are fugare momente de beatitudine : „Cu mania de a analiza, care

¹ G. Ibrăileanu s-a ocupat în mod sistematic, ani de-a rîndul, de psihologie și logică. Vorbînd despre William James, îl numește „unul din marii mei învățători” și-l așază deasupra tuturor psihologilor dinainte de primul război mondial (*Viața românească*, an. XVI, 1924, nr. 11, p. 274).

Referindu-se apoi la propriul lui studiu despre Marcel Proust, criticul ieșean îl consideră drept o lucrare de „psihologie și estetică literară” (cf. *Scriitori români și străini*, ed. „Viața românească”, Iași, 1926, p. 241).

Un moralist ca La Rochefoucauld este în concepția lui G. Ibrăileanu „un ilustru psiholog” (*Viața românească*, an. XIV, 1922, nr. 2, p. 303).

Pentru Ibrăileanu-criticul psihologia constituia un mijloc de a ajunge la analiza științifică a fenomenului literar.

nu mă părăsește un moment, m-am felicitat că, pentru o dată cel puțin, am putut rămînea în atitudine contemplativă față de ea. Dar cînd s-a dus să-și ia batista de pe masă, géniul nemilos și-a luat revanșa."

Discontinuitatea în viața psihică a lui Emil Codrescu este, după cum vedem, provocată de incidente neesențiale, insignifiante chiar. A fost de ajuns ca Adela să facă gestul de a ridica o batistă, pentru ca imaginea contemplată, devenită o clipă motiv de sublim, să se risipească. Cu atît mai mult comentariul disproporției între vîrste devine obsesiv: *„Nu mai pot înțelege nimic... Intreaga logică mi-i viciată de conștiința celor cîțiva ani, peste cei care permit asemenea jocuri. Abuzul involuntar de analiză, boală veche și incurabilă, complicat cu conștiința celor douăzeci de ani ai ei și patruzeci ai mei, m-a aruncat într-o țesătură inextricabilă, din care mi-i cu neputință să mă descurc."*

Din atîtea atitudini revelatoare se desprinde cu claritate dualismul fizionomiei spirituale a lui Emil Codrescu. Sensibilitatea îl face să observe în chip aproape monstros. Avînd în vedere că faptele se petrec într-o vreme în care romantismul la noi era încă în floare, structura eroului este conformă cu logica istorică. Dar remarcînd pe de o parte această „facultate dominantă" — pentru a ne exprima în termenii lui Taine, critic admirat de G. Ibrăileanu — prozatorul nu trece cu vederea o altă trăsătură, raționalismul. Emil Codrescu, care percepe totul în nuanțe infinitezimale, devine grație rațiunii un fel de damnat, un nesatisfăcut, dar nu de tipul lăcrimos al modelelor romantice decepționiste. *„Explicația psihologică*

nu-mi ajută de loc. Explicațiile nu modifică niciodată realitățile."

După cum s-a putut remarca, sensibilitatea alimentează conștiința, rațiunea. Prisosul de sensibilitate se convertește în exces de interpretare, ajungînd pînă la *rațiocinare*. Emil Codrescu apare mereu pe două planuri, în sensul dualist al structurii lui ; contemplativ, pasionat dar și criticist, dizolvant.

Cu toate că titlul cărții este *Adela*, aceasta apare subsumată caracterului celui alt personaj, Emil Codrescu. *Adela* nu este o apariție obiectivă, ci mai degrabă proiecția lirică a unui visător predispus la idealizare. Subiectivismul împiedică pe erou s-o observe exclusiv pe *Adela*. Ea se definește ca *al doilea personaj* al operei, prozatorul urmărind interferențele spirituale dintre Emil Codrescu și *Adela*, pentru a-i scruta pe amîndoi în funcție de criza sentimentală care-i apropie.

În ipostaza de critic, G. Ibrăileanu preferă *creația*, dar *Adela* este „analiză”. Personajul feminin este disecat mai puțin, în raport cu Emil Codrescu. Scriitorul, ca observator, nu poate ieși din el. De aceea, dacă am încerca o judecată de valoare asupra eroilor romanului — din punctul de vedere al „creației și analizei” — *Adela* este într-un grad mai mare *creație*, față de Emil Codrescu, erou văzut *analitic*.

„Autorul — scrie G. Călinescu — preocupat de o unică problemă, aceea a reconstituirii datelor sufletești originare, nu creează plastic, în suprafață, cu caractere și scene vii. La drept vorbind, nici nu creează oameni, ci, fără să fie abstract în sensul ideologic, construiește uni-

*tăți psihologice. În Adela avem monografia psihologică a iubirii cu toate tulburările ei intelectuale, afective și fizice, dar mai ales extraordinar de profunda analiză a în-
doielii.”¹*

Deși eroina i se revelă eroului ca „un bloc de frumuseți vii și calde”, acționînd spontan, fără reflexiune și calcul, ea nefiind o „filozoafă” ca Emil Codrescu, acesta face din ea centrul unei lumi ideale. Izolată de viața reală, „Adela este o iluzie paradisiacă, și nu trebuie să devie o realitate...” „Adela va rămîne pentru tine mereu stîncă pe care crește floarea-reginei, atît de apropiată că poți distinge micile stelute catifelate și totuși inabordabilă ca o planetă, din cauza prăpastiei care te desparte de ea...” „E cu neputință să fi existat cîndva pe planetă o apariție mai încîntătoare.”

În legătură cu capacitatea de iluzionare a lui Emil Codrescu — erou care totuși persiflează romantismul — i-am putea bănuî precursori. Ne-am putea gîndi la concepția despre femeie caracteristică faimosului *dolce stil nuovo* și la poezia trubadurilor din școala provensală care cultivau ceea ce italienii numeau *la donna angelicata*, femeia devenită înger. „Niciodată — gîndește Emil Codrescu — cuvîntul înger nu s-a potrivit unei trecătoare apariții umane, ca acestei ființe în adevăr angelice.”

La prozatorul român există însă o notă personală. Spre deosebire de viziunea mistică a unui Dante (care vedea în Beatrice „ceva căzut din cer spre a ilustra miracolul”) și de literatura petrarchescă (de asemenea vaporeasă),

¹ G. Călinescu, G. Ibrăileanu, *Adela*, în *Viața românească*, anul XXV, nr. 5, din mai 1933, p. 201.

departe de intenția alcovului, la G. Ibrăileanu se observă cultul femeii, delicatețea, dar și o abia perceptibilă tendință spre senzual. De aici, ezitățile, pendularea între fantăzie și real, adorația și reflexiunile la rece, vibrațiile amorului și ideea morții.

Caracterizarea eroinei e realizată prin tușe succesive, artistul revenind și rotunjind mereu. „Fiica unui bonjurișt“, cu educație și cultură făcută în casă (Adela), nu gustă subtilitățile și divagațiile romanelor nerealiste. Dar ea „gustă pe institutorul Creangă“, în care găsește într-unite spiritul viu și optimismul poporului, „*cu alte cuvinte, viața și limba pe care le cunoaște ea din copilărie*“.

Reluarea legăturilor cu Adela are o explicație aparte, bazată fiind pe un trecut sui generis: „*Prietenia re-născută a crescut repede pe amintirile copilăriei și pe precocitatea ei intelectuală și tardivitatea mea afectivă*“. Eroina se comportă cu simplitatea vechilor ei deprinderi... Iar Emil Codrescu i le cunoaște de când ea avea numai cinci ani. În opoziție cu seriozitatea lui Emil, Adela se manifestă ca o ființă sprintară și spirituală. La patru ani, ea întreba cu logica adecvată dacă doctorul de cai nu e „un cal mai mare“. Metaforele pe care le născocște mai târziu, în legătură cu elementele din decorul de la Bălțătești, denotă inteligență și umor. Întregul peisaj rural era pentru ea „ca o reducere a lumii mari“. Privind elementele decorului, Adela „*le definea, comparându-le cu pietre prețioase, cu metale, cu stofe*“. Astfel caracterul ei realist, senzitiv — prin excelență feminin — apare ca un revers al gravului său prieten. Pentru ea

prepelita este „petpedecul“, lucearărul „steaua nebună“, iar florile „au și ele personalitate“, de aceea le definește în spiritul unei „viziuni comice și ușor dezmiardătoare“. Adela face un fel de psihologie florală : unele sînt „sentimentale“, altele „impertinente“, „copii“ ori „cucoane mici“ și așa mai departe. Umorul Adelei e duios și simplu, cu rădăcini în concret, specific feminin.

Realistă și romantică în același timp, ea recitește cu pasiune isprăvile lui Tartarin, care-i dau imaginea unei existențe fericite, dar nu-l agreează pe Tolstoi, scriitor prea grav. Și totuși, în unele momente, sprintăra Adela apare taciturnă, enigmatică : *„Are reticențe subite și curioase. Dacă i-ai transcrie vorbele, ar trebui să pui mereu cîteva puncte de suspensie la sfîrșitul frazelor.“*

Ne aflăm în fața unei iubiri nemărturisite verbal, ci interpretată prin gesturi. Adela mușcă un măr și-i dă o jumătate prietenului ei : semn de intimitate. El îi vorbește de eroinele lui Turgheniev și Tolstoi. Totul se petrece aluziv. Emil Codrescu este pentru Adela *„cineva de la Vornicenii“*, și pe rînd, progresiv, „mentorul“ ; *„mon cher maître“* ; *„maître chéri“*, „iubitul meu prieten“. Totul rămîne în această atmosferă de romanesc și idilic ușor cețos.

Captivat de această apariție volubilă, care e Adela, Emil Codrescu încearcă să-și explice propriile sentimente, el fiind în același timp și observator, și subiect. Intelectualul care vrea să-și facă „un punct de onoare“, din a fi „obiectiv științific“, după ce a fost îndrăgostit precóce la zece ani de Emilica — fetița „cu coada pe spate, cu

breton galben pe frunte și cu șorțul negru" — ajuns la vîrsta realistă, vede în Adela „un fel de Gretchen în eternitate". În practică însă, cu toată iubirea vibrantă a Adelei — totuși în marginea decenței și pudicității — el o îndeamnă să se mărite cu altul. „*Patern și grav am sfîșuit-o să se căsătorească, sprijinind îndemnul cu argumente burgheze insipide*".

Contrar aparenței, cartea cea din urmă a lui G. Ibrăileanu nu este ceea ce s-ar putea numi un roman cu „cheie". Ca eroină, Adela e o apariție care s-ar putea să fi existat, dar și o imagine ideală a feminității. Prototipul rămîne, poate, „necunoscuta" din adolescența de la Roman, care-l fermecase în vara anului 1889. „*Fata pe care ai iubit-o la optsprezece ani și n-ai mai văzut-o de atunci, o iubești toată viața*". Modelul s-a întregit cu trăsăturile spirituale ale altor femei, a căror notă comună se dovedește a fi delicatețea morală.

În *Amintiri*, ni se spune că a fost atunci, la optsprezece ani, „o afacere mai mult de imaginație decît de romantism". Dar impresia a fost totuși atît de puternică, încît „argintul de pe frunzele copacilor", observat într-o noapte cu prilejul acelei mari iubiri de adolescență, i-a rămas pentru totdeauna criticului ca o amintire cu rezonanțe de voluptate spirituală.

De altfel, numeroase corespondențe demonstrează înrudirea dintre substanța ideilor și sentimentelor din *Amintiri* cu acelea din *Adela*. Ceahlăul, văzut la vîrsta de cinci ani din curtea casei de la Roman, e asociat

organic cu fericirea primei copilării și descris cu afecțiune și în *Adela*. Regretul nelămurit pe care-l simte Emil Codrescu, orfan din fragedă copilărie de amîndoi părinții, este mărturisit în *Adela* într-o elegie de o delicată sensibilitate. Tot așa se destăinuise G. Ibrăileanu în *Amintiri* — și el orfan pretimpuriu — evocînd pierderea mamei sale.

Amintita elegie din *Adela* începe cu o idee folosită odinioară de Lamartine în poemul *Le vallon*: „Azi se împlinesc treizeci și șase de ani de la moartea mamei... Tîmpul vine din viitor, trece în urmă, se dărîmă peste ea, o acopere, o face tot mai inexistentă, căci morții mîr și ei, mereu. Cînd voi dispărea și eu, va fi murit și ea complet din univers... În cursul vieții, imaginea rămînînd mereu aceeași, a variat, totuși, o dată cu punctul de privire în care mă mutau anii. În copilărie, fata cu părul castaniu îmi era mamă. La douăzeci de ani, soră. Astăzi, o simt fiică.”

Se vorbește apoi în *Amintiri* de „poezia lucrurilor din trecutul îndepărtat”. Aflăm astfel mărturii despre emoția celei dintîi călătorii cu trăsura, de la Roman la țară. Evenimentul neuitat va fi repovestit în cîteva pagini din *Adela*. Ne referim la drumurile patriarhale cu trăsura — de la Băltătești la Tirgu-Neamț sau la mînăstiri — ale lui Emil Codrescu și prietenei lui. De asemenea, soția unui proprietar din preajma Romanului, în casa căruia liceanul G. Ibrăileanu dăduse meditații, purta „empiruri făcute numai din dantelă”, așa cum apare o dată și *Adela*

Neaderența lui Emil Codrescu la viața socială implică teama răspunderii, abdicarea cu toate amărăciunile ei și cufundarea într-un individualism obositor. Intelectualul analizat de G. Ibrăileanu în *Adela* nu este un erou excepțional, ci întrunește ca tip social trăsăturile generale ale confrăților lui de epocă. Prin aceasta, opera nu e lipsită de dimensiunea socialului, atât de necesară pentru caracterizarea cât mai profundă a eroilor.

Frământat de idei și sentimente de o rară înălțime, Emil Codrescu e totuși un nefericit. Perspectiva de a-și pune calitățile morale în slujba societății e barată de excesul autoanalitic ce-i paralizează voința. Și totuși, eroul acesta, care nu e un triumfător, dar e profund uman, ne urmărește. Personajul central al romanului incită la puritate etică — iar prin aceasta conținutul spiritual și umanitar al operei impune respect.

Exităările criticului de a-și da la iveală opera au durat timp îndelungat. După o lentă perioadă de gestație, G. Ibrăileanu a început să serie episoadele introductive într-o primă versiune.

Precauțiunile luate de critic în vederea desăvîrșirii operei — care trebuia să apară postum, spre a-l scuti de indiscreții — sînt demne de a fi cunoscute. El face să circule manuscrisul la cunoștințe de diferite vîrste și profesii, bărbați și fete tinere sau femei de mult măritate, pentru ca, ținînd seama de sugestiile lor, să procedeze la remanierea textului. Acesta era și un mijloc de a-și scutura anumite îndoieli.

În legătură cu stilul aproape oral al criticii lui G. Ibrăileanu s-au emis păreri intenționat minimalizatoare. Revenirile, familiaritatea conversației nu înseamnă însă lipsa îndemînării stilistice, ci subliniază prezența caldă a cărturarului viu, dornic să convingă. „*Înzestrat cu o sensibilitate estetică de seismograf* — ne spune G. Topîrceanu, prietenul care l-a cunoscut în intimitate — *cu însușiri și apucături de pur artist, scria totuși adesea cum îi venea în condei, simțind parcă un fel de pudoare să-și pună în valoare propriile însușiri de scriitor.*”¹

Apariția Adelei a fost pentru critica vremii o noutate estetică, între altele și sub aspectul stilului: G. Ibrăileanu a demonstrat că putea fi excelent mînuitor al unui stil artistic. Un rival în critică și prozator el însuși, E. Lovinescu, pune în contrast opera propriu-zisă a criticului de la Iași — în care nu distinge „*nici o finețe de sensibilitate estetică și de expresie literară*” — cu revelatoarele pagini ale romanului. Dacă în scrierile lui G. Ibrăileanu-criticul „*nu se vedea nici o indicație de sensibilitate estetică, ci dimpotrivă, numai inaptitudinea pentru expresia artistică*”, Adela este „*un model de literatură psihologică, străbătută de o poezie reală*”.²

Semnaland valoarea romanului, în două cronici, G. Călinescu scoate în relief printre cei dintîi comentatori „*stilul... uscat ca un desen de Dürer, dar capabil să transfi-*

¹ G. Topîrceanu, *Pro memoria în Viața românească*, anul XXVIII, nr. 4—5, aprilie 1936, p. 133.

² E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, 1937, pp. 32, 293—294.

gureze realitatea și să-i dea alte dimensiuni".¹ Totul este cumpănit cu grijă în vederea unei strînse unități între compoziție și stil: „Nu găsești în acest roman nici un cuvînt de prisos, nici o descripțiune pentru ea însăși, nici o alunecare pe neaua purei străluciri”².

În esență, pentru a caracteriza cît mai exact proza lui G. Ibrăileanu trebuie să subliniem preciziunea științifică a stilului, în sensul acordului deplin între expresie și idee. Nu găsim la acest scriitor stilul pitoresc, fraza bogată, ci stilul aproape ideologic, aparent abstract. Sobră și concisă, proza din *Adela* este expresia unui observator de formație științifică, mai exact, a unui scriitor psiholog.

Cum am avut la îndemînă însuși exemplarul lui G. Ibrăileanu din ediția întii (1933), cu rectificările propuse de autor pentru celelalte ediții (două noi ediții au urmat în anii 1934 și 1935), constatăm cu interes că prozatorul a intervenit cu revizuri mărunte, în sensul arhalzării, spre a sugera mai realist limbajul eroilor. El corectează astfel, consecvent: *până* în loc de *pînă*; *întăi* pentru *întii*; *saltarele* pentru *sertarele*; *evantaliu* pentru *evantai*; *adinioarea* pentru *adineaori*; „Nu te speria, o *să-mi treacă*” — corectat: *are să-mi treacă*.

Analiza creației literare a lui G. Ibrăileanu, de la debutul entuziast din paginile *Școlii noi* pînă la *Adela*, duce

¹ G. Călinescu, *G. Ibrăileanu, Adela*, în *Viața românească*, an. XXV, nr. 5, din mai 1933, p. 201.

² G. Călinescu, *Romanul d-lui G. Ibrăileanu, Adela* în *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 652 din 4 iunie 1933.

la câteva concluzii semnificative. Nu este nici o ruptură între creația lui din tinerețe și *Adela*. Esențiale rămân tendința spre cugetare și sentimentalismul. E dificil să disociem în operă pe creatorul literar de gânditorul de mai înainte. *Adela* nu e un roman de acțiune, ci unul de analiză : „*cel mai bun roman de analiză pe care îl avem*“¹, nota G. Călinescu la apariția operei.

Cu toate mărturisirile directe, cu toate amintirile celor ce l-au cunoscut — dacă n-ar fi scris romanul acesta, personalitatea omului și gânditorului G. Ibrăileanu ar fi rămas, sub multe aspecte, inaccesibilă ori necunoscută. Singurul lui roman întregeste în mod elocvent profilul marelui critic.

Personalitatea lui G. Ibrăileanu — teoretician social, critic și creator literar — e armonioasă și unitară. Spiritul și finețea caracterizează toate domeniile de activitate în care se manifestă această figură luminoasă. Realismul *Adelei* respiră seninătate, opera făcând elogiul purității unei prietenii. Lirismul, pătruns și în paginile de critică, se dezvăluie mai liber în creația artistică. De aici, notele romantice — care uneori depășesc în suprafață pe cele realiste — și alunecarea spre un intimism moderat. Dar tot elanului liric, revărsat și în stilul de obicei atât de reținut, îi datorează Ibrăileanu-artistul dragostea de viață și menținerea proaspătă a tinereții.

¹ G. Călinescu, *G. Ibrăileanu, Adela în Viața românească*, nr. cit., p. 201.

Ca artă, romanul *Adela* reprezintă o superioară operă de analiză. Sobrietatea contribuie ca o analiză atât de bogată în idei să fie condensată în pagini puține.

Literatura lui G. Ibrăileanu, cu îndemnul dragostei de viață și apelul reînnoit la umanism, a constituit, prin însăși ținuta sa, un răspuns convingător dat naturalismului și trivialității, în general. Menținându-și prospețimea artistică, romanul *Adela* reprezintă în continuare o călăuză în interpretarea psihologică și în cunoașterea omului.

CONST. CIOPRAGA

TABEL CRONOLOGIO

- 1871 La 23 mai, se naște la Tîrgu-Frumos (Iași) G. Ibrăileanu ; în anul următor, Ibrăilenii se mută la Roman, unde trăiau părinții Mariei Ibrăileanu, mama viitorului critic.

Eminescu publică : *Mortua est, Inger de pază, Noaptea.*

- 1876 Copilul rămîne orfan de mamă ; evocare duioasă în romanul *Adela* (1933) și în *Amin-tiri din copilărie și adolescență* (apărute postum în 1937).

1881 La 1 iulie apare primul număr al revistei *Con-temporanul*, tribună de luptă a clasei muncitoare, care va influența în mod hotărîtor formația ideologică a criticului.

Apar *Scrisorile* I—IV de Eminescu.

- 1883—1887 G. Ibrăileanu se distinge ca elev al gimnaziului „Roman-vodă” din Roman.
La 16 ani rămîne orfan de tată.

În 1883 moare prozatorul rus I. Turgheniev, unul dintre clasicii literaturii universale, la care criticul va reveni totdeauna cu emoție.

1887 Continuă studiile la liceul „Codreanu“ din Bîrlad, unde se împrietenește cu Raicu Ionescu-Rion și cu alți colegi cu care formează o mică societate culturală cu idei înaintate : „Orientul“.

1889 La 1 iulie apare la Roman revista socialistă *Școala nouă*, scoasă de G. Ibrăileanu, Panait Mușoiu și Eugen Vaiian. Ibrăileanu debutează sub pseudonimul *Cezar Vraja*.

Eminescu se stinge la 15 iunie, Creangă la 31 decembrie.

1890 Student al Facultății de litere din Iași, Ibrăileanu regăsește pe Raicu Ionescu-Rion, colegul de la Bîrlad, acesta absolvent al liceului cu un an înainte.

La 22 august se stinge la Mircești Vasile Alecsandri

1891 Studentul în litere Ibrăileanu este și bursier al Școlii normale superioare, urmînd secția istorico-filozofică. Începe să colaboreze la organul socialist *Munca* din București, sub pseudonimul *Cezar Vraja*.

1892 În cadrul cercului socialist din Iași, rostește conferința *Darwinismul social*, remarcată de Gherea și publicată în același an în revista *Critica socială*. Oratorul conchide că triumful proletariatului este indiscutabil.

La Ateneul român din București, Vlahuță ține conferința *Curentul Eminescu*, luînd atitudine împotriva pesimismului ce invadea literatura post-eminesciană.

1893—1894 Sub pseudonimul *Cezar Vraja*, colaborează la *Evenimentul literar* din Iași. *Cezar Vraja* polemizează cu revista *Viața* a lui Vlahuță, apărînd ideile socialismului.

În literatură apar, în 1893, *Balade și idile* de G. Coșbuc, *Paraziții* și *Între vis și viață* de Delavrancea ; în 1894, *Dan* de Vlahuță, *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu.

1894—1895 *Cezar Vraja* publică numeroase articole cu conținut politic-social în *Lumea nouă* din București, organ al Partidului social-democrat. Cîteva articole apărute în suplimentul literar al *Lumii noi* sînt semnate : *Un sociabil*.

1895 G. Ibrăileanu publică articolele regretatului prieten Raicu Ionescu-Rion : *Scrieri literare*, cu o prefață de Sofia Nădejde și cîteva cuvinte de *Cezar Vraja*.

1896 În editura „Samitca“ din Craiova apare *Bel-Ami*, roman de Guy de Maupassant, tradus de *Cezar Vraja*. Prefața, semnată de traducător, subliniază structura realistă și socială a operei acestui „artist desăvîrșit“.

Licențiat din anul precedent, Ibrăileanu e numit la 1 septembrie profesor suplinitor la gimnaziul de băieți din Bacău.

1900 Profesor de română la Liceul internat „C. Negruzzi“ din Iași. Cunoaște pe *Calistrat Hogaș*, profesor al școlii, care-i inspiră trainică simpatie.

1901 Trimite câteva articole la *Noua revistă română*, cu care apoi va polemiza.

1905 La invitația lui H. Sanielevici, colaborează la revista acestuia, *Curentul nou*, de la Galați, de nuanță poporanistă.

1906 În luna martie apare la Iași revista *Viața românească*, redactată de G. Ibrăileanu, directori fiind C. Stere și Paul Bujor.

Mihail Sadoveanu citește în redacție nuvela *Pustul*, apărută în primul număr al revistei.

1908 Profesor suplinitor la catedra de Istorie a literaturii moderne de la Facultatea de litere din Iași.

La cererea lui G. Ibrăileanu, Carăgiale trimite de la Berlin povestirea *Kir Ianulea*, apărută în *Viața românească*.

1909 În editura „Vieții românești” apar volumele *Spiritul critic în cultura românească* și *Scriitori și curente* reunind studii, articole și cronici tipărite anterior în revistă. Criticul susține fără temeii ideea superiorității spiritului critic moldovenesc asupra celui muntean.

1910 Moare Lev Tolstoi, căruia criticul i-a arătat în studiile sale o admirație entuziastă.

1911 Chemat de G. Ibrăileanu, G. Topîrceanu se mută la Iași, devenind colaborator al criticului în redacția *Vieții românești*.

- 1912** G. Ibrăileanu publică teza de doctorat în litere, *Opera literară a d-nului Vlahuță*. În introducere, autorul își expune concepția despre critică. E numit profesor titular la Facultatea de litere și filozofie.
- 1916** România intră în război. *Viața românească* își încetează apariția cu numărul pe august.
- 1918** În timpul armistițiului, G. Ibrăileanu face să apară la Iași *Momentul* (primul număr la 4 aprilie) suprimat de cenzură înainte de a fi ajuns la cincizeci de numere. De notat, sub semnătura criticului, articolul *Pacea* deplângând urmările nefericite ale „păcii” impuse de Germania lui Wilhelm II, și evocarea scriitorilor morți în zilele întunecate ale războiului (Coșbuc, Delavrancea).
- 1919** Din inițiativa lui G. Ibrăileanu apare revista săptămînală *Însemnări literare* (2 febr.—21 dec.), continuînd într-o formulă redusă fizionomia *Vieții românești*.
- 1920** La 1 martie reappare *Viața românească*. La rubrica *Miscellanea*, sub pseudonimul *P. Nicanor et comp.* (cú care G. Ibrăileanu a semnat numeroase intervenții, precizări, polemici) criticul schițează un bilanț: *Anul XII*, încheiat cu cîteva linii de perspectivă în sensul conduitei democratice.
- Sub titlul *Note și impresii*, adună în volum articole, cronici și note consacrate unor scriitori români (Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Creangă, Dobrogeanu Gherea, Brătrescu-Voinești, Topîrceanu, Hortensia Papadat-Bengescu ș.a.) și străini (Tolstoi, Gorki).

1921 Opiniile criticului privind prefacerile sociale curente sînt reunite din revista *Insemnări literare* în volumașul *După război*, cu subtitlul *Cultură și literatură* (editura „Viații românești“).

Alte studii și cronici apar tot în editura „Viații românești“ în volumul *Scriitori români și străini*. Dintre români : Eminescu, Caragiale, Coșbuc, Macedonski, Zamfirescu, Teodoreanu ; dintre străini : Max Nordau, Thomas Hardy, Reymont, Marcel Proust, Anatole France.

1924 Se stinge Anatole France, scriitor francez prețuit de G. Ibrăileanu.

1930 Apare volumul *Studii literare* (editura „Viații românești“). Cu totul remarcabile, studiile : *Creație și analiză și Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*.

Volumul *Privind viața* (editura „Cultura națională“) reunește aforisme publicate inițial în revista *Insemnări literare*, cărora li se adaugă altele, inedite.

În editura „Națională“ apare volumul *Poezii* de Mihail Eminescu, ediție alcătuită de G. Ibrăileanu cu o excelentă prefață—sinteză.

1933 *După 27 de ani*, cum își intitulează cuvîntul de rămas bun, G. Ibrăileanu trece conducerea *Vieții românești* lui Mihail Ralea și G. Călinescu. La 1 ianuarie, revista se mută la București.

În editura „Adevărul“ apare romanul *Adela* — *Fragment din jurnalul lui Emil Codrescu*.

- 1934 Bolnav de mai mult timp, profesorul nu mai ține cursuri la Facultatea de litere și filozofie.
- 1936 La 12 martie, G. Ibrăileanu se stinge în sanatoriul „Casa Diaconeselor“ din București. Urna conținând cenușa dispărutului a fost depusă la cimitirul „Eternitatea“ din Iași.

- 1948 G. Ibrăileanu e proclamat membru *post-mortem* al Academiei R.S.R., omagiu adus de regimul democrat-popular umanistului și democratului, promotor al criticii literare științifice.

c. c.

ADELA

FRAGMENTE DIN JURNALUL LUI EMIL CODRESCU
(iulie—august 189...)

Bălțătești !... O improvizare de bilci, pe șoseaua care vine de la Piatră, trece prin mijlocul satului, strîmbă, șerpuind printre rîpi, și se duce la Tîrgu-Neamțului, înconjurată de singurătăți.

Lume multă, care vrea să petreacă și nu știe cum. Doamnele, ostentativ fără treabă, umblă în rochii de casă și cu capul gol... Domnii, cu jambiere și șepci impermeabile, trec la poștă, peste drum de hotel, înarmați cu *alpenstock*-uri, strînse energic în pumn la nivelul bărbiilor înțepenite și importante. Peisaj meschin. O colină întinsă, tristă, pătată de cîțiva arbori schilozi, ascunde munții dinspre apus.

Nici o „cunoștință“. Sistem infailibil : în genere, atitudini nesociabile ; în specie, evitarea parcului. Pe drumul, inevitabil, din „centru“ — cufundat în lectura unui ziar. (Am un număr din *Voința națională* încă din București.)

Plictis odihnitor. Lectură plăcută, reconfortantă : cataloagele cîtorva librării străine și un dicționar portativ, cărțile de căpătîi care, împreună cu Diogen Laerțitul, repertoriu de cancanuri și idei antice (amintit adesea de Coco Dimitrescu în „prelegerile“ lui nocturne de la Cosman și găsit din întîmplare la un anticar), alcătuiesc biblioteca mea estivală.

Cataloagele — pentru momentele de lirism intelectual. Unele cărți le-ai cetit. Ți-aduci aminte și împrejurările. (Era pe vremea...) Cîteva... stai la îndoială. Iată una pe care vrei s-o cetești de zece ani și nu știi pentru ce n-ai reușit încă, cu toate că o ai în bibliotecă. Pe aceasta, deși ilustră, ai ocolit-o neconținut. De ce?... Cîteva, mai interesante, ai să le comanzi cu siguranță. Le însemni cu o cruce. Pe cele mai importante, cu două. De la o vreme observi că ți-ai pierdut forța de inhibiție, și crucile duble devin tot mai dese. Atunci, pe cele „cîteva mai importante“ le însemni cu trei cruci, care, în curînd, încep să-și piardă și ele valoarea selectivă... Iată tratatul dispărut din bibliotecă de mult : cine ți l-a confiscat sub formă de împrumut? Treci în revistă pe împrumutătorii probabili cu un sentiment neplăcut. Iată și volumul (firește de poezii) în care ai trimis Elizei declarația de dragoste... Eliza...

Trei perne sub cap și țigările pe mesuța de alături, ca să-ți rămînă spiritul absolut liber de corp și de griji, și lectura catalogului, cu toată atenția,

ca să nu treci cu vederea nici o carte — se poate imagina voluptate mai esențială ?

Dicționarul — pentru momentele cînd spiritul vrea să ia contact mai concret cu lumea realităților în sine. După un instrument de teslărie, o pasăre (uneori ai și figura alături ; păsările din dicționare au întotdeauna mutra mirată și comică), apoi o prepoziție cu înțelesurile ei subtile, demonstrate prin exemple naive. Și tot așa, în partea a doua, la numele proprii — un rege merovingian, un promontoriu, o primadonă italiană. Visezi la regele pletos, la promontoriul care împinge departe în mare un oraș cu nume ciudat, și mai cu seamă la diva care a debutat la Neapole și a fost pe rînd (sau aproape) metresa unui duce, a unui conte, a unui tenor și apoi nevasta unui bancher. Nu mai e dicționar. E un roman în notații sugestive.

Dar azi am recetit paginile lui Diogen Laerțitul despre Epicur. Ataraxie. „Apatie“... Frica de acțiune a omului lipsit de energie impulsivă... Te-roarea de răspundere a intelectualului prea lucid și prea mult preocupat de urmările faptelor lui. Decadența Greciei. Antipodul „bestiei blonde“. *„L'homme, ivre d'une ombre qui passe, porte toujours le châtiment d'avoir voulu changer de place...¹* Mulțumit cu puțin, ca să poată suporta viața... Indulgent cu alții, sever cu el însuși. Inspi-

¹ „Omul, amăgit de-o umbră care trece, își poartă necontenit osînda de-a fi voit să-și schimbe locul...“ (fr.).

ratorul tuturor endemonologiilor amabil-pesimiste. Neînțelese de proști și de porci, care traduc „plăcerea“ lui subtilă și detașată în plăcerea lor trivială și-l stropesc cu noroiul indignării lor ipocrite.

Sînt interesante aerele aristocratice pe care și le ia în micile stațiuni „balneare“ și „climaterice“ toată lumea asta, și mai cu seamă femeile. Neavînd nici o ocupație și lipsind aici clasa de sus care să-i comprime și să-i pună la locul lor — ca păpușile cu resort cînd închizi capacul — acești mici burghezi se simt în adevăr boieri. Senzația de clasă nu-i o stare de suflet absolută. Rezultă dintr-un raport. (Admirabilă tautologie !) Un militar de un grad inferior trece în fiecare zi printr-un sistem ecosez de senzații : aci sclav, aci rege asirian.

Peste cîteva zile, singur, prin munți, sau (mai liric) prin munții tinereții. Stabilirea „itinerariului“ scoate din umbră atîtea imagini de altădată... O noapte albastră deasupra Durăului, în septembrie... Luna, izbutind în sfîrșit să urce Ceahlăul dinspre Buhalnița, apăru candidă și sinistră între două stînci, apoi dispăru în dosul Panaghiei și pe urmă, după ce stătu o vreme nehotărîtă de-asupra prăpastiei, veni pe biserica schitului. A doua zi, pe Ceahlău... Bolta imensă de azur, acoperind priveslile scînteietoare... Monștrii pietrificați de pe munte, culcați, ori în picioare, unii binevoitori,

alții agresivi sau bizari. (Era și unul amical și hilar, în mijlocul platoului.) Culmile negre din vale tîrîndu-se spre piciorul muntelui colosal, ori alergînd speriate în toate părțile și oprindu-se brusc, halucinate. Cînd vineți, cînd roșii, munții înalți de pe Bistricioara, strălucind în soare cu toate stîncile lor... Departe, în singurătăți adînci, munții cei din urmă — aproape nori, albi-translucizi — încremeniți în gloria infinitului, impresionînd mai mult sufletul decît ochiul, înfiorînd „voința“, ca și muzica, răscolind în adîncurile ancestrale spaime, nostalgii, mitologii defuncte... Și-n fundul prăpastiei, la utrenie, aiurînd, sunetul clopotului de la schitul invizibil...

Încă și mai din adîncul vremii, Borca, cu diminețile care sunau cristalin, cu zilele înalte și luminoase, cu nopțile care veneau din pădure ude, cu miros de ferigă... Și imagini răzlețe dintr-o vară sau alta, unele greu de localizat în timp : un curcubeu la depărtare de cîțiva stîmjeni, văzut din vîrful Hălăucii : un cerc care abia își înscrisa statua proiectată în el, rupt în partea de jos de umbra picioarelor mele. Un nor de smoală, de-a-supra Călimanilor, biciuit în fiecare clipă de două trăsnete ca două fire uriașe de magneziu aprins. Un pîrău secret, într-un peisaj de la începutul vremurilor, încercînd, înainte de Beethoven, andantele din *Simfonia a VI-a*. Un cer violet, departe, într-o dimineață aspră de august.

Un șipot minuscul, închis într-o încăpere de zid, țîrînd obosit într-o noapte tîrzie și de care doamnei Voinescu i-a fost milă să-l lăsăm singur în foșnetul de cimitir al celor patru plopî...

Și imagini, fulgurante, o clipă, din istoria — din preistoria ? — vieții. Într-o trăsură mică, în mijlocul unui platou gol ; de jur împrejur, pănă-n zare, dealuri pleșuve, cenușii, sinilii, roșietice... Altă dată, într-o trăsură mică (aceeași ?), într-o după-amiază de vară ; la marginea unei păduri negre, pe vîrfurile unui copac înalt, o găină-sălbatică... Eram copil ? Eram cu tata ? Sînt imaginile unor realități ? Sînt imagini de vis ? Cîrpele din delirul frigurilor din copilărie ? Fragmente din viața unui înaintaș, înscrise în nervii ascendenței și luptînd să iasă în lumina conștiinței ?

Azi se împlinesc treizeci și șase de ani de la moartea mamei... Timpul vine din viitor, trece în urmă, se dărmă peste ea, o acopere, o face tot mai inexistentă, căci morții mor și ei, mereu. Cînd voi dispărea și eu, va fi murit și ea complet din univers.

Prea mic, cînd a murit, ca s-o țin minte, imaginea ei mi-am creat-o mai tîrziu, în copilărie, după o fotografie rea și ștearsă, pe care am înviat-o și am colorat-o cu tot ce am auzit de la alții și cu propria mea fantazie : o fată tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui. Amin-

tire a unei imagini arbitrare de altădată, aceasta și atîta este mama.

În cursul vieții, imaginea rămînînd aceeași, a variat, totuși, o dată cu punctul de privire în care mă mutau anii. În copilărie, fata cu părul castaniu îmi era mamă. La douăzeci de ani, soră. Astăzi, o simt fiică. Dar aceste sentimente sui-generis, aceste ipoteze afective, fără substratul vreunei realități experimentate în viața de familie, au fost nostalgii de amor pentru o fată frumoasă, moartă demult.

Ca și furtunile, care răscolesc numai fața oceanului, pasiunile tinereții au venit și au trecut, dar în adîncurile cele din urmă ale sufletului dragostea pentru imaginea fetei moarte a rămas intactă, neamestecată, de o esență unică, și în nopțile senine, în prima tinereță și uneori și astăzi, cînd mă simt singur, nedreptățit, nefericit, mi se pare că mă privește cu grijă și duioșie, aplecată peste o balustradă ideală din spațiile interplanetare.

Timotin... Nu l-am mai văzut din Universitate. M-a recunoscut și a oprit trăsura. Se ducea la Mănăstirea Neamțului. Avea lîngă el o femeie și patru fete. Oricît. ai fi de spiritual și demonic, ceea ce nu-i cazul cu Timotin, nu poți fi decît ridicol înghesuit, într-o trăsură închiriată, de o consoartă și patru reproduceri în miniatură ale figurii doamnei și domnului, combinate indiscret.

Cloșca asta slabă și mărunță stătea îmbufnată și ostilă, parcă ar fi simțit o amenințare pentru numeroasa ei progenitură. Timotin m-a invitat la el, la mănăstire. Doamna a tăcut ca un mormînt.

Matematicianul ăsta nu îmbătrînește. Dar nici nu are ce îmbătrîni în el. Subțire, uscat, abstract ca și cifrele lui, pulsația vieții este aproape inexistentă într-însul. Cu nasul ascuțit peste mustețile subțiri — două linii negre, drepte, îmbinate deasupra buzelor inexpresive — cu părul lui sărac și lins pe tidvă, a rămas ca la douăzeci de ani. De altfel, și știința lui este eternă, ca și obiectul ei — și-l conservă.

Plimbare până aproape de Valea-Seacă. Lună plină. Răsărea cînd am ieșit din sat. Era greoaie și roșie ca și în noaptea aceea îndepărtată, cînd se îmbulzea pe poarta jităriei, gata să dea peste noi, și atît de neașteptată era apariția ei abia răsarită acolo în poartă, încît femeia cu care — strecurîndu-ne prin întunericul de lîngă garduri — căutam singurătatea cîmpiei făcu un gest de apărare cu amîndouă mîinile și scoase un strigăt ușor de surpriză.

...Luna transfigurează totul. Gardurile strîmbe, șandramalele dărîpănite, bălăriile din maidan, atît de urite în lumina soarelui analist și veridic, adinioarea în bătaia lunii erau frumoase, dădeau satului „balnear“ o poezie nemeritată ; iar mai departe, în cîmp, freamătul abia perceptibil al

noptii părea însăși căderea luminii de lună pe copaci și pe iarbă.

Dar lumina lunii impresionează și simțurile inferioare : o noapte cu lună pare mai rece. Lumina albă, fiind asociată poate cu zăpada, dă senzația de frig. Iar cînd simțurile amorțite colaborează cu lumina înșelătoare, minciuna ia proporții de fantasmagorie. Obosit de insomnia nopții precedente și de treizeci de kilometri făcuți pe jos în timpul zilei prin munți, călătoream într-o noapte cu lună plină pe capra unei trăsuri. În toropeala luptei cu somnul, vedeam în copacii izolați de pe marginea drumului femei uriașe, care veneau întru întîmpinarea trăsorii, și în păreții albi ai caselor singurate — stînci de calcar abrupte. Surprins și alarmat, îmi trebuiau cîteva secunde ca să-mi corectez iluzia, pentru ca apoi, din nou, conștiința amorțită să-mi dea aceleași năluciri, aceleași femei cît clopotnițele și aceleași stînci albe de var.

...Iluzionară, luna este „amica“ visătorilor, a deficitarilor nervoși, a romanticilor, a „lunaticilor“ — și a femeilor. Femeile nu simt poezia soarelui, realist și unul, ca și adevărul. „*Midi, roi des étés*“¹ — obiectul și expresia — nu există pentru ele.

...E tîrziu. Pe fereastra deschisă intră răcoarea sfîrșitului de noapte. Luna în asfințit stă pe

¹ „Amiaza, regina verilor“ (Leconte de Lisle, *Midi*) (fr.).

culme cu fața mare întoarsă spre noaptea pe care o părăsește.

„Azi-dimineață am întâlnit pe Adela !

E aici de două zile ! E cu mama ei și cu „coana Anica“. N-am mai văzut-o de trei ani. În vremea asta s-a măritat și s-a despărțit.

„Doamnă“ ! Întotdeauna mi-a venit greu să schimb apelativul „domnișoară“ în „doamnă“. Mi se pare o imixtiune în lucruri prea intime, mi se pare că iau act cu brutalitate de fapte care nu mă privesc și nu-i decent să mă privească. (Psihologie de cvadragenar, intempestiv și pervers de lucid !) Și apoi, ori de câte ori se căsătorește o fată plăcută dintre cunoștințele mele, mi se pare că sînt furat. Hotărît, nu cultiv o simpatie exagerată pentru domnii și stăpînii lor. Adelei îi voi spune, cel puțin *in petto*¹, „domnișoară“. Pe domnul L..., cauza eficientă a transformării, îl ignorez, îl neg. Negînd cauza, neg efectul...

Dar Adela n-a fost o simplă cunoștință, a fost prietena mea, și cuvîntul „doamnă“ e legat de fapte și sentimente neobișnuite.

Prietenia a început de cînd, cu mișcări în intenția ei ascunse (ca să nu bag de seamă !), dar foarte laborioase, mi se suia pe genunchi, stătea un timp liniștită, apoi, sigură de locul cucerit cu o așa dibace strategie, îmi scotea ceasornicul din

¹ În taină (it.).

buzunar, marea ei pasiune, îl remonta în toate felurile, îmi aranja cu o minuțioasă fantazie mustățile, cravata și părul. Alteori, tot pe genunchii mei, își liniștea păpușa, care „plîngea” cu desparere. Eu îi „mîncam” unul după altul degetele, pe care le declaram „acadele”; lipeam fruntea de a ei, ca să-mi vadă în loc de doi ochi unul singur, lung de la o tîmplă la alta, ceea ce, cînd s-a deprins cu viziunea îngrozitoare, îi producea un acces de zgomotoasă ilaritate; îmi petreceam degetele prin cîte un cîrlionț al părului ei blond și, cînd uitam să mă ocup de floricelele ei de aur, îmi lua degetul, îl ducea la capul ei și aștepta rezultatul cu ochii în ochii mei. Păpușile trebuia să i le văd, pe toate, în fiecare zi și să le știu pe nume. Uneori, cînd „avea treabă”, îmi încredința cîte una s-o „păzesc”, ba chiar s-o hrănesc cu biberonul. Seara, mă ducea în toate odăile pe unde avea „copii” culcați prin paturi liliputane, prin cutii de botine ori de tutun, iar cei mai oropșiți de soartă, prin locuri mai puțin confortabile. Firește, unii copii plîngeau, alții nu voiau să adoarmă, fiindcă erau obraznici, alții erau bolnavi — și ea îi admonesta, le făcea morală, îi consola... pe fiecare după starea în care îi găsea. Cînd îi venea și ei rîndul să se culce, rolul meu devenea mai important. După ce o dezbrăca dădaca, trebuia să mă duc în odaia ei și să-i țin de urît „cîteva minute”, care uneori se prelungeau atîta, că doamna M... mă dădea pur și simplu

afară. Programul sindrofiei cu Adela la patul ei îngrădit cu o leasă verzuie era foarte puțin variat. De obicei îi spuneam o poveste comandată de ea, mereu aceeași, de care nu se sătura niciodată. Era vorba, se înțelege, de un moșneag, de o babă, de două fete. Bucuriile și indignările ei erau exact aceleași în fiecare seară, deși știa micul roman atît de bine, că, de cîte ori schimbam vreun amănunt ca s-o încerc, mă corecta cu toată candoarea. Alteori ne jucam de-a ascunsul. Aci tehnica era complicată. Stînd „de vorbă“, la un moment oarecare băgam de seamă că e cuprinsă de o neliniște. Înțelegeam : voia să se ascundă. Mă ridicam de pe scaun și mă depărtam cîtiva pași. Cînd mă întorceam, o găseam cu plapoma peste cap : se ascunsese. Eu o căutam prin toată odaia : „Da' unde-i oare Adela ? Unde s-a ascuns Adela ?“ Și numai cînd nu se mai putea ținea de rîs și vedea că din vina ei s-a dat de gol, înde-părta plapoma de pe față și se considera învinsă.

În iarna cînd a fost bolnavă de scarlatină și am vegheat adesea la patul ei, în calitatea mea de student în medicină, o învățasem în timpul convalescenței un cîntec, care a avut un rol însemnat în legăturile noastre de mai tîrziu. Pură recunoștință pentru învățător, sau cabotină nevoie de a face efect, dar urmarea a fost că mai pe urmă, ori de cîte ori veneam la ei, mă întîmpina regulat cu un subțire și monoton : „La dăda

madà!“ adăugînd, invariabil, *envoi*¹-ul : „Pent’u mata“. Adela, victimă a infamiei mele, își lua revanșa fără să știe : „La dăda madà!“ era oarecum transfigurarea, foarte personală, a universalului *La donna é mobile*², pe care i-l cîntasem — aluzie directă la unele inconstanțe ale ei. (Pasiunile fiind întotdeauna lacome, mi se părea mereu că sînt trădat.) Și acum îmi plătea polița, sfidîndu-mă în fiecare zi cu profesia de credință a necredinței femeiești și agravînd sfidarea cu sublinierea ei personală. O bucată de vreme Adela complecta primirea asta grațioasă cu o altă atenție specială. Cum isprăvea cîntecul, alerga în odaia ei și-mi aducea o rochiță nouă, roșie ca o creastă de cucuș, cu aplicații de fir aurit, pe care mi-o punea pe genunchi, trimițîndu-mi din ochii ei albaștri priviri elocvente, care spuneau lămurit : „Admiră ! Ai mai văzut așa ceva ?“ Dar rochița s-a învechit foarte repede...

Fericirea ei cea mare însă era s-o ridic „în pod“, fericire exprimată întăi cu rîsete gîlgîitoare de hulubiță mică, pe urmă cu țipete ascuțite, la punctul culminant al ascensiunii. Uneori mă „ridica“ și ea, strîngîndu-mi tare genunchii în brațele ei mici și țipînd ascuțit : „Tîta ma’e !“

Prietenia noastră era atît de mare, încît Adela, cînd avea nevoie de a înțelege universul, de-

¹ Dedicăție (fr.).

² Femeia este schimbătoare (it.).

ocamdată parțial, eu eram acela pe care-l consulta cu preferință. Odată, auzind că o să vie un medic veterinar pentru un cal al domnului M..., m-a luat oarecum deoparte și m-a întrebat dacă : „Doctorul care ar' să vie e un cal mare ?“ Era de patru ani. Pentru logica asta perfectă am ridicat-o în pod cît a voit, mi-am petrecut degetul prin toți cîrlionții ei, i-am pus la dispoziție ceasornicul, mustățile și nasul și am petrecut amîndoi o după-amiază de fericiri.

Eram, bineînțeles, și confidentul ei en *titre*¹. Într-o după-amiază, cînd m-a văzut întrînd (mă aștepta !), a venit la mine obididă, furioasă, indignată, ca să-mi facă cunoscut ofensa sîngeroasă pe care i-o adusese o domnișoară, fiica unui vecin : „Madadeta m-a făcut *dumneta* !“ Era ceva teribil, în adevăr. *Adjectivul* acesta mica moldoveancă îl cunoștea pînă acum spus numai slugilor... Ofensa nemaiauzită o ținuse secretă. Ceilalți luau adesea în glumă nefericirile ei, ceea ce o supăra și o făcea prudentă.

Purtam și corespondență. În scrisorile de afaceri sau de invitații ale domnului M..., trimise printr-un fecior boieresc, găseam mai întotdeauna și un adaus „scris“ de Adela, niște arabescuri extraordinare, painjeni complicați, heroglife, prin care îmi dădea știre despre păpuși, ori mă chema la ea, ori îmi vestea vreo nenorocire — și era

¹ De drept ; preferat (fr.).

convinsă că am înțeles. Cînd, în sfîrșit, pe la cinci ani, a început să învețe și un alfabet mai simplu, cel latin, copia mereu litere pe toate hîrțiile din casă și, pe măsură ce le copia, mi le aducea să le admir. Uneori mă punea la lecție să scriu și eu litere și se purta cu mine exact ca doamna M... cu ea.

Din cauza mării noastre prietenii, doamna M... îmi spunea, în glumă, că am „întors” capul fetei. Dar și fetița îmi întorsese mie capul. Ajunsesem gelos de doamna M... și de domnul M..., și cînd mi se părea că Adela ține mai mult la mine decît la ei, simțeam o fericire pe care o cultivam cu avarie, în secret. Și cum doamna și domnul M..., din motive pedagogice, erau siliți să se poarte mai rezervat cu ea, eu exploataam cu nerușinare situația mea, lipsită de responsabilitate, ca să-i cuceresc inima. Dar doamna M... nici nu-și putea da seama de măsura pasiunii noastre. Jenat să dezmierd fetița în fața tuturor — întotdeauna mi-a fost cu neputință să sărut copiii în public — îi devoram ochii, năsucul, obrajii, cîrlionții, ceafa cînd eram numai noi singuri. În aceste *tête-à-tête*-uri nu lipseau nici dialogurile pasionate :

— Adelă, mă iubești ?

— Te iube’c !

— Tare ?

— Ta’e !

Este drept că răspunsurile n-aveau temperatură și culoarea întrebărilor. La vîrsta aceea, între

cuvintele acestea abstracte și conținutul lor nu exista încă o perfectă corespondență. Adela le spunea conștiincios și grav.

Secretul pasiunii noastre reciproce era simplu. Ea îmi „întorsese capul“, pentru că orice om, din cauza unui instinct atavic, are tandreți pentru puii de om (și, prin derivație, de animal, de plantă și chiar pentru miniaturile de obiecte) : pentru că Adela era o jucărie vie și plină de surprize : și apoi pentru că omul fără surori și mamă își concentrase asupra fetei blonde toate posibilitățile de afecțiuni familiale. Eu îi întorsesem capul pentru că eram în mintea copiilor, adică a ei, și pentru că desigur, cu instinctul ei de animal mic, simțea că o ador. Dar Adela nu era numai un pui de animal egoist. Era capabilă și de acțiuni altruiste, uneori foarte costisitoare pentru ea. Adevărat, ca să împartă cu mine cauza fericirii ei, când cronțăia pe genunchii mei un măr, de obicei crud, păstra un rest, sculptat de dinții ei mici ca o bijuterie din care ar fi fost scoase pietrele scumpe, și, cu mîna ei de păpușă mică, mi-l împingea în gură. Și apoi mă ținea de musteață, atentă la rezultat. Nu se poate închipui un fruct mai savuros și o idilă mai încîntătoare... Dar altruismul ei o făcea să-și pună chiar viața în primejdie pentru mine. Dacă cineva se prefăcea că vrea să mă bată, fetița îmi lua apărarea cu o îndrăzneală de cloșcă mică și ageră, care mergea pînă la temeritate oarbă cînd agresorii erau în număr mare.

O singură dată prietenia noastră a fost puțin umbrită, cîteva ceasuri, din cauza stupidei mele insensibilități la avansurile ei delicate. Domnul M... întîmpinîndu-mă la sosire cu niște vești rele pentru el, n-am dat Adelei atenția cuvenită, am fost distrat și rece. Atunci ea și-a lungit buzele, și albastrul ochilor i s-a întunecat. Apoi m-a ignorat complet, dar n-a părăsit odaia, și mi-a trebuit o întreagă strategie, alcătuită din lingușiri, lașități și — mizerabil corupător de suflete! — mai ales ispite, ca s-o pot recîștiga. În sfîrșit, i-am cucerit un zîmbet, apoi, printr-o genială comicărie, un acces de rîs. Și pe urmă am fost și mai amici, toată ziua.

Prietenia noastră a durat pînă la vîrsta de opt ani, luînd diverse forme, în măsura în care animalul devenea om, și temperată puțin din cauză că, la urmă, nu mai stăteam vacanțiile întregi la moșie, în vecinătatea ei.

Cînd, după o lipsă de șapte ani, am petrecut iarăși două veri la țară, n-am mai găsit pe Deluța, Coca, Cucoana mică, Puica, Rățușca, Copalaia (așa pronunța ea cuvîntul „portocală”) — cum îi ziceau unii și alții — ci o domnișoară de cincisprezece ani, o fată înaltă, subțire, prea înaltă pentru vîrsta ei, prea subțire pentru înălțimea ei, cu o coadă groasă de aur pe spate, legată cu un fiong albastru, cu fața tot copilărească și totuși de o frumuseță mîndră, semeată, aproape orgo-

lioasă, amestec unic, care-i dădea ceva matur și în același timp îi accentua copilărescul figurii.

Prietenia renăscută a crescut repede pe amintirile copilăriei și pe precocitatea ei intelectuală și tardivitatea mea afectivă.

Ca și altădată, făceam călare aproape în fiecare zi cei cinci kilometri pînă la casa lor. Eram acum mentorul ei (de atunci am devenit „*mon cher maître*“¹. Îi dădeam cărți, îi recomandam anumite pasaje și ne plimbam ceasuri întregi prin parc, discutînd lecturile, descriindu-i și povestindu-i viața din orașele mari și inițiind-o practic, pe viu, în științele naturii, pentru care avea o predilecție deosebită. Dar „recreațiile“ erau mult mai lungi decît orele noastre „științifice și literare“, cum le numea ea.

N-am fost grav niciodată, și mai ales în conduită n-am reușit niciodată să am „*l'esprit de mon age*“². Așadar : la vîrsta de treizeci și cinci de ani, și încă de pe atunci cu părul sur, construiam prinzători pentru păsări (Adela avea colivii, semințe, cunoștea obiceiurile și gusturile tuturor zburătoarelor); făceam zmeie mari că abia le putea ține, cărora le trimiteam pe sfoară inele cu „scrisori“ sau batiste și, noaptea, lampioane venețiene, confecționate de ea ; mă urcam în copaci să-i aduc fructele cele mai frumoase, retrase parcă anume, ca-n poveste, pe vîrfurile crengilor

¹ Scumpe maestre (fr.).

² Spiritul vîrstei mele (fr.).

greu de ajuns ; ne plimbam cu barca pe iaz, „ancorînd“ pe la adîncuri, în umbra verde a sălciilor pletoase, ca în niște chioșcuri vii, care ne izolau de lume, ca să cetim, să conversăm și să ne admirăm mutrele în oglinda apei, ori ca să prindem pește cu undița, așteptînd în zadar ceasuri întregi să se miște pluta, în hazul peștilor sceptici la ispite ; făceam praștii ca să vînam vrăbii și pițigoi, și uneori reușeam ! Ne duceam la mure, unde Adela întîlnea adesea prietene din copilărie. Buzele ei, înroșite de suc rubiniu, dădeau o expresie provocantă frumuseții ei blonde. În sfîrșit, căzînd, din treaptă în treaptă, în cel mai autentic rousseauism și contribuind și influența lui Fenimore Cooper¹, ne-am fabricat, în ascuns, arcuri de răchită și săgeți de corn și ne-am dus în pădure la vînat ! Bineînțeles că niciodată n-am vînat nimic.

Dar fata blondă cu arcul întins, cu corpul încordat ca și arcul, mi-a rămas în amintire ca o splendidă viziune de artă sau de vis.

Deși vizitele mele nu erau zilnice, totuși, cînd veneam, pe la ceasurile trei, o găseam totdeauna în balcon sau chiar afară din ogradă, pe drum, așteptîndu-mă. Uneori venea ea la mine (însoțită de domnul M...), călare pe calul ei negru, cu bustul

¹ Romancier american (1789—1851), autor al unor povestiri de aventuri privind obiceiurile naive și primitive ale triburilor indiene.

înalt în rochia lungă, a cărei trenă — după ce se scobora de pe cal — o ținea ridicată cu un gest de *grande-dame*¹ plin de grație și comic pentru cei cincisprezece ani ai ei.

Omul aproape cărunț și fetița cu păr de aur formau grupul cel mai original din lume. La masă stătea lângă mine și mă boscorodea mereu că nu mănânc. („Fiindcă fumezi toată ziua !“) Când jucam șah cu domnul M..., ea era întotdeauna personajul al treilea în jurul mesei. Chiar și la adunările unde erau invitate familii de prin împrejurimi, fetița înaltă stătea tot cu mine, cît îi permitea stricta politeță datorită altora. Odată, ca s-o necăjesc, i-am spus că m-a părăsit pentru un tînăr care părea că o admiră mult. „Vrei să-i spun că nu-l pot suferi ? Vrei ? Spune !“ N-am mai glumit. Cu temperamentul ei excesiv, era în stare să dea și acest spectacol. Seara, la masa dată invitaților, cu mișcări intenționat încete, ca să nu treacă neobservate, a luat o prăjitură, a tăiat-o în două și mi-a dat o jumătate mie. Când am întrebat-o pe urmă pentru ce a făcut „în public“ un gest atît de neobișnuit : „Ca să arăt proștilor că ești prietenul meu“.

Dar am avut cu ea și altercații. Îi vorbeam adesea de viitor și, firește, și de vremea cînd o să aibă o familie. Ea tăcea. Dar într-o zi mi-a răs-

¹ Mare doamnă (fr.).

puns, supărată, părăsind respectul pe care mi-l arăta întotdeauna :

— De ce vrei mereu să mă măriți ?

— Nu vreau eu, dar toate fetele se mărită.

— Ei ! exclamă ea scurt, făcînd un gest de impăciență cu capul, cu nasul și cu buzele.

Altă dată — era în vacanța a doua — rugîndu-mă să mai stau, și eu răspunzîndu-i că nu pot, mi-a spus cu ochii aspri :

— Desigur, ce importanță am eu pentru mata !

— Ce importanță ? Nu mai sîntem prieteni ?

Și, renunțînd la plecare, am îmbunat-o și am împăcat-o complet. Cu o zi înainte de a pleca, spunîndu-i în cursul unei convorbiri cuvintele : „Cînd o să fii mare“, ea mă întrerupse bătaios :

— Sînt mare. Nu mai sînt copil. Crezi că dacă n-am avut noroc să mă nasc cu părul brumat...

— Nu m-am născut cu părul sur. Întreabă pe doamna M.... Dar nu-i vorba de asta. Ești minoră încă. Mai ai de crescut.

— N-am să mai cresc ! Nu vezi ce înaltă sînt ? Crezi că ești mai înalt decît mine ?

— Cred.

— Hai la oglindă... Ei, vezi ?

— Da, văd, ești foarte frumoasă, dar ești mică. Abia îmi ajungi la umăr.

— Nu-i adevărat ! Sînt cît mata... în sfîrșit, aproape. O femeie nici nu trebuie să fie înaltă ca un bărbat.

Apoi dispăru o clipă în altă odaie și se întoarse cu părul pudrat.

— Ei, acuma ce mai zici ?

— Zic că ești mică. Dar să știi că-ți șede bine, tot atît de bine ca și cu beteala de sub pudră. (Cu părul nins, stropit de aurul de sub pudră, era în adevăr de o frumuseță rară — portretul ei realizat de fantazia prețioasă a unui pictor înamorat.) Vai de prințul care o să cadă fulgerat...

— Prinții nu cad fulgerați de „copii“ !

Adela avea dreptate. Mă contraziceam. Am schimbat vorba.

Dacă nu i-aș fi cunoscut firea destul de orgolioasă ca să justifice ambiția ei de egalitate ; dacă nu mi-aș fi dat seamă că strînsa noastră camaraderie (adică tocmai „egalitatea“ între un om matur și un copil) i-a pus problema egalității ; dacă nu aș fi înțeles că și viața ei printre oameni în vîrstă a contribuit la această dorință de a fi „mare“ ; și dacă, mai ales, actul de naștere, incorruptibila oglindă și „introspecția“ nu mi-ar fi spus clar că sînt un om matur și cărunt, aș fi luat purtarea ei ca explozia prea timpurie a unui sentiment de altă natură, de care ea nu-și da seama, și cît de ridicol și vinovat m-aș fi simțit, deși fără vină reală !

Dar viața m-a îndepărtat de unica mea prietenă. Vacanța următoare n-am mai petrecut-o la țară. Devenisem un personaj oficial. Toamna trebuia să plec în străinătate, atașat la o legăție

pentru vagi studii comparative — sinecură aproape suficient justificată. Înainte de plecare m-am dus la Iași.

Domnul M... murise de cîteva luni. Am găsit pe Adela în doliu, mai înaltă, mai puțin expansivă și mai frumoasă. Frumuseța ei creștea cu fatalitatea evoluțiilor naturale.

Cele cîteva zile cît am stat acolo pentru afaceri, i-am dat toate orele libere. Voia să știe numai decît dacă vara viitoare am să stau la țară.

— Ești sigură că o să te mai găsesc acolo, la mama mătăle ?

— Sînt absolut sigură.

— Nimic nu-i sigur pe lume.

— Dacă vii, ai să mă găsești la Vorniceni, la mama.

Știam că n-o să pot veni, dar n-am îndrăznit să-i spun acum, cînd, rămasă numai cu doamna M..., avea nevoie de cît mai mult sprijin sufletec în jurul ei.

Ce scrisori lungi i-am scris din străinătate ! Uneori nu aveam ce să-i scriu, și totuși nu puteam să nu-i scriu. Scrisoarea, indiferent de sentimentele de moment pentru ea, devenise o obișnuință, căreia nu-i puteam rezista.

Dar afaceri și preocupări excepționale m-au împiedicat cîteva săptămîni să-i scriu, ca de obicei, mult, și prin urmare nu i-am scris de loc. Pe urmă faptul că nu i-am scris, complicat cu ideea

că acum trebuie să-i scriu lung și circumstanțiat, m-a împiedicat să mai pot relua firul.

Întâi, după ce am isprăvit afacerile, mi-am îngăduit o amânare până la momentul cel mai potrivit pentru redactarea unei misive atât de complicate : explicații, scuze etc. Momentul l-am amânat ; mai exact : s-a amânat mereu.

De fapt, era neputința de a trece de la o stare la alta. După cum înainte nu puteam să nu-i scriu mereu fiindcă îmi făcusem obișnuința, acum nu-i puteam scrie fiindcă îmi făcusem obișnuința de a nu-i scrie. Starea asta de suflet o cunoșteam din toată experiența vieții. Ori cetesc zi și noapte, ori nu cetesc nimic. Ori vizitez pe cineva mereu până la sațietatea lui și a mea, ori nu-l vizitez de loc, compromițind și chiar rupînd legături vechi. Explicația psihologică nu-mi ajută însă de loc. Explicațiile nu modifică niciodată realitățile. Dar starea de suflet era agravată și de conștiința vinei. Iar toate acestea împreună constituiau un bloc greu, care apăsa voința, amortînd-o. De la o vreme se adăugă și convingerea (inteligența este un avocat, și nu un consilier al firii individului !) că prin scris e imposibil să explici o stare de suflet atât de anormală. Peste un an, chiar dacă vraja s-ar fi rupt (și nu se rupsesse : abulia, hrănită mereu din ea însăși, se instalase definitiv, tiranică), mi-ar fi fost în adevăr cu neputință să-i explic în scris tăcerea mea, așa ca să o înțeleagă și să mă absolve.

După cîteva scrisori fără răspuns, nu mi-a mai scris nici ea. Scrisorile ei nu conțineau reproșuri. Dar deveneau tot mai scurte și mai reci. În ultima îmi spunea : „Dacă nu-mi scrii, nu-ți pot scrie nici eu. Am impresia curioasă că vorbesc singură.“ Nu i-am putut răspunde nici la acest ultimatum. Acum scrisoarea trebuia să fie și mai complicată, iar starea anormală, cu trecerea timpului vinovat, ajunsese la perfecția ei psihologică.

Cînd, peste un an, un *faire-part*¹ mi-a făcut cunoscut că s-a căsătorit (un simplu *faire-part*, ca oricîreia dintre cunoștințele ei mai îndepărtate !), am avut un sentiment de chinuitoare durere (Adela făcuse pasul cel mai important din viața ei, fără măcar să mă poată preveni !) și cel mai insuportabil sentiment de rușine din viața mea. Am răspuns printr-o telegramă de scurtă felicitare banală. Căldura ar fi fost insensibilitate cinică ! Pe urmă am auzit că s-a despărțit, imediat după căsătorie.

Între noi stau acum, izolante : purtarea mea incalificabilă și căsătoria ei neizbutită. Ea poate păstra tăcerea (o femeie are dreptul să tacă asupra vieții ei intime). Mai ales în urma înstrăinării dintre noi. Eu însă nu pot să nu-i vorbesc de purtarea mea vinovată și ofensatoare și de durerea

¹ Înștiințare trimisă cunoștințelor pentru a li se anunța un anumit eveniment.

că am rupt orice legătură cu dînsa. Ea o să înțeleagă.

Am depus omagiile cuvenite la locuința familiei M... Sînt instalați seniorial. Au adus de la Vorniceni mult mai mult decît necesarul. Au transportat și un piano. Indispus de accidente drumului, stă posac într-un colț și cere neapărat un acordor.

Doamna M..., anemică și reumatică, a îmbătrînit mult în anii din urmă. Era atît de frumoasă cînd am cunoscut-o ! Ca orice adolescent, iubeam pe toate doamnele tinere pe care le cunoșteam mai de aproape. Am iubit-o și pe ea. Ceasurile de visare cu ochii deschiși după stînsul lumînării din vremea adolescenței i le-am consacrat o vacanță întreagă de Paști numai ei.

Adela seamănă cu mama ei cum era atunci, numai ochii sînt alții. Doamna M... are ochii căprui, acum uscați și decolorați. Niciodată nu m-a lovit ori nu m-a interesat ca astăzi asemănarea dintre ele. În primele momente figura doamnei M... mi s-a părut o imagine dezavantajoasă pentru Adela. Un *memento* sinistru : Adela, peste treizeci de ani... Dar după o jumătate de ceas am avut impresia că doamna M... e acolo anume ca să scoată în evidență tinereța și frumuseța triumfătoare a fetei sale.

Adela e aceeași, ca și acum trei ani. Înaltă — puțin mai înaltă decît atunci : „a crescut !“ — cu

umerii largi, cu o licărire de zîmbet în ochii albaștri, cu nasul de o ușoară și spirituală acvilinitate, cu fruntea acoperită pe jumătatea stîngă de o pală de păr blond, acum puțin bronzat. Nu i s-a schimbat nici expresia copilărească a feței, nici mișcările naive și repezi, nici glasul încet și voalat, cu care parcă destăinuiește secrete. Numai trupul i s-a împlinit. (Tinerețea beneficiază de toate, chiar și de trecerea anilor.)

Femeia asta, care invită cu farmece copilărești la mistere tulburătoare, va face nefericirea multor imbecili...

La plecare, m-a condus până în ogradă. Fără nici un preambul, am atacat problema care simțeam că nu poate fi amînată. Ne-am plimbat prin ogradă un ceas. Am vorbit aproape numai eu. La sfîrșit, mi-a spus hotărît : „Am înțeles. Apoi, cu ochii în sus și respirînd puternic aerul : Nu-i asta principalul... Pe urmă, revenindu-și : Dar nu pot ascunde și nici nu vreau să ascund că-mi pare bine că ai suferit. Măcar atîta... Dar să nu mai vorbim. Să punem cruce.“

„Nu-i principalul...“ Atunci ce este principalul ? Căsătoria ? Dar căsătoria ei nu face parte din psihopatia mea epistolară. Și de ce „măcar“, dacă m-a înțeles și m-a absolvit ? Ori poate nu m-a absolvit din inimă ? Dar contrazicerea dintre cele două cuvinte din fraza ei scurtă rămîne totuși. Și

prea doza cu grijă ceea ce-mi spunea, ca să se fi contrazis și în fond.

Cînd mi-a dat mîna, mi-a lăsat-o atît de inertă într-a mea, încît nu știam ce-i mai puțin nedelicat : să i-o țin mai departe, ori să i-o las. În sfîrșit, și-a retras-o, cu un „la revedere“ încet, aton.

În curînd voi avea patruzeci de ani ! Nu mai sînt un început, o cauză. Devin tot mai mult o prelungire, un efect. Mă simt complet determinat. Patruzeci de ani ! Vîrsta amintirilor și recapitulărilor... A rechema bucăți de trecut, a le retrăi în închipuire — singura compensare a vieții pierdute, procent slab la un capital nerambursabil.

Tinereța — plutire pe un rîu de munte cu mlădieri capricioase, sub jocurile de lumini și umbre ale pădurilor, cu întîrzieri neprevăzute și binevenite, cu gîndul la bucuria drumului de mîne. Și după cîtiva ani, care trec ca un fulger, alunecarea vertiginoasă, fără putință de oprire, între maluri uniforme, într-o lumină sură și rece de toamnă, spre apropiata prăpastie...

Patruzeci de ani ! Ce urît, ce vulgar sună cuvintele astea ! Ce dospit !

O firmă proaspătă, scrisă cu cerneală pe o hîrtie cenușie, lipită de geamul unei căsuțe, ves-

tește că stația balneară adăpostește între zidurile ei un ceasornicar. Am intrat să-mi schimb sticla de la ceas, plesnită acum cîteva zile.

Haim Duvid, ceasornicar din Pașcani, și-a adus nevasta la băi și, ca să nu stea degeaba, își exercită meseria, dar cu intermitențe mari, serviciile lui fiind cerute rar de cele vreo sută de ornice cîte a socotit el în Bălțătești.

Haim Duvid e un gînditor. Poate filozoful tîrgului său. (Fiecare tîrg din Moldova are un filozof evreu.) Îl arată și înfățișarea: mic, slab, palid, cu barba neagră mătăsoasă, chel până la jumătatea capului, cu fruntea înaltă, acoperită de o piele galbenă subțire, brăzdată de încrețituri fine.

De altfel, toți ceasornicarii sînt mai mult sau mai puțin filozofi. (Își aleg meseria din cauza firii lor? Ori devin filozofi din cauza meseriei?) Ceasornicul, angrenaj de forțe, „lecție“ de determinism — cu sistemul lui de sori strălucitori, cu palpitul spiralei nelămurit și sur închipuind o nebuloasă, cu pretenția coardei de *perpetuum movens*¹ al rotației dintre cele două capace — e un univers în miniatură, pe care maistrul îl descompune prin analiză și-l reconstituie prin sinteză. Iar răbdarea, supunerea la obiect, fineța mîinii, cerute de meserie, adaugă virtuți morale și talente artistice la calitățile lui de gînditor.

Nevasta lui Haim Duvid, doamna Sabina (de

¹ Mișcare perpetuă (lat.).

unde acest nume în mahalaua evreiască din Pașcani ?), e antipodul lui. Pe cît este el de abstract, pe atît de concretă este ea : blondă, mare, grasă, invadată de cărnuri pe obraz, sub bărbie, pe omoplați și pe rest, cu pîntecele proeminent al unor femei mature din rasa ei, complexiune care, agravată de portul complet neglijat, ofensează unul cîte unul fiecare canon al esteticii. În schimb, doamna Sabina Duvid are sufletul delicat și inimă bună, vădită chiar și în ochii ei albaștri, lăcrămoși. Dar doamna Sabina Duvid prezintă și un alt contrast interesant. Tip desăvîrșit de ceea ce cu un cuvînt inestetic — peiorativ și trivial în intenția cu care e întrebuințat — se numește o balabustă, ea vorbește cea mai neaoșă limbă moldovenească, cu atît mai moldovenească și mai neaoșă cu cît doamna Sabina Duvid, emotivă și înzestrată cu o înflorită imaginație plastică, are un talent înnăscut de a-și exprima ideile colorat, în contrast radical cu filozoful Haim Duvid, care vorbește abstract, incorect și cîntat. Probabil că el e născut în *ghetto*, și ea, la țară.

Haim Duvid nu avea astăzi nimic de reparat. După ce mi-a pus sticla la ceasornic, am continuat conversația începută.

Doamna Sabina are reumatism, ca și tatăl ei, și e convinsă că o să moară, ca și el, după cîțiva ani de suferinți. „Ferice de morți, că nu mai simt dureri“, a încheiat ea povestirea și prevederile triste.

„Prostie !“ a subliniat Haim Duvid și a dovedit, cu răceala intelectualului care urmărește adevărul, că „tată“ n-a scăpat de nici un chin.

Argumentarea lui Haim Duvid era, în fond și-n expresie, aproximativ aceasta : „A scăpa de chinuri înșamnă că simți că nu te mai doare. Tată nu simte că a scăpat de chinuri. Tată nu-i nici fericit, nici nefericit, pentru că acu nu-i nimic. Cel care nu simte chinuri e cadaverul tatei. Mai degrabă poți să zici despre un lemn că nu simte chinuri, pentru că lemn este. A spune orice lucru despre om care a murit este prostie mare.“

Doamna Sabina Duvid, neînțelegînd nimic, a combătut totul. Dar Haim Duvid avea dreptate : numele celui care a fost odată nu poate forma subiectul nici unei propoziții cu verbul la prezent, și, gîndind bine, nici la trecut. „Hanibal a învins la Cannae“ e necorect ; afirmă minciunos o existență, aceea a lui Hanibal. Căci, pentru a fi operant cîndva, ceea ce e denumit de subiectul propoziției trebuie să existe, să fie o realitate. O inexistență nu poate avea un atribut, nu poate produce o realitate nici ieri, nici azi, nici mine ; și despre nimic nu se poate afirma nimic.

Am crezut că-l pot pune pe Haim Duvid în încurcătură :

— Domnule Duvid, cel care moare trăiește pe lumea cealaltă și știe că a scăpat de chinuri.

— Cine poate să știe dacă este lume cealaltă ?

— Dumneata nu crezi în Dumnezeu ?

— Prostie să crezi, prostie să nu crezi. Cine poate să știe dacă este ? Numai... Dumnezeu știe.

Haim Duvid și-a permis să fie frivol. A făcut spirit. Vai ! nu există om fără slăbiciuni. Mai curios e că Haim Duvid, meseriaș din Pașcani și filozof de *ghetto*, e sceptic și poate chiar ateu.

Muzica militară cînta adinioarea în parc un vals de altădată. La o modulație a valsului vechi, *am văzut* zîmbetul Elizei cînd a apărut într-o seară pe poarta grădinii publice și a dat cu ochii de mine — un zîmbet necunoscut încă, abia schițat, un zîmbet de provocare, un zîmbet de femeie, al femeii care abia începea să apară în cei șaisprezece ani ai ei...

Aproape în fiecare seară stau de vorbă cu Adela în cerdac. Doamnele se retrag devreme. Adela arată o simpatie atentă, aproape supusă „maestrului“. E mai personală însă în opinii decît altădată. Dar ce se petrece în ea ? Cînd vorbește, totdeauna parcă ar mai avea ceva de spus. Are reticențe subite și curioase. Dacă i-ai transcrie vorbele, ar trebui să pui mereu cîteva puncte de suspensie la sfîrșitul frazelor. Cînd se emoționează, și se emoționează adesea fără cauză vădită, are sufocări grațioase, de pasăre care bea. Și rar participă normal la duetul nostru. De obicei e distrată ori animată. Uneori își întrerupe momentele de distracție printr-o întoarcere bruscă

și cordială spre mine, însoțită de un „da“ rostit încet și repede, confirmînd fără necesitate cuvintele mele.

Femeia asta tînără și curioasă de viață și de stări sufletești mă scrutează necontenit, fără să aibă aerul. Eu îmi îngroș cît se poate epiderma sufletului, s-o fac impermeabilă. Dar cu femeile jocul e pierdut întotdeauna. Ele privesc în sufletul bărbatului ca într-o vitrină. Manejul e interesant. Dar, în definitiv, n-am ce ascunde. .

Raporturile mele cu familia M... sînt de natură specială. Mai tînăr numai cu zece ani decît doamna M..., fac parte mai curînd din generația ei. Cu toate acestea, în chipul cel mai natural, Adela și cu mine formăm un grup, o „societate“ aparte, pentru că o femeie de cincizeci de ani e fără îndoială bătrînă ; pentru că doamna M... era măritată pe vremea adolescenței mele, și raporturile dintre adolescent și femeia măritată au persistat ; pentru că boala îi dă zece ani pe deasupra și pentru că — și asta cred că e cauza principală — concepția ei de viață, moștenită de la părinți, o face și mai bătrînă.

Cît despre coana Anica, mătușa prin alianță, prin mezialianță, cum zice Adela, ea nu există, sau există preistoric. Trecută mult de șaizeci de ani. Fiică a unui vechil, ajuns proprietar mare. Măritată acum o jumătate de secol cu un frate al doamnei M..., iubitor de arginți. Văduvă din

timpuri imemoriale. Păstrează, indelebilă ¹, marca familiei de origine. La masă, își ajută furculița cu mâna stîngă. (Adela își mușcă buzele, să nu izbucnească !...) Cînd cască, zgomotos și în trei etaje, face o cruce cu degetele în dreptul gurii. (Idem !) Vorbește cu „tăți“, cu „să vezi mata“. (Tema unică : „băietul“. Băietul e fiul ei, colonel de roșiori.) Face mereu pasiente și dă în cărți. Se zice că după moartea mamei, tata a cunoscut-o foarte de aproape. Erau vecini de moșie. Versiunea asta îmi displace profund. Fiii au curioase pretenții față de părinți... (Fetele sînt mai lucide și mai comprehensive.)

Aseară, nu știu pentru ce, am început să-i fac Adelei declarații că sînt bătrîn. (În adevăr, părul meu brumat, cum spunea ea odată, dacă atunci era un paradox și o cochetărie involuntară, acum începe să capete justificare cronologică.) Adela asculta zîbind. Apoi m-a combătut cu grație. (Mi-ar plăcea să nu fie pură complezență.) Și mi-a spus că are să-mi dovedească altă dată că n-am dreptate. Cum are să-mi dovedească, și de ce altă dată ? Ca argument suprem, căci țineam mult să-i probez că sînt bătrîn — Dumnezeu știe pentru ce ! — i-am spus, forțînd puțin autobiografia, că peste zece ani am să fiu moșneag. „Și eu am să fiu bătrînă atunci“, și tonul ei parcă ar fi stabilit

¹ *Indelebil* — neșters.

o complicitate. (Peste zece ani, ea are să aibă treizeci de ani !...) „Și eu !“ Pentru ce „și“ ? Și pentru ce vrea să-mi probeze că nu sînt bătrîn ? (O femeie are un singur mijloc de a dovedi unui bărbat acest important adevăr !) Pentru ce ? Conso-lare ? Delicateță de sentiment ? Zădăreală ?

Continuu să-i amintesc de tinerețta pierdută. Pentru ce fac acest lucru, nedelicat, între altele, și fiindcă vorbesc mereu despre mine ? Ce se petrece sub conștiința mea ? E mîndria de a-i arăta că nu sînt un imbecil, care crede că mai e încă tînăr ? E dorința de a o asigura că nu pot avea gînduri lăaturalnice, fiindcă tocmai poate încep să le am ? E regretul că sînt prea bătrîn pentru ea și nevoia de a mă lamenta, fie chiar ei, poate mai ales ei ? E dorința de a fi din nou combătut de ea ? (Pînă acum încă nu mi-a „dovedit“ că sînt tînăr.) Azi m-a întrebat cu asprime pentru ce țin atît de mult s-o conving că sînt bătrîn. Mi-a plăcut tonul ei. Așa se bucură bolnavii închipuiți cînd medicii strigă la ei și-i dau afară, ca să-i convingă mai bine că sînt sănătoși. Și apoi tonul ei de muștrare dovedește că nu mă mai respectă atîta, ceea ce e încîntător, și că și-a luat drepturi asupra mea, ceea ce e și mai încîntător. Dar bag de seamă că filele jurnalului au ajuns niște adevărate „foi de observație“. Imi iau pulsul și temperatura de cîteva ori pe zi. E cel mai bun mijloc de a deveni bolnav, ori de a agrava o afecțiune contractată.

...Pentru ce s-a supărat cînd îi spuneam că sînt bătrîn? O contrariez în ceva? Crede că vreau să-i zădărnicesc un gînd? Dar iată-mă alunecînd în cea mai ridiculă fatuitate.

Un acordor din Piatră a adus, în sfîrșit, pianul în stare normală. Adela mi-a cîntat azi o bucată care știe că-mi place cu deosebire. Muzica corpului ei m-a impresionat însă mai mult decît muzica însăși. Mișcările brațelor, ale bustului la dreapta și la stînga, viforul dibaci al minii cînd întorcea pagina, mișcarea piciorului pe pedală, laitmotiv discret al muzicii de imagini, făceau pentru mine cea mai tulburătoare simfonie.

Valsul lui Chopin acompania muzica corpului ei... (Cam emfatic, iubitul meu!) La sfîrșit, după o linie trasă cu degetul cel mare, parcă mînios, peste toate clapele de la stînga la dreapta, ca o parafă energică a unei iscălituri sub un text, care făcu pianul să strige cu toate vocile lui alarmate, Adela se ridică aproape cu violență de pe scaun, întrebîndu-mă: „Îți place ca și atunci?”. I-am sărutat mîna și pentru „atunci“, și pentru acum. Am văzut pe fața ei o nedumerire, căci nu e obișnuită din partea mea cu expansiuni de natura asta. Dar n-a spus nimic și, trecîndu-și mîna pe frunte ca pentru a se dezmetici, m-a întrebat ce vreau să mai cînte. I-am răspuns, firește, că acum e rîndul ei să aleagă.

Rapsodia tumultuoasă a lui Liszt îi acompania și ea, pățimaș, mișcările vii ale corpului.

...Ipocrizia e inutilă. Nu am temperatura normală. Dar sper că e un accident trecător. Efectul muzicii...

Finațul, seră imensă de flori sub clopotul cerului sprijinit pe orizont, așteaptă coasa. Sub atingerea fină a unei ușoare și eterne adieri, simțită numai de ele, florile se clatină încet, pe tulpinile lor subțiri și înalte, în străfulgerări de roș, de violet, de galben și de toate culorile din lume. Pe alocurea, cicoarea domină puternic, irradiind un abur albastru ca un voal împotriva soarelui arzător.

O femeie tânără nu poate face o plimbare pe cîmp fără să culeagă flori. Adela le alege metodic, cu ochiul atent, cu gesturi de precizie, parcă ar urmări vietăți iuți și viclene.

Cu părul auriu, cu fața albă și roză, cu ochii albaștri, Adela, printre flori, e o floare mare, strălucitoare, mai vie decît toate, irezistibil atrăgătoare. Comparația, banală de adevărată ce e, între femeie și floare este mai mult decît constatarea unei asemănări exterioare. E intuiția unei identități profund naturale.

Spectator neocupat (nu pot să culeg și eu flori ; îmi lipsește cu desăvîrșire convingerea !), mișcîndu-mă fără rost încolo și înapoi (în fața unei femei nu pot să mă întind pe iarbă, singura soluție

onorabilă a problemei), situația mea e dificilă. Dar Adela, concentrată în vânătoarea ei, nu observă nimic.

Pentru ea, florile au personalitate : unele sînt „sentimentale“, altele „impertinente“, altele „copii“ ori „cucoane mici“, și așa mai departe. Observațiile astea le face cu umor, cu o comică dezmierdare. Cu sentimentul distanței în același timp, parcă ar fi vorba de niște copii pe care-i alintă, dar nu vrea să-i scoată la obraz. (Viziunea comică și ușor dezmierdătoare este de altfel atitudinea ei obișnuită în viață.)

...După ce culege florile, vine la drum cu brațul încărcat, se așază pe limbul șanțului, le clasifică în grupuri după criterii subiective și fantaziste, le întocmește într-un buchet mare, își pune una în păr (la plimbările afară din sat iese aproape întotdeauna cu capul gol), alta în butoniera mea. („Să n-o zvîrli ! S-o ții toată ziua !“)

Toate acestea se repetă exact, afară de floarea de la butonieră, care variază la fiecare dată, dar o alege mică întotdeauna, concesie teroarei mele de a mă da în spectacol cu floare în piept.

Floarea asta mică se adaugă la celelalte din alte zile, mărinind colecția presată în paginile lui Diogen Laerțitul, între venerabilii Crates¹ și Metrocle² !...

¹ Filozof grec din școala cinică (secolul al IV-lea î.e.n.).

² Filozof grec din școala cinică, discipol al lui Crates.

Adela s-a dus la Piatră pentru o zi. Am refuzat să mă duc cu dinșii, ca să-i arăt (și probabil să-mi arăt) că viața mea e independentă de a ei, alături de a ei.

Ar fi lamentabil, chiar dacă aș avea zece ani mai puțin. Experiența trecutului este concludentă (*Pathemata — mathemata*¹, zice un filozof al lui Diogen Laerțiu !...)

...Emilica, cu coada pe spate, cu breton galben pe frunte și cu șorțul negru pe rochița cenușie. Era de zece ani, ca și tine. (N-ai fost de loc tardiv !) Treceai pe la poarta școlii primare, de două ori pe zi, înfrigurat de emoție. Credeai că te privește tot universul ! Ea își făcea semne din coate cu prietena ei, căci înțelegea. Și treceau amîndouă înțepate, vorbindu-și foarte serios, ca două doamne în vîrstă.

Într-o zi de iarnă, Emilica a murit de anghină ori de scarlatină, cum mor iubitele la vîrsta aceea. E singurul tău amor curat, pentru că n-a fost amor, pentru că n-ai fost niciodată pe punctul de a muri de pofta celor citeva kilograme de materie organică pe care fata cu părul pe spate le extrăgea din elementele brute ale naturii.

Dar la șaisprezece ani a fost altfel. Leonora, de nouăsprezece, brunetă, subțire, suferind de un ușor strabism, care-i dădea veșnic un aer de îngîndurare, de concentrare, de înfrînare a unui

¹ Suferință — știință (gr.).

elan, cu zîmbetul ei trist, precoc, și cu mersul de regină exilată, în plimbările nesfîrșite prin parcul imens și neîngrijit al casei boierești, despărțit de drum printr-un gard de fier ruginit. Visai s-o smulgi din vîlvătaia unui incendiu (în generozitatea ta, casa incendiată era, firește, a ei!), visai s-o salvezi din ghearele unor bandiți, prin codri. Dar n-o iubeai ca pe fata de altădată. Nu-ți mai erau de ajuns glasul și privirile ei. Tu-i iubeai, fără să știi, și ceea ce era inferior în ea și ascundea bietul ei corp supus legilor ofensatoare ale materiei. Simțeai o sincopă în inimă cînd mersul îi învăluia haina pe picioare. Și cînd într-o zi a izbuenit năprasnic o furtună, care i-a învălmășit rochia și i-a scos la iveală pentru o clipă ciorapii negri și o margine de dantelă, ai început să visezi la ea arzător și să ți se pară și mai nesuferit individul pe care-l bănuiai că iubește și el pe Leonora. Și de atunci imaginea ei s-a tulburat în capul tău: silueta ei s-a sfărmat. Rochia nu-i mai cădea armonios și oblu pe pantofii mici.

Cînd te-ai întors toamna la liceu, te considerai omul cel mai nefericit din lume și foarte fericit că ești atît de nefericit și de interesant pentru amici, cărora le povestiseși „romanul“, înflorindu-l cu fapte posibile, în care începeai să crezi și tu. Dar Leonora a fugit peste două luni cu bărbatul surorii ei, deznodămînt pe care nu l-ai mai făcut cunoscut amicilor.

La nouăsprezece ani, Eliza... Grădina publică. Fata necunoscută, venită de aiurea la rude, înaltă, fragilă, cu părul galben, cu gene lungi peste ochii negri, mușcînd nervos petalele unei roze înflăcărate... Un cîntec umil de grădină publică, astăzi mort... Casa cu două rînduri din Ulița Mare... Plimbările pe sub geamurile ei din două-n două ceasuri, de dimineață pînă la douăsprezece noaptea... Aparițiile ei la geamuri și în cele două balcoane de pe două străzi. Infinita interpretare a figurii și a privirilor ei („S-a înroșit?“ „Mi s-a părut?“ „S-a perindat prin balcoane pentru mine?“). Hotărîrea supremă : scrisoarea — patru pagini de adorație în stil poetic, exagerat, stilul vîrstei cînd candoarea, pierdută mai tîrziu, se traduce prin emfază. Buchetul de trandafiri aruncat din balcon la miezul nopții. Întîlnirea în semiîntunericul scărilor dintre etaje. (Stătea cu fața întoarsă, cu o mîină sprijinită de părete ; avea mîinile reci, pleoapele reci, buzele reci, părul rece, talia subțire, care-i vibra de bătăile inimii.) Întîlnirile la geamul din grădină, sub copacul vechi, care ascundea stelele. Aceleași planuri de viitor, aceleași întrebări de zece, de o sută de ori, și același răspuns al ei : „Da, și pentru totdeauna...“ Răstimpuri de tăcere, cu obraji lipiți... Grația cu care consimțea să-mi clipească pe față, ca să mă dezmierde cu genele ei lungi... Respirarea pură, fină, pe care o simțeam pe obraz ca o șoaptă caldă a pieptului ei mic... Despletirea părului, care

îmi cădea pe față și pe mâni, înspre ziuă, cu mișcări de înger — semnul că vrea să se culce și trebuie să ne despărțim. Plecarea în străinătate la studii. Scrisorile ei : „Iubitul meu...” „...Eliza“ — raport de fiecare zi al vieții ei fără evenimente, din orașul de provincie. Moartea ei...

E cu neputință să fi existat cîndva pe planetă o apariție mai încîntătoare. Fata de șaisprezece ani cu părul galben și ochii negri avea în figură ceva de copil și de floare. Iar corpul ei, încă în dezvoltare, avea mlădieri ca tulpinile subțiri și înalte la adierea vîntului. Și vocea înceată, nesigură, cu graseieri ca niște sfiiciuni ale inimii, al cărei ton răsună încă și astăzi în mine ! Niciodată cuvîntul „înger“ nu s-a potrivit unei trecătoare apariții umane ca acestei ființe în adevăr angelice.

...Era într-o după-amiază de vară cînd i-am văzut mormîntul... Pămîntul negru, cu o tablă de marmură deasupra, îi strivea pieptul mort ! În jurul marmurei grele, cîteva fire de iarbă...

De atunci, senzația de funebru pe care mi-o dă, în momente de o stranie luciditate, pămîntul, lutul, piatra, toată materia asta inertă, idioată, inamică, și mila pentru tot ce trăiește și încearcă în zădar să ascundă moartea sinistră a planetei, vietăți și plante, șubrede, nesigure, trecătoare.

După epoca romantică — epoca realistă, serioasă, la Viena, cu femeia aceea subțire și înaltă, cu formele adolescente încă la vîrsta de douăzeci

și cinci de ani, oprite parcă în desăvîrșirea materializării lor de flacăra mistuitoare a vieții ei.

Un păr arămiu, cu luciri de foc, parcă reflexe ale temperamentului ei arzător. Ochii de o culoare nehotărîtă, cafea și aur, schimbătoare după dispoziție, după culoarea timpului, în care se aprindea neconținut sufletul ei neliniștit, sau uneori ficși, reci, privind în gol, cînd gîndul era concentrat ori patima adîncă. O gură mobilă, nesigură. Brațele albe, fine. Piciorul, ca o mîna de mic, neliniștit. Mîna — nervoasă, șovăitoare. Mersul undoiat, cu capul aplecat ușor în dreapta, ca într-o figură de cadril, cînd îmi ieșea întru în-tîmpinare.

O cunoșteam de doi ani. Nu ne spusese nici o vorbă de iubire. Nici o aluzie. Dar discuțiile noastre, alimentate de lecturi de romane, de piese de teatru, de știrile zilei, se învîrteau, teoretic, toate în jurul iubirii. Îmi făceam un punct de onoare să fiu obiectiv, „științific“, căci mi se părea o supremă ineleganță să beneficiaz de aceste discuții spre a-i face declarații învăluite.

De cîtva timp, însă, aveam intuiția obscură că vine ceva. Într-o zi, înainte de aprinsul luminărilor (stăteam amîndoi de multă vreme de o parte și de alta a unei mese, fără să ne mai putem vorbi nimic), i-am spus, simplu și calm — simteam că acum nu pot să nu-i spun :

— Tu nu vezi că te iubesc ?

Întăi a tăcut. Apoi mi-a răspuns cu glas ostenit :

— Da, nu mai putem trăi unul fără altul.

Și-a lăsat fruntea grea pe mâinile puse pe masă și abia am putut desluși vorbele ei înăbușite :

— Lasă-mă singură acuma... te rog...

La o mișcare a mea, a ridicat capul. Era albă, parcă fără viață, și numai ochii îi ardeau, imenși.

— Cum ? Poți pleca ? Da, da, du-te. Vino mine. Nu-mi dai mîna ?

Îmi învălui mîna în palmele ei amîndouă. M-am aplecat spre ea, fără voie, aproape s-o ating.

— Nu ! Lasă-mă, du-te. Mine.

Luni de zile a luptat cu ea însăși.

Dar într-o seară, la despărțire, m-a înăbușit și, la ureche :

— Mine sînt femeia ta. Așteaptă-mă la patru în fața Operei.

Femeia aceasta știa să iubească. Cu instinctele puternice și sănătoase, cu inteligența lucidă, ea iubea fără lună, fără fraze, cu toate fibrele corpului ei, cu căldura ei exasperată.

Dar ea aparținea de drept altuia, unui om mult mai în vîrstă, un bolnav, un paralytic, și drepturile lui conferite de legi, consfințite de societate, sfințite de popi, acceptate de ea altă dată, deși acum platonice, erau, în momentele de luciditate morală, suferința lancinantă ¹ a ei și a mea. Drepturile acestea deveniseră imprescriptibile. Iar dezarmarea lui totală îl apăra și de divors, și de adulter.

¹ *Lancinant* — sfișietor.

Întoarcerea în țară, amînată mereu — provocată de boala mortală a tatei — aduse soluția problemei. Sau un început de soluție, căci dacă afacerile tatei n-ar fi fost atît de încurcate, încît să-l amenințe cu o dezonoare postumă, m-aș fi întors la ea. Cuvintele ei : „Sînt femeia ta“ îmi ardeau creierul.

Și, în sfîrșit, tîrziu, în epoca cinică, culminînd spre amiaza vieții, accesul de stupidă demență pentru femeia mare, cu părul roș, cu ochii mici și verzi, cu nasul turtit și cărnos, cu buzele strivite, arse, cu brațele groase și dure, eșantioane ale întregii ei ființe, cu talia și șoldurile asortate în formă de liră, femeia-femelă, și nimic altăceva. femeia cu maximum de iritabilitate protoplasmatică. Aproape goală sub rochia elegantă, începea să se dezbrace de la ușă, crispată, *rea*, fără nici un cuvînt, și, peste treizeci de secunde, dădea replica, întregită, a Venerii Callipyge de la Siracuza — atît de albă, că părea mai goală decît o femeie goală.

Dar într-o zi apăru omul de doi metri ! În preajma lui i se zburlea puful de pe buze, i se congestionau nările, i se dilata abdomenul spre el, ca într-o mișcare de maree.

Și, de-a lungul întregii tinereți, colega de universitate, fina și delicata Elviră, cu frumuseța ei abstractă, model schematic pentru realizări mai concrete, care te-a torturat cu suferința ei tăcută și discretă.

Experiența e săracă, dar concludentă.

Pe urmă ai pus ordine în amor : femei cu tarif pentru păstrarea echilibrului organic sau (mai elegant) a libertății de spirit — singurul amor în adevăr omenesc, fiind singurul supus rațiunii.

Nu, nu ! Nu iubesc și nu vreau să iubesc pe Adela. Nimeni nu iubește când nu speră măcar inconștient să fie iubit. (De aceea numai „omul de pe stradă“, nebun, se înamorează de regine.) Nu sper și nu doresc... Dar existența ei a început să-mi neliniștească inima... Și ea știe. Zîmbetul ei din unele momente, amestec încântător de duioșie și ironie, nu-mi lasă nici o îndoială. Din cauza asta nu m-am dus la Piatră.

Adela vine diseară. A plecat desigur din Piatră. E cald. E zăpușeală. Și mi-e urît. Cataloagele le știu pe de rost. Dicționarele nu-mi inspiră nimic. Filozoful Diogen¹ (tizul lui Diogen Laerțitul), care speram că o să mă distreze cu „cinismul“ lui, m-a indignat profund. *Bel-esprit*² și totuși *cuisse*³. Filozof de mahala. *Piqueassiette*⁴. Cerșitor, care

¹ *Diogene din Sinope* (aproximativ 404—323 î.e.n.), cel mai cunoscut reprezentant al cinicilor ; aceștia considerau că baza fericirii și virtuții este maximum de independență față de condițiile exterioare ale vieții, disprețul pentru regulile și convențiile sociale, limitarea nevoilor și revenirea la „starea naturală“.

² Om deștept (fr.).

³ Grosolan (fr.).

⁴ Lingău (fr.).

insultă cînd nu-i miluit. „Cinic“, într-adevăr, în sens modern. Nesociabil și rău. Ironie greoaie și aproape de mintea omului. Infatuat. Inelegant la aspect și la suflet. Nici un orizont. Utilitarist mărginit. Obtuz la știință și la arte — „inutile“, pentru el, „dăunătoare“. Insensibil la orice frumuseță. Instincte canibalice. („Era de părere că e permis să mănînci carne de om.“) Falsificator de monede, în tinereță. Trata, nenorocitul, de sus pe Platon. Diseară Adela e aici...

Adela s-a întors la șase și treizeci și cinci de minute. I-am ieșit înainte din întîmplare, sau ca din întîmplare, nu știu sigur. A oprit trăsura, a sărit jos, ușor, ridicînd puțin rochia deasupra pantofului, atentă la gest, și a venit spre mine dezmierdînd aerul cu umerii. (E atît de femeie și de copilăresc suavă!) I-am ținut mîna într-a mea poate mai mult decît trebuie. M-a luat acasă la ea. M-au oprit la masă. (Aceasta se întîmplă mereu.) Seara, am stat în cerdac, cu două lumînări în globuri de sticlă, ca întotdeauna.

Mi-a povestit drumul ei la Piatră, cu impresii, stil și înțepături femeiești : „Ai văzut vreodată Ceahlăul din Dealul Balaurului ? O colosală miniatură a lui însuși, un bibelou uriaș cu subiectul Ceahlău. Am fost și la mănăstirea Bistrița de lîngă Piatră. Starețul ne-a făcut o primire foarte bună. Nevasta lui n-a ieșit. Am văzut-o numai, cînd a trecut prin antret. Intra și ea pe altă ușa. Era în

néglijé, jupon, camizol și părul în papiote. O brunetă foarte pîcantă. Cînd a dat cu ochii de noi, a trecut glonț de la o ușă la alta... ..Cum slujnică ? Ce idee ! Femei în serviciu la mănăstire ? Și încă tinere, cu jupon și papiote ! Ori îți bați joc de călugări fiindcă ești ateu ? Dacă ai vreo afacere la Piatră, îți recomand otel «București». Confort englezesc, chelneri în haine naționale, orchestră până la patru dimineată sub geamuri, în grădină... Nedeprinsă să dorm la concert, am profitat de ocazie și m-am cultivat. Am cetit toate articolele, toate telegramele, toate informațiile, toate foiletoanele și toate anunciurile din jurnalele în care erau împachetate cumpărăturile. Să te pun în curent : prințesa de Meklenburg s-a logodit cu ducele de Hessa, sau poate el e prinț și ea ducesă ; Radivon vinde ceasornice de aur cu doi lei bucata și mai dă pe deasupra ca premiu un ac de cravată tot de aur ; împărăteasa Germaniei a făcut cadou împăratului doi prinți gemeni ; prețul rapiței s-a urcat ; Pepita Ximenez s-a înamorat de cumnatul ei, don Diego. Vezi că nu știai ? După marș, a cîntat un ofițer de două ori *Luna doarme*. Și pe urmă am adormit și eu.“

Masa era acum inundată și perețele tapetat de gînganii de o sută de specii, bijuterii cu forme curioase, imitînd animale cunoscute și necunoscute — ca o reducțiune a lumii mari — de diferite culori, pe care Adela le definea, comparîndu-le cu pietre prețioase, cu metale, cu stofe... „Petpe-

decul“ se auzea la răstimpuri, în grădină. „Steaua nebună“ înainta alarmant de repede spre plop. „Petpedecul“... poreclă dată de Adela unei prepele, care spune mereu, conștiincios, în fiecare noapte, aceleași trei silabe, singurele pe care le știe : „Petpedec !“ ; „steaua nebună“... luceafărul albastru, care ne anunță unsprezece ceasuri și sfârșitul sindrofiei cînd ajunge deasupra unui plop, al treilea, dintre cei cinci din ograda vecină. Numele i l-a dat tot ea, într-o seară, cînd ni s-a părut că a luat-o prea repede spre plop, înfrîngînd legile naturii.

— Ai isprăvit itinerarul ? m-a întrebat ea. Ai să-mi povestești pe urmă tot, tot, nu-i așa ?... ..Cum ? Nu ești sigur că ai să faci excursia ?

Și zîmbetul ironic și afectuos i se stîngea și i se aprindea mereu în ochi, ca și lucirea stelei de pe cer.

După ce a dezbătut cu perfidie problema excursiei mele, a sărit din una în alta, și apoi, cu un aer speriat :

— Iar fumezi ? Știi cîte țigări ai fumat în seara asta ? Zece. Le-am numărat. Vezi că nu te ții de cuvînt ? Pune țigările aici, lîngă mine... Desigur că tot așa te ții de cuvînt și cu somnul. Dacă continui, să știi că am să mă culc și eu în ziuă, am să mănînc alămii, și înainte de masă am să-mi stric foamea cu bomboane și cu mere crude.

Vorbea acum pasionat și-i luceau ochii ca într-o

boare de lacrimi. Sămăna cu fata de cincisprezece ani cînd protesta că nu-i copil.

După asigurările mele că o să mă țin de cuvînt, „pe cît posibil“, s-a îmbunat, apoi a consultat „steaua nebună“, care trecuse de plopul al treilea, a pus la îndoială corectitudinea astrului, mi-a adus pardesiul, mi-a dat pălăria și bastonul, m-a însoțit până la poartă, mi-a întins mîna să i-o sărut, mi-a cerut făgăduiala că am să mă culc imediat, mi-a acordat o amîinare de o oră, a admonestat încă o dată „steaua nebună“ și a fugit spre casă cu un „bru!“ de frigul care devenise simțitor.

N-am ținut pas cu vioiciunea spiritului ei. Un fel de paralizie a inteligenței și mai cu seamă a imaginației. Am început să devin stîngaci și banal. Și mi se pare că nu-i displace idiotizarea mea...

„Am fost elevă ascultătoare, am încercat, dar n-am putut reuși să mă intereseze.“ Răspuns clar și drastic la întrebarea mea dacă cunoaște literatura română. În sfîrșit, la toate încercările de a afla impresia ei specială produsă de o carte sau alta din cele „încercate“, același răspuns invariabil : „Iartă-mă, nu mă interesează“. Apoi, dezarmînd și cu grația celor douăzeci de ani ai ei : „Ai să mă disprețuiești tare ?“

Adela are dreptate. În literatura română există cîteva talente remarcabile, dar nici o operă de observație cu destulă substanță sufletească. Femeile însă nu cetesc pentru expresie, ci pentru observațiile despre viață, adică despre ele.

De altfel, ea nu este o amatoare pasionată de literatură (interesul ei e îndreptat spre muzică, spre broderie și întrucitva spre pictură), și cu atât mai puțin de poezie. Pentru spiritul ei realist de femeie, poezia este „exagerare și falsificare“, incomprehensiune pe care ea o declară, dar pe care cele mai multe femei o ascund. Din cauza rolurilor de răspundere, de lungă răbdare în conservarea speciei, femeile sînt mai serioase și mai pozitive. (Totul se reduce, scoborînd din etaj în etaj, la instinctul creator.)

Mai puțin sensibile la arta literară, ele cetesc mai ales romane, care nu au a da senzația artei, ci pe aceea a vieții. Pentru Adela, *Anna Karenina* nu e „stil și compoziție“, ci Kitty, Dolly, Anna, Levin, Vronski, coliziunile dintre ei și progresul logic și psihologic al acțiunii.

I-am recomandat, ca și altă dată, pe Turgheniev. Zîmbind și jucîndu-se cu marginea voalului lung, trecut pe după gît :

— Cineva mi-a spus odată că Turgheniev se apropie de femeie ca de un sanctuar. (Vai ! i-am spus, în adevăr, genialitatea asta...) Dar femeilor nu le place să fie tratate ca niște sanctuare, cu genuflexiuni și cădelnițări, chiar cînd tămîia e de cea mai bună calitate. Nu sîntem sanctuare !

Cuvintele astea ultime, accentuate în chip deosebit, erau numai pentru romancier, ori și pentru avocatul lui ? Ori numai pentru avocat ? (Pe unele femei, admirația excesivă a celor înamorați de ele

le incomodează. În faza culminantă a legăturii cu ea, Otilia mi-a mărturisit, într-o zi cînd eu eram mai ditirambic și ea mai cuminte, că dîndu-și bine seama de ceea ce e în realitate, nu poate să-și înăbușe jena pentru ea și un ușor dispreț pentru mine cînd îi supraestimez calitățile pe care le-o fi avînd sau inventez altele, pe care nu le are.)

Apoi, rîzînd, adăugă :

— Am voit să te necăjesc. N-am cetit nimic din Turgheniev. Nu l-am găsit nicăieri. Dar am să-l cetesc.

Să mă necăjească numai ?...

Cunoscînd slăbiciunea femeilor pentru Paul Bourget ¹, i l-am amintit mai mult ca un mijloc să-mi dau seama de psihologia ei.

— Aista se apropie, în adevăr, ca de niște sanctuare nu numai de femei, bineînțeles dacă bărbații lor sînt bogați, dar și de mobilele din saloanele lor. Și nici la rochii nu se pricepe, cum pretinde el. Se pricepe mai bine cusutorea mea.

O carte pe care o cetește mereu e *Tartarin* :

— Mă liniștește cînd sînt supărată, cînd am griji, cînd e bolnavă mama. În cartea asta nu-s necazuri, toți sînt fericiți. Dar numai volumul întâi. Celelalte-s exagerate, cu farse și ghidușii.

Scriitorul însă pe care îl gustă mai mult este institutorul Creangă ! Cu alte cuvinte, viața și

¹ Critic și romancier francez (1852—1935), adversar de idei al lui Émile Zola, reflectînd reacția politică de după Comuna din Paris.

limba pe care le cunoaște ea din copilărie (ca toate persoanele din clasa ei, ea nu știe bine decît țărănește și franțuzește) și observația luătoare în ris, atît de naturală ei.

Ea știe pe de rost bucăți întregi din opera povestitorului, mai cu seamă dialogurile, și îndeosebi vorbirea femeilor. Cînd harabagiul întreabă pe maica Evlampia Desăgărița de la Varatic pentru ce-și leagă întotdeauna la drum vaca dinapoia căruței, răspunsul călugăriței — că părinții pusnici din Sfînta Agură i-au dat canon să mănînce lapte numai de la o vacă, pentru ca să nu îmbătrînească degrabă — Adela îl spune ca o perfectă actriță de comedie. Iar la cuvintele „părinții pusnici din Sfînta Agură”, bisericeste repezite, ea completează textul luîndu-și o figură sastisită și făcîndu-și o cruce mare, cu o grăbită aplecare a bustului înainte — închinăciune adîncă în fața schivnicilor plini de solîcitudine pentru tinereța călugăriței de la Varatic.

Problema e simplă. Cu tot intermezzoul stupid, de care nu vorbește niciodată, ea a păstrat, încă din adolescență, simpatie și admirație pentru „maestrul” ei. Acum, de cînd e femeie, e curioasă să știe cum mă port în atitudinea de *soupirant*¹ și cîtă putere are asupra mea. Dacă divorsul nu i-ar fi dezorientat și poate revoltat sufletul, de-

¹ Adorator (fr.).

sigur că sportul sentimental nu ar fi avut loc. În mine e plăcerea de a aspira feminitatea, candidă încă, a sufletului ei și curiozitatea ascuțită a unei experiențe de psihologie pe sufletul ei și mai cu seamă pe al meu. Dar jocul acesta Dumnezeu știe unde poate duce. (Fii sincer ! Știi unde „poate“ duce !)

Adela are sînul mic și predilecție pentru haine cenușii, albastre, liliachii, ca toate femeile care mi-au atins sufletul. (Afară de femeia cu ochii verzi și brațele de piatră, care avea sînul ca o cupolă și purta culorile dinspre marginea roșie a curcubeului și care, neavînd suflet, mi l-a angajat foarte puțin pe al meu.) Există, fără îndoială, la orice bărbat o afinitate pentru un anumit temperament femeiesc, și la orice femeie, o legătură între temperamentul ei, conformația ei fizică și predilecția pentru unele culori.

Doamna M... și Adela au venit astăzi la mine să-mi vadă casa.

Le-am primit în odaia de la intrare : antret, birou și salon.

După o repede privire scrutătoare, Adela a făcut critica completă a încăperii, înșirînd toate lipsurile unui confort relativ, stăruind mai cu seamă asupra greșitei distribuții a mobilierului sumar. Pe cînd conludea, ca toate femeile înastfel de împrejurări, că bărbații etc. ..., și-mi

propunea să vie cu Safta să-mi facă odaia mai plăcută, exclamă deodată, sărind de pe scaun :

— Uite și coana Anica !

Coana Anica era portretul lui Arthur Schopenhauer, adus de mine și atârnat pe părete în dosul mesei-birou.

M-am simțit puțin vexat de frivolă ei ireverență față de maestru. Dar asemănarea lui cu coana Anica mi se păru atît de izbitoare, și însuflețirea Adelei de descoperirea ei o făcea atît de frumoasă, încît am trădat pe maestru fără nici o remușcare.

Și l-am trădat chiar și atunci cînd, aflînd al cui e portretul, Adela a uitat de coana Anica și a luat ofensiva împotriva filozofului :

— A !... Domnul despre care mi-ai spus odată la Vorniceni că ne face proaste, minciunoase, pocite, cu bustul mai lung decît picioarele, și n-avem altă treabă decît să prindem bărbații în capcană ? Acum înțeleg de ce avea ciudă pe femeii... Nu cred să-i fi pregătit nici una vreo capcană !

Neputînd susține că Adela e proastă și cu bustul mai lung decît picioarele, și cunoștințele ei asupra lui Schopenhauer mărginindu-se, destul de modest, numai la opiniile lui asupra femeilor, discuția a fost imposibilă, și victoria Adelei asupra mea, definitivă.

Schopenhauer rînjea diabolic la Adela, la doamna M... și mai cu seamă la mine.

Dar Adela, făcînd o altă descoperire, părăsi și pe Schopenhauer :

— Ai și bibliotecă ? Îmi dai voie să văd cărțile ?

Cînd a aflat că „biblioteca“ e proprietatea domnului Tăpșulea, gazda mea, a fost încă și mai curioasă s-o cerceteze.

— Oare nu-i nedelicat să umblăm în cărțile lui ?

Liniștindu-i scrupulele, a luat de pe poliță întreaga bibliotecă a învățătorului pensionar, alcătuită din cîteva gramatici și aritmetici, și a pus-o pe masă.

— Gramatica de... Aritmetica de... Uite și poezii !

Eu nu descoperisem nici o carte de poezii. Poeziile erau legate la un loc cu o aritmetică.

— Poezii de Carol Scrob ¹... Scrob, poet ?

— Trebuie să fie feciorul doctorului Scrob de la Roman, lămuri doamna M...

— Stați, că-i serios... *Scrisoare de Alecsandri...* „*Poezii elegante undite* — adică pescuite ? — *în comoara inimii, și de aceea cîntă cu înduioșire*“ — înduioșire ! — „*A fi ca dumneavoastră, militar și poet, este o dublă calitate, de care vă puteți mîndri*“ — Safta se mulțumește cu prima calitate

¹ Ofițer, poet minor, autor de romane (1856--1913). În 1882 îi apare volumul *Poezii complete*, cu o prefață de G. Sion și o scrisoare de la V. Alecsandri.

— *Prefață de G. Sion...* „Curagiu, iubite Scrob“ — „iubite Scrob“ e admirabil ! — „Cînd vei vedea că cîteodată îți slăbesc puterile, nu te descuragia, ci aleargă, ia pana, scrie, scrie și iar scrie“... Acu să vedem ce scrie.

Adela se așeză pe scaun și începu să răsfoiască :

— Ascultă, mămucă : *Dă-mi pace, La Coralîa mea, De ce m-ai deșteptat ?* — cîntecele colone-lului coanei Anicăi... El spune „desceptat“, din farfurie, cum ar zice coana Anica.

— Cum „din farfurie“ ?

— Așa zice ea cînd vrea să spuie că ceva e distins. N-ai auzit vorba asta ? Se vede că vătăfii s-au spăriat tare cînd au schimbat strachina cu farfuria.

— Ce gură rea ai tu, Adelă !

— Ce să fac, mămucă...

În acest moment, ceasornicul meu de masă începu să carilloneze ¹ *La Paimpolaise*. Erau ceasurile patru. Copilul din Adela a fost atît de fericit, încît am pus minutarul, pe rînd, la toate cele douăsprezece semne ale cadranului. Apoi am rugat-o să-mi facă grația să primească în dar jucăria miraculoasă. După refuzuri din ce în ce mai atenuate :

— Dar dacă are să-ți pară rău pe urmă ?

¹ *Carillonner* — a face zgomot, a hîrii (fr.).

Să-mi pară rău... Ea nu știe ce voluptate este a dăruirii unei femei, a-i da, a o face, prin actul acesta simbolic, puțin a ta.

Adinioarea, când rătăceam în dreptul casei ei ca să fiu mai aproape de dînsa, a închis geamurile și a dat storul în jos, ca să se culce...

Există în univers imagine mai încîntătoare decît o femeie înaltă și zveltă, frumoasă și elegantă, care se dezbracă încet, alene, cu gîndul aiurea, zîmbind unei amintiri, unei așteptări ?

Adela era în cerdac cu doamna M... Treceam la poștă. Am salutat. Ea, cu o înclinare din cap abia perceptibilă, mi-a zîmbit toată. E o spontaneitate, uneori, o uitare de sine în femeia asta, stăpîină pe faptele ei pînă la calcul, care îmi dezarmează „psihologia“.

Muzica militară cînta *Lucia de Lammermoor*. Sextetul, armonizat de ecoul lui trimis de dealuri, plutea în aerul cald și umplea valea. Cerul albastru-închis, aproape siniliu, era înalt și adînc. Îmi trebuia acum prezența Adelei...

De la poștă m-am dus la ea. M-a întîmpinat în mijlocul ogrăzii. În haina albă, încinsă cu o panglică albastră, era tot ce e o femeie încîntătoare, dar mai cu seamă era tinereța.

— Unde ai trecut așa de misterios adinioarea ?

I-am dezvelit misterul peregrinărilor mele :

— La poștă.

— Da ! confirmă ea imediat, ca de obicei, fără strictă necesitate, un „da“ scurt, de o copilărească grație, pronunțat aproape „ta“. ...Apropo de poștă, azi am primit de-acasă un caiet de note... Am să-ți fac întâi o cafea, eu... Dă țigara la mine, s-o zvîrl : iar fumezi teribil... Pe urmă am să-ți cînt cîteva bucăți, după aceea ne plimbăm pe deal !... Și seara, la masă la noi... Ba da, ba da ! Ești invitat de mama. Să văd, ai să refuzi pe mama ? !

...Menuetul din *Sonata a VII-a* îi interpreta eleganța zveltă a bustului, și coroana ei de păr galben, scînteind în razele soarelui, reflectate de sticla geamului deschis, stropea cu fire de aur sonoritățile difuze în atmosfera calmă a odăii.

Mi-a cîntat apoi andantele din *Sonata I-a*, supremă debrutalizare a vieții, ritmuri de eter, rătăcite pe pămînt din muzica de sfere, și apoi, acompaniind pianul cu vocea ei gingașă, și atît de dulce, un cîntec franțuzesc din alt secol, cuvinte de iubire naive și delicate („*blanche comme lait...*“, „*douce comme un agnelet...*“, „*fraîche comme rose...*“ ¹). Niciodată n-am simțit, ca astăzi, că toată poezia vieții, pînă la infinitizimal, emoția pe care o dă o floare de cîmp, răsăritul unei stele, o adiere de vînt, are ca principiu gîndul morții, fiindcă vorbește de iubire, și că prețul integral al vieții îl dă numai moartea.

¹ Albă ca laptele..., dulce ca un mieluşel..., proaspătă ca un trandafir... (fr.).

„*Blanche comme lait...*“

După prima din cele trei părți ale programului, am pus imediat în aplicare pe a doua. Ca să scurtăm un kilometru, am sărit gardul prin fundul grădinii, operație delicată și chiar riscată, de care Adela s-a achitat perfect grație scărilor formate de nuiielele gardului învechit, unei binevoitoare crengi, de care s-a ținut cu minile, și concomitenții aceleiași operații executate de mine puțin mai departe.

Adela a petrecut de minune. Și-a făcut un *alpenstock* din creanga jupoiată a primului copac întâlnit, apoi, nemulțumită, a devastat mai departe un alt copac, și pe urmă a renunțat la ajutorul *alpenstock*-ului... A cercetat totul în dreapta și-n stînga, încît am făcut drumul de două ori mai lung. A făcut ecou cu un deal dimpotrivă, înregistrînd recordul de două silabe : un „Cucu !“ subțire și misterios, venit din fundul pădurii, încercînd apoi în zădar, cu toată replegiunea debilitului, să obție ecoul întreg al unui și mai ascuțit „Cucule !“

Cînd am ajuns pe culmea dealului, o catape-teasmă cenușie din cer pînă-n pămînt se mișca venind din munte.

— Ne-apucă ploaia ! Să fugim !

Am pornit repede la vale.

Dar ploaia trecu cotropitoare peste Tîrgu-Neamțului, înaintînd triumfal înspre Moldova și

trimitînd pînă la noi frînturi umede de vînt, ca niște șfichiuri nevăzute.

Doamna M.. era în cerdac.

— Am o foame de lup ! strigă Adela de pe scări și se repezi cu gura deschisă la doamna M.. s-o mănince... în sărutări.

— Ce-i cu voalul tău, Adela ? Și de unde ai găsit tu atîția scai ? Ai făcut nebunii destule ?

— Destule !

Am intrat cu Adela la Haim Duvid, pretextînd că ceasornicul ei rămîne în urmă. Voia să vadă numaidecît pe filozof și pe nevasta lui.

Haim Duvid — o extrem de ceremonioasă politeță profesională, dar impasibil. În schimb, doamna Sabina s-a întrecut pe sine. Se topea. Ochii îi înotau în lacrimi ca într-un ocean. A oferit Adelei un scaun, l-a acoperit cu o rochie păturită, a înconjurat-o cu politeți excesive și naive, a copleșit-o direct și indirect cu complimente intempestive și stîngace : „Domnișoara cea mai frumoasă din Băltătești“ — „Surioara matale trebuie să-ți fie dragă tare și seamănă așa de bine cu mata“. Bine că n-a spus fiică ! (Acum zece ani, în tovărășia unei femei ca Adela, ipoteza doamnei Sabina ar fi fost alta !) Cît despre asemănare ! Sînt înalt ca și Adela, încolo... Eu sînt „brun, ochii negri, nasul potrivit“, întocmai ca în pașaport. Un singur lucru n-a greșit doamna Sa-

bina : „dragă tare“. Deducție, intuiție, observație directă ?...

Adela era stînjenită. Haim Duvid, imperturbabil, îndrepta ceasornicul. Dar doamna Sabina revărsa atîta suflet cald, că eu, cel puțin, nu aveam nevoie nici celei mai mici sfortări ca s-o tolerez.

Cînd am ieșit, Adela zîmbea cu înțeles : „Am să-i pun venin la inimă coanei Anicăi. Am să laud evreica asta tot timpul mesei.“

Dar n-a fost nevoie să aștepte masa. Coana Anica era în cerdac. Adela și-a jucat rolul perfect, căci, de la doamna Sabina, a trecut la neamul evreiesc întreg, profesînd în pofida coanei Anicăi un filosemitism absolut, agravat cu declarația că toate prietenele ei din școală erau evreice, Betty Goldenberg, Rașela Weissmann, Suzana Haimsohn. Și vorbea în limba coanei Anicăi cu *tăți*, cu *vai de mine*, cu *să vezi mata*, cu *să mă bată Dumnezeu dacă spun minciuni*. Cînd a căscat, făcîndu-și trei cruci mici în dreptul gurii, doamna M..., cu toată seriozitatea ei tristă, nu s-a mai putut ținea de rîs și s-a dus în casă. Coana Anica, botoasă, se uita rău pe sub gene. Limba și gesturile ei, imitate de Adela, firești pentru coana Anica, n-o supărau, i se păreau firești și la Adela, care, de altfel, nu ni le servea decît nouă. Coanei Anicăi îi servea numai fondul.

Adela rămînînd fără auditor, căci se prefăcea că vorbește numai doamnei M..., îmi luă brațul, să mergem în grădină :

— O urăsc, izbucni ea, după ce făcurăm câțiva pași, fiindcă-i rea. Ieri a dat un ghiont Saftei pe ascuns. A trebuit să-i dăruiesc Saftei o bluză ca s-o consolez. Mereu i se pare că slugile mănîncă prea mult. Și doar nu-i pe socoteala ei. E invitata noastră, o aduce mama pe la noi fiindcă a fost nevasta fratelui ei.

— Duduie, mata poți urî ?

— Pot ! Mie nu mi-i indiferent nimeni, eu nu-s filozoafă — *ca alții*. Eu urăsc, iubesc, disprețuiesc... Sînt o țarancă proastă.

— De ce mi-ai spus că-s filozof ? Crezi că eu nu pot urî ?

— Cred. Mata disprețuiești, nu urăști, te cunosc eu bine. Disprețuiești pe toată lumea, și n-ai dreptate... dar îmi pare bine că ești așa.

— Să zicem că-i adevărat. De ce-ți pare bine ?

— Pentru că omul care disprețuiește pe toți mă prețuiește totuși pe mine. Vezi ce egoistă sînt ?

— Văd. Dar ești sigură că te prețuiesc ?

— Sînt ! Pe mine și pe mama.

— Duduie, să știi că de asta te admir eu, pentru că urăști, iubești, disprețuiești, ești vie și limpede. (Și dacă mai adăugam că „mi-i dragă tare“, cum zicea doamna Sabina, fiindcă, pe lîngă toate astea, e și frumoasă, spovedania era completă.) Și să știi că nu disprețuiesc pe nimeni și prețuiesc pe foarte puțini. Dar e adevărat că toate prietenele matala din școală erau evreice ?

— Nu-i adevărat. N-am avut nici o colegă evreică. Am spus așa pentru coana Anica. Ai văzut cum fierbea ca un rac, fără apă, antisemita asta care și-a arendat moșia lui Moriț Felț ? Acu hai să-ți cînt, ca răsplată pentru că... mă admirî... parcă așa ai spus. Ești foarte galant... Dar ce să-ți cînt ? Desigur că toate sonatele, valsul, preludiile și mazurca. Mata ești foarte constant.

— Dar mata ?

— Și eu. La Tuffli mănînc întotdeauna o indiană și o savarină.

Mergînd spre casă, și-a schimbat gîndul. M-a rugat s-o însoțesc la plimbare și să amînam muzica pînă la întoarcere :

— Să mergem repede, în fața vîntului, să-l luăm în răs_păr, „să cucerim universul“, cum a spus odată *cineva* la Vorniceni... Ia uite la coana Anica cît îi de urîță ! I-a ieșit tot sufletul în față.

În antipatia reciprocă dintre Adela și coana Anica se rezumă nimic mai puțin decît o pagină importantă din istoria țării : Adela e fiica unui bonjurist, coana Anica a unui vătaf îmbogățit.

Dar cînd exclamă : „O urăsc !“, Adela se înșală. O dezmințe însăși pornirea ei violentă. Adela ia drept ură indignarea ei generoasă. Și ce adorabil e acest : „O urăsc !“ prin vioiciunea lui pasionată și prin contrastul dintre figura ei agresivă și ușoara graseiere, care îi revine, temperată, din copilărie (mai fermecătoare la vîrsta asta decît

atunci), ca întotdeauna cînd e stăpînită puternic de un afect.

Faptele — *statu quo*¹. În piept, însă, începe să se zvîrcolească vipere. Nu sînt decît cincisprezece zile de atunci... Aveam spiritul liber. Azi... A fost fatal, predestinat. Dacă, spre a înnoda o intrigă, un scrib ar fi imaginat o întîlnire atît de *întîmplătoare* ca aceea de aici dintre mine şi Adela, toată lumea ar fi spus că bietul om are imaginaţia nevoiaşă.

Acum trei ani Adela nu-ţi inspira nimic. Cînd ai văzut-o aici, *ideea* că între timp a devenit femeie a stîrnit totul. În urmă, zi cu zi, ideea a fost confirmată mereu, inconştient, de fapte : de aspectul nou, mai bogat, al frumuseţii ei, de temperatura urcată a feminităţii ei şi de cei patruzeci de ani ai tăi, care se agaţă de viaţă...

Şi recunoaşte că toate amintirile curate despre fata de altă dată măresc, şi ele, tumultul tău din suflet, ca apele cristaline din munte, care alimentează rîul tulbure din şes. Nici o femeie, cînd începea să-ţi apară ca unică dispensatoare de viaţă, n-a avut pentru tine atîta realitate acumulată, şi atît de intensă, ca dînsa.

...Singura salvare, încă posibilă, ar fi absenţa. Napoleon, un om destul de priceput în strategie şi care nu obişnuia să fugă nici în faţa coaliţiei

¹ Cu sensul de : neschimbate (lat.).

lumii întregi, spunea că victoria cea mai sigură în amor este fuga. Dar n-o să fugi !... O să-ți inventezi un milion de argumente, unul mai ipocrit decît altul și mai sofistic.

Azi-dimineață scutura niște cuverturi la geamul odăii ei de culcare, îmbrăcată cu o polcuță albastră și cu o digrimea¹ pe cap.

Ocupația ei pur femeiască și îmbrăcămintea de gospodină îi dădeau un farmec atît de ispititor !...

Dar tot ce face mi-i scump, pentru că tot ce face e o realizare neconținută a ființei ei și e, totuși, o altă descoperire emoționantă.

Cum m-a văzut, mi-a spus încă de departe :

— A murit „petpedecul“ nostru. L-a mîncat o miță. În grădina asta se adună toate mîțele din Bălțătești ! și mi-a arătat două pene delicate din aripa bietului pitpalac.

Ochii Adelei erau plini de durere și de ură.

„Nostru“ — cuvînt emoționant, însumare într-un singur tot a existenței ei și a mele... Dar afară de pasărea moartă și de steaua din alte lumi, nimic nu mai este *al nostru*... Nici universul, care este al tuturor !

Mi-a dat o pană mie, și una a păstrat-o ea, încă o dovadă că nimic în viața noastră nu poate fi al nostru, al amîndurora.

¹ Basma.

Azi am fost cu ea la Tîrgu-Neamţului. Avea de făcut nişte cumpărături.

În trăsura îngustă (toate trăsurile de pe aici, carcase mizerabile de foarte trăsuri, cumpărate pe nimic de ţăranii-birjari şi proporţionate cu caii lor mici şi goniţi într-una, sînt strînte şi hîrbuite), oricum ai face, nu poţi să nu te atingi de tovarăşul de alături. De la o vreme, recunoscînd, fără să ne-o spunem, cazul de forţă majoră, ne-am resemnat şi ne-am acomodat cum am putut mai bine. Intimitatea asta totuşi ne stînjenea (cu atît mai mult cu cît în timpul din urmă raporturile noastre au devenit tot mai tulburi), dar făceam ca şi cum n-am fi observat nimic.

Făcîndu-mi o datorie de a-i devia atenţia în altă parte, fără ca să pot reuşi nici voi cu tot dinadinsul să o deviez şi pe a mea, am fost de o locvacitate copioasă şi susţinută. I-am arătat Varaticul, răzleţit sub soare, faldul munţilor în care se ascunde Agapia, Ciungii, cu runcurile ca nişte sîni formidabili, misteriosul Pleş, exilat în marginea zării.

În faţa noastră, Cetatea Neamţului, molar sfărmat al unui leviatan de coşmar, strălucea ivoriu în soarele arzător al amiezii şi creştea cu cît ne apropiam de tîrg. Prin valea ei largă, Ozana îşi mişca strălucirea în curbele graţioase ca nişte şolduri de femei adormite ale meandrelor ei. În fund, cu aspect de nour, Halăuca, nemăsurată şi obeză...

Ne-am oprit, conform tradiţiei venerabile, la ilustra băcănie „Tomovici“, veche de peste jumă-

tate de secol, condusă acum de un subaltern. La o masă de crîsmă dintr-un colț, pe care un băiat a curățit-o, cu un șorț murdar, de resturile unei gustări anterioare, am consumat fără furculiți mezelurile obișnuite — tradiționale și reglementare — însoțite de obligatoriile pahare de vin cu borviz. Ca să ne conformăm complet locului și împrejurării, am ciocnit paharele pline. Adela oficia cu o delicată stîngăcie acest ritual, în care era cu totul novice.

În jumătatea de oră petrecută acolo, prin băcănia istorică s-a perindat o mulțime de lume, cea mai mare parte vilegiaturiști de la Varatic, Agapia și Neamț, cercînd, gustînd, întrebînd de preț, bărbații — calm, femeile — agitat, mirîndu-se ori indignîndu-se de prețuri, afirmînd la fiecare articol că „la Iași“, ori „la Botoșani“ toate sînt pe jumătate mai ieftine, plătind la urmă prețul cerut.

Cînd ne pregăteam să plecăm, își făcu apariția o nimfă cu păr castaniu, de optsprezece ani la față, de douăzeci și cinci la trup, cu o floare roșie în păr, cu un șorț alb care o cuprindea pe după gît cu bretelele, îi strîngea talia accentuîndu-i cei douăzeci și cinci de ani și-i acoperea rochia vișinie — o slujnică frumoasă și mai cu seamă picantă, care ceru încă de la ușă, cu un fel de impertinență dezinvoltură, „o chilă de zahar“. Negustorul, rubicond și stacojiu de ani și de „comestibile“, își pierdu cumpătul, începu să joace pe cele două picioare groase în dosul tejghelei ca un curcan apo-

plectic, repetind aiurit, cu glasul alterat : „Zahar... fetiță?... zahar?... zahar?“ Adela se îneca, „murea“ de rîs, cu batista pe față. Eu cugetam că pretențiile omului de cincizeci de ani, exagerate față cu cei optsprezece, erau încă și mai exagerate față cu cei douăzeci și cinci ai nimfei cu rochia vișinie.

Slujnica aștepta cu aerul impertinent cu care intrase. (Desigur că nu venea în magazie pentru înția oară.) După ce negustorul înțelese, în sfîrșit, sensul cuvîntului „zahar“, își îndeplini oficiul prozaic de a cîntări marfa, și slujnica îi întoarse partea rochiei fără șorț și plecă dreaptă, străpunsă de razele X țîșnite din ochii, deveniți sașii, ai comerçantului muncit de tiranul zeilor și al oamenilor.

Am însoțit pe Adela în cîteva magazii, din care a selectat metodic tot ce însemnase pe o listă încă de acasă. Fiecare articol cumpărat era șters din listă cu micul ei creion și, cînd programul fu epuizat, ne suirăm în trăsura noastră îngustă și hîrbuită, spre a ne întoarce acasă. Dar după o scurtă chibzuire, am hotărît să ne urcăm la Cetatea Neamțului și am îndreptat birjarul într-acolo.

Am lăsat trăsura jos, pe malul Nemțisorului, și, pe cărarea de sub mesteceni, ne-am suit încet la deal. Amintirile istorice, deși banale, care se în-sinuează în suflet, foșnetul mărunț al frunzelor, etern în aceste locuri, predispun la tăcere și reculegere. Cărarea suie-n piept : Adela mi se atîrnă de braț. Greutatea ei îmi făcea urcușul mai ușor.

Dar zidurile înalte, pustii, către care urcam, ne apăsau cu severitatea lor tristă. Intimitatea dintre noi, aici, în singurătate și în infinit, mă făcu să simt cu o claritate și mai dureroasă că am trecut de „mijlocul drumului vieții“.

Suiți pe un zid năruit, lat cît un trotuar, aveam în față una din cele mai melodioase priveliști din Moldova, clasică prin frumuseța fină a peisajului, cu „cerul italian“ deasupra — așa cum l-a numit un călător străin care a trecut acum o jumătate de veac prin locurile acestea. Adela însă și-a exprimat cu hotărîre preferința pentru zările nelămurite dinspre apus, de unde izvorăsc apele multe, pe care le aduce în cîmpie Ozana. Am fost surprins de preferința ei pentru sublim, stare de suflet eminent masculină. Sensibilitatea ei... Dar văd că despic în mai mult de patru firul de păr (blond și puțin bronzat) al Adelei.

După un ceas de izolare cu Ea în albastru (simt bine că lucrurile au ajuns la majusculă, ca la optsprezece ani !), ne-am luat adio cu ezitări și cu păreri de rău de la priveliștile care ne dăduse puțin senzația și a eternității, și a vremelniciei. Pe aceeași cărare, mai repede decît la urcuș, ne-am scoborît la trăsură.

Dar n-aveam nici un zor să reîntegrăm prozaicii noștri penați. Și, de comun acord, ne opriăm asupra unui plan îndrăzneț și grandios. Să cinăm în tîrg și să ne întoarcem acasă la lumina stelelor. Adela, de bucurie, își juca umerii pe rînd,

repede, cum făcea în copilărie cînd căpăta o jucărie de mult dorită.

În vremea cît m-am dus la telegraf să anunț la Bălătești că ne întoarcem după masă, Adela, invitată de nevasta negustorului de la băcănie, s-a dus în locuința ei să se scuture de colb.

Cînd m-am întors, am găsit-o cu o mîță albă în brațe. Erau în tandrețe. Adela îi făcea declarații de amor, numind-o „mițulică, hoată mică și prostuță“. Mîța o ținea fin cu o labă de pînza rochiei și i se uita în ochi. Una avea ochii albaștri, cealaltă verzi. „Ia uite ce nas blănit are!“ În adevăr, mîța avea un nas mititel, păros și comic. Și-a lipit apoi obrazul de capul mîței în semn de adio, a pus-o pe pat, ne-am luat rămas bun de la gazdă și am plecat.

Dar până la ora cînd se poate lua masa mai era vreme multă. Am petrecut-o vizitînd „curiozitățile“ tîrgului, care, cum am constatat, imediat, se reduc, și încă punînd multă bunăvoință, la una singură — grădina publică, cu două ieșiri pe două străzi, mare cît o livadă mică boierească, dar îmbietoare prin umbra copacilor, bătrîni, crescuți în neregulă. Grădina era aproape pustie. Numai cîțiva derbedei dormitau ici și colo, pe capete de bănci.

Lunga tovărășie din ziua asta, singuri printre oameni necunoscuți și pe drumurile deșarte, ca și senzațiile neobișnuite simțite în comun acolo pe munte își produceau acum efectul. Bariera dintre

noi slăbi. Discuția deveni mai liberă, mai intimă, cu un caracter mai personal. Singurul subiect care mă interesa era ea. Cu aere de psiholog dezinteresat, îi detaliam calitățile, stăruind mai cu seamă asupra inteligenței. „Mă lingusești... Pentru ce mă lingusești?“ adăogă ea, subliniind și adnotînd fraza scurtă cu lumini ascuțite în ochi și dîndu-i o melodie gingașă. Era zîmbetul ei obișnuit, acum mai complicat și disociat : ușoară ironie în ochi, simpatie caldă în glas.

Am ignorat acompaniamentul logic și muzical și am rămas ferm cantonat în psihologia descriptivă. Altfel, aș fi căzut în quasideclarații, firești poate, dar nejustificate, atît de insidioase erau replicile și atitudinea acestei femei, pe care acum trei ani o credeam un fel de Gretchen în eternitate. Dar fetele sînt crisalide care provoacă surprize cînd se transformă. De altfel, quasideclarațiile mele ar fi devenit declarații, un bărbat înnodînd funii groase acolo unde femeia, subtilă și strategă din natură, împletește fire de păienjen.

Elogiile mele avînd rolul să justifice prietenia pe care i-o arăt, ea mă întrebă în chipul cel mai natural — simplu și serios — la cine „țin“ mai mult, la prietenul meu X ori la ea. Sentimentele mele prea deosebite pentru X erau o invenție a ei, de circumstanță. Mi-au trebuit cîteva momente spre a mă pune în starea de suflet necesară ca să pot face față cum trebuie la situația nouă, creată între noi de cuvîntul care atîngea problema delicată.

Am asigurat-o, cu tonul cel mai expozitiv posibil, că nu țin la nimeni atît de mult ca la dînsa, subestimînd cu exces și pe X și importanța lui pentru mine. Era vorba de simpatie, de prietenie, dar... Cuvîntul „a ținea“ ni-l aruncam ca o minge primejdioasă. Și-n azurul ochilor ei, eternul ascuțit de lumină...

Dumnezeule mare ! acum zece ani lucrurile s-ar fi petrecut altfel, și răpede. Dar acum zece ani, o femeie de douăzeci de ani n-ar fi vagabondat cu mine prin văi și pe dealuri și s-ar fi ferit să mă întrebe dacă țin la ea mai mult ori mai puțin decît la X sau Y. Iar dacă totuși m-ar fi întrebat, aș fi știut sigur cum să traduc întrebarea și i-aș fi răspuns înlocuind pe anemicul „țin“ cu un cuvînt mult mai robust.

După ce am asigurat-o în termeni preciși și gravi de prietenia mea nestrămutată — ochii ei spuneau : „Nu e nevoie de atîta argumentare...“ — i-am sărutat amîndouă mînile. O lucire scurtă în ochi, apoi o ușoară încrețitură între sprîncene, pe urmă o fugitivă expresie de concentrare sufletească, comună tuturor oamenilor cînd vreau să-și lămurească o problemă impusă de împrejurări neașteptate... și imediat masca ei obișnuită de înger care te persiflează pentru că ți-i scump.

Firește, am continuat vorba cu fraze cît mai lungi și mai susținute, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, ca și cum gestul meu intempestiv ar

fi fost foarte la locul lui și prea obișnuit ca să mai merite vreo atenție.

Dar acest gest, provocat oarecum de vorbele ei, mi se părea că-mi dă drepturi nouă, că o făcuse puțin a mea. Și eram singuri acum, în grădină, și nu ne despărțea nimic decît doar cîțiva centimetri de spațiu binevoitor și — implacabila cronologie.

Ne-am dus la restaurant. Ne-am așezat la o masă mică, luminată de o lampă prinsă în părete.

Bustul Adelei, înalt, elegant, era ușor aplecat asupra mesei. Ochii ei răspindeau o lumină vio-rie, și potirul de dantelă al mîneșilor scurte îi punea flori de umbră pe albul rotund al brațelor.

Ce grațios mănîncă o femeie cînd e grațioasă !

Dar grația nu răpea actului semnificația lui de apetență profund organică. Din contra, o făcea și mai tulburătoare. Adela mănîncă puțin și pe alese, dar cu poftă. Are senzualitatea fină.

În restaurant erau o mulțime de cavaleri, probabil funcționari ai urbei, care făceau spirit, toți, cu atîta emulație, de parcă ar fi concurat la un premiu.

În sfîrșit, am plecat.

Innopta. Apele Ozanei erau acum ca dosul de cositor al sticlelor de oglindă. Din sus, de pe valea largă a rîului, venea un vînt perfid, abia simțit, dar tăios. Adela era în pardesiul ei de *soie écrue* peste bluza de vară și, împotriva oricărei intemperii, nu avea altă pavază decît un

șal subțire, împletit. I-am propus pardesiul meu, dar l-a refuzat cu indignare. Din cauza asta nu l-am pus nici eu. Dar hainele mele sînt serioase, ca toate hainele bărbătești. I-am propus pardesiul din două în două minute, dar n-a voit să-l ia cu nici un preț. (Psihologie de femeie ; femeilor „nu li-i frig“ niciodată !)

Pe urmă m-am resemnat. În Humulești, la crîșma de peste drum de biserică, beția luase proporții epice. Un țaran prea de tot vesel ne-a petrecut trăsura cu un chiot sălbatic.

Dealul cel lung l-am suit la pas. Mergeam cu Adela pe jos. Cosașii de sub ierburi îi imitau fișîitul aspru al fustei de mătăasă. Noaptea era nemișcată. Numai stelele tremurau deasupra capetelor noastre. Munții, pe care ziua îi văzusem glorioși amenințînd cerul, acum erau niște ipotetice blocuri de întuneric masiv, profilate pe întunericul universal diluat în puțină lucoare a stelelor. Departe, la picioarele munților, ici și colo, se stingea și se aprindea mereu cîte un foc singuratic. Iar deasupra Varaticului, în tristețea imensității, punctul strălucitor al unui luceafăr stătea să cadă dincolo de munte. Cînd căzu, în curînd, tristețea nopții crescuse deodată. Dar Adela era lîngă mine, cu viața ei tînăra, concentrată în glasul ei încet, fierbinte parcă în singurătatea tot mai rece a nopții.

Drumul era gol. În deal ne-am urcat în trăsură. Acum era și mai întuneric. Abia bănuiam fața

Adelei. Stătea sprijinită cu umărul în colțul ei, cu picioarele pe scăunașul dinainte. Simțeam cum îi radiază viața prin ușoara-i îmbrăcăminte.

Cînd scoboram valea spre Băltătești cu hîrșcii-turi de piedică primitivă, un landau bine încărcat cu trupuri omenești, unul dintre acele care culeg la întîmplare tot felul de pasageri, trecu spre Tîrgu-Neamțului, cu zgomot mare de clopote. Dar peste mai puțin de un minut, rămaserăm iarăși singuri în tăcerea nopții enorme. Simțeam pe Adela supusă și vibrantă. Probabil că-i era puțin frică. Ca să-i dau sentimentul siguranței, am luat un ton aproape vesel. Apoi, abuzînd de toate împrejurările astea, i-am pus pardesiul pe umeri, fără s-o întreb. Ea m-a ajutat s-o învelesc bine. Degetele ei amestecate printr-ale mele — erau o senzație nouă — mai tulburătoare decît a minii ei pe buzele mele. Atingerile de acum, ale minilor noastre, repetate și neprevăzute, erau ca un joc, ca o făgăduință, ca un preludiu. Atîngerea mîinii celor mai mulți oameni mi-ar produce o displăcere vie. A cîtorva mi-ar fi indiferentă, o simplă senzație tactilă. Atingerea minii Adelei îmi răspîndește în sînge și în suflet otravă.

Trăsura mergea acum răpede la vale, zvîrlind pietrele în lături. Am început să-i țin Adelei o prelegere de astronomie sentimentală și cît am putut mai elocventă, țesînd expunerea cu melancolii după anii de altădată. Dar în momentele acele cochetam, ori exprimam, din inerție, stări

de suflet inactuale. În realitate, nu mă mai simteam omul cu părul brumat. Problema încetase, pentru că întunericul mă oprea să văd fața Adelei, oglindă în care, prin contrast, îmi număr anii, și pentru că inconștient știam că același întuneric o oprea și pe ia să-mi vadă argintul care mă aureolează. Dar prima casă din Bălțătești rupte farmecul. Case, maghernițe... De unde răsăriseră toate acestea ?

La lumina felinarului de peste drum de poarta ei, am văzut-o. N-o mai văzusem de mult, din restaurantul de la Tîrgu-Neamțului. Acum era obosită. Îi era somn, avea înfățișarea dezarmată, ca orice om cînd îi e somn... Cînd îi sărutam mîna, mi-a spus, cu glasul ei șoptitor :

— Pe mîne.

„Pe mîne...”

Cum dezmiardă ea totul cu glasul, cu mișcărilor, cu existența ei ! Și înfățișarea pasivă de adinioara, cînd îi era somn... Părea că-i expiră voința... Acum doarme în căldura propriului ei corp tinăr, cu umerii largi, cu sînul delicat...

I-am scris să-mi răspundă dacă n-a răcit. (Aseară, cînd am ajuns aici, termometrul din cerdacul meu arăta zece grade.) „Cum puteam răci, cînd temperatura era atît de ridicată ? — Adela.” Ridică ? Temperatura mea ? Atunci mă persi-

flează. A ei ? Atunci mă persiflează și mai crud. Iar dacă nu mă persiflează...

Imposibil !...

Dimineața asta s-au petrecut mici evenimente extraordinare. Erau abia zece ceasuri cînd m-am dus la ea. Niciodată încă n-o vizitasem înainte de prînz. Am găsit în cerdac pe cele două doamne. Doamna M..., mai bine dispusă în ultimele zile, îmi vorbea de Varatic. Adela, în odaie, își isprăvea de aranjat părul la oglindă, care-i încadra bustul în rama ei cafenie. Vedeam două femei, din fiecare o jumătate, jumătatea din oglindă completîndu-se exact cu jumătatea din odaie : părul greu adunat în cunună — cu figura ; ceafa dezmiardată de șuvițele de aur — cu decolteul mic ; delta trunchiată a spatelui — cu pieptul ușor bombat. Doamna M... îmi spunea că în copilărie și-a petrecut două veri la Varatic, la ruda ei, maica Evghenia N... Adela, profund serioasă (în fața oglinzii orice femeie are aerul că oficiază), îmi zîmbea totuși uneori, din oglindă, cu înțeles. Cu ce înțeles ? De cîteva ori și-a întors fața spre mine, lăsînd zălog oglinzii cununa de aur, ca să-mi dea zîmbetul direct, fără ajutorul sticlei, și atunci zîmbetul era intim și supus — poate puțin stînjenit că asist la ultimele ei dibăcii savante de a-și realiza toată frumuseța ? Doamna M... îmi propunea să mergem în una din zilele acestea la Varatic. Rochia Adelei,

simplă, strînsă pe bust, îi accentua, rotund, toate liniile. Dădeam doamnei M.., cîteva explicații asupra regimului pe care îl urmează. Mișcările minilor, ridicate în diversele operațiuni ale toaletei, descopereau brațele Adelei până mai sus de cot. Acest incident, probabil cu totul neînsemnat în univers, îmi paraliză inteligența. Doamna M... abuzează de regimul vegetal. Ii recomandai, cred, o alimentație mai substanțială. Adela își isprăvea toaleta. Pe fața femeii din oglindă se zugrăvea interesul intens cu care o scruta femeia din odaie.

Cînd veni, în sfîrșit, în balcon, cu o pelerină mică pe umeri, cele două puncte de lumină din ochi se jucau cu impresia pe care ea bănuia că mi-a făcut-o pe cînd dădeam consultația medicală doamnei M...

Am întrebat-o din nou dacă, în adevăr, n-a răcit noaptea trecută pe drum. „De loc. Nu știi că «femeilor nu li-i frig niciodată»? Cum era să răcesc?” Pe urmă s-a izolat oarecum de noi, sorbind rar dintr-un ceai, potrivindu-și mereu pelerina, încercînd niște mănuși, deschizînd în răstimpuri ochii mari — ca în fața unor surprize — gîndurilor ce i se perindau prin cap, într-o solilocvie mută... La un moment, privindu-mă serios și fix, plecă ușor capul, schițînd gestul care înseamnă „da“ !

La plecare, m-a condus pînă la poartă. Cînd eram destul de departe, ca să nu audă cei din

cerdac, am întrebat-o, afectînd un interes pur intelectual, de informație, ce a voit să-mi spună cu semnul ei afirmativ.

— Nu știu despre ce vorbești, a spus ea prea repede. Apoi, atingîndu-mi în treacăt cu degetul pălăria, pe care o țineam în mîină, și trimețîndu-mi în inimă luminile ei albastre : Știam c-ai să vii dimineața asta la mine !

Și cum ajunsesem la poartă, mi-a dat mîina și a fugit spre casă.

Adela mi-a spus că o iubesc : „Știam că ai să vii dimineața asta la mine“, nu poate avea alt înțeles. Tot ce s-a petrecut azi e clar : Adela mă încurajează — în nici un caz nu se apără.. E cu puțință oare ?

Și totuși... Și totuși, căci altfel ceea ce face ea nu ar mai fi cochetărie, ci simplă perversitate. Dar Adela e atît de pură, și, cu toate aerele ei de sfidare, e atît de bună ! Și apoi — știu bine — mă prețuiește atît de mult, mai mult decît oricine și decît pe oricine. „Știam că ai să vii la mine.“ Până acum spunea „la noi“. Acest „mine“ nu poate fi și el calculat. Pe lîngă perversitate, ar trebui să-i acord geniu literar. Acest suav și arzător *la mine*... Dar...

Am înțeles întotdeauna ce se petrece în jurul meu, în sufletele altora. Am ghicit, fără să vreau, intrigi bine ascunse — jenat, nemulțumit chiar că le-am descoperit. Uneori am înțeles mai înainte de cei doi nenorociți că între ei începe romanul

banal și veșnic nou. Dar cînd am fost eu în joc — interesat prea tare și cu sufletul nesigur și tulbure — m-am pierdut întotdeauna în conjeturi. Și n-am mai priceput nimic sigur... Brațele Adelei cînd își netezea părul! atît de albe, că în odaia cu geamurile mici, întunecoasă, luminau real în mișcările lor încete, de o grațioasă preciziune.

...Dar ce a însemnat mișcarea aceea din cap?... A fost pentru mine? A fost numai un gest al gîndurilor ei? A însemnat ceea ce ar fi putut însemna altădată? Ori a fost, în adevăr, numai o părere a mea?

Adela rîde rar — un rîs intern, copilăresc, cu participarea pieptului, ca o huruială de hulub, cum rîdea la șapte ani. În schimb, zîmbește mereu. Expresie a gîndurilor, aprecierilor, a reacției ei intelectuale (fapt pentru care am devenit un colector și un cetitor de zîmbete!), zîmbetul ei e cînd fin, cînd ironic, cînd interogativ ori mirat, cînd, vai, indeterminabil. Rîsul este expresia sufletului ei bun, zîmbetul — a inteligenței ei rele sau, mai exact, lucide, ceea ce e același lucru.

După-prînz, ploaie mărunță și rece. Tăcere pretutindeni. Parcă n-a fost niciodată lume și zgomot.

Adela m-a însoțit până acasă. Întețindu-se ploaia, a intrat la mine. Am stat, firește, în cer-

dac. A fost serioasă și simplă. A fost fata de altă dată. Cu fața ei copilărească și cu talia acum ascunsă în pelerină, iluzia era totală. Eu m-am conformat instinctiv. Am fost „maestrul“. N-am îndrăznit s-o întreb din nou despre misterele de dimineață. (Ar fi însemnat să abuzez de împrejurare.) De altfel, era și inutil, cu talentul ei de a aluneca printre nuanțe până la marginea obiectului în discuție și de a sări apoi alături în chipul cel mai natural.

Anume, sau cedînd întîmplător unei asociații de idei, mi-a vorbit, învăluit și scurt, despre divorsul ei. Mi-a spus că a știut încă de la început că are să se despartă. Nu a intrat în nici un amănunt și, se înțelege, n-am întrebat-o nimic. Patern și grav, am sfătuit-o să se căsătorească, sprijinind îndemnul cu argumente burgheze insipide. Întăi a tăcut. La insistențele mele stupide și nedelicat repetate, a răspuns : „Poate“. Sfatul acesta dezinteresat făcea nule și neavenite toate cîte se întîmplase între noi până acum.

Eterna ipocrizie ! Eram aproape sincer cînd vorbeam, poate cu totul sincer. Dar sînt sigur acum că am sfătuit-o să se mărite ca s-o derutez, căci mă simțeam ridicol la gîndul că *fata* asta mă privește ca pe un bărbat care suspină după ea și poate gata să-i facă declarații, acum cînd, prin accentuarea contrastului cu dînsa, simțeam și mai mult nepotrivirea anilor. Dacă pelerina n-ar fi schimbat-o în fata de altădată și dacă nu

era în cerdacul casei mele, oarecum în puterea mea, desigur că nu i-aş fi spus să se căsătorească. Dar strategia mea fu pedepsită. Acel „poate” îmi duce gândul până la ipoteza unui bărbat cu care s-a şi înţeles. Poate chiar să-şi fi dat şi cuvîntul...

Am condus-o până acasă. „*L'homme ivre d'une ombre...*”¹

Un amant ? ! Cum de nu mi-a venit până acum întrebarea asta ? Un bărbat care face cu ea tot ce vrea ! Îmi strîng ochii, îi apăs cu pumnul — să nu văd imaginea odioasă ! Molestarea ochilor până la strivire mă orbeşte intern. Dar nu pot sta mereu cu globurile ochilor comprimate.

Ipoteza unui logodnic, sfîşietoare adinioarea, îmi apare acum benignă. Un logodnic este o virtualitate. Un amant este o realitate teribilă. Incomparabil mai îngrozitoare decît un soţ. În căsătorie, semnificaţia socială o maschează pe cealaltă. O femeie se poate mărita pentru zece motive, din care să lipsească acela pentru care se dă unui amant : selecţia pasionată !

Imposibil ! O femeie care iubeşte pe un bărbat absent nu e în dispoziţiile sufleteşti ale Adelei.

Iar promisă fără iubire este o ipoteză absurdă pentru o femeie liberă, bogată şi cu concepţia ei

¹ „*Omul beat de o umbră...*”

de viață. Acel „poate“ era unicul răspuns serios și sincer pe care putea să-l dea.

Din vorbele ei, important peste măsură e amănuntul că știa c-o să se despartă când s-a măritat. *Atunci de ce s-a măritat?* Ori mi-a spus un neadevăr? Dar ce interes avea să-mi spună un astfel de neadevăr, care nici nu o pune în lumina cea mai favorabilă? Și, în sfârșit, adevăr ori neadevăr, ce nevoie avea să-mi spună acest lucru?

Problemele în care înot abia ținându-mă la suprafață (dacă nu e o iluzie că valurile nu mi-au trecut peste cap) se complică în fiecare zi.

Plouă mereu. E frig tare. Coșurile fumegă aproape la toate casele. Stau mai toată ziua la ei, adică la ea. Adela cîntă mult la piano. (În zilele frumoase cîntă rar și mai mult seara, pentru că se adună lumea la gard, și ideea că „dă concert“ o plictisește, mai ales că doamnele și domnii aceștia de aici o aplaudă uneori din drum, din ce în ce mai puțin discret.) Începe o bucată, o lasă, se-ntoarce spre noi, rîde, începe alta, și tot așa, până ce se oprește asupra uneia. Și atunci, uneori parcă alintă pianul, de cele mai multe ori parcă vrea să-l strivească.

Azi, rugată, a venit la piano doamna M... A cîntat sentimental serenada lui Schubert. Cînd a isprăvit, Adela a sărit, a îmbrățișat-o, a sărutat-o pe amîndoi obraji cu o afectuoasă indulgență pentru sentimentalismul mamei sale.

Uneori jucăm cărți, în zilele astea cenușii, cînd trebuie să punem mesuța la geam, ca să avem puțină lumină — verde din cauza copacilor de afară. Cînd cîștigă, cînd învinge, căci nu jucăm pe nimic, Adela e fericită. Sînt aproape întotdeauna adversarul ei. A observat că trișez ca să cîștige, și s-a supărat. E foarte serioasă la joc. De altfel, acum sîntem foarte serioși în toate raporturile noastre. Raporturi de soră și frate — mai mic ! Mă urmărește tot timpul să nu umblu fără pardesiu, și puțin a lipsit să-mi smulgă făgăduința de a face foc în sobă. Seara se îngrijește că are să-mi fie „urît“ până acasă ! Azi mi-a cusut un nasture de la pardesiu, care amenința să cadă. Pardesiul meu pe genunchii ei... Acasă mi-am făcut siesta învelit cu el pe piept și pe față...

Adela are o rochie groasă de postav cenușiu, care-i strînge trupul, reliefîndu-i umerii largi și șoldurile fine. Frigul o face mai rumenă și mai fragedă. Ieri ne-am plimbat puțin, cu pelerine de cauciuc, cu glugile pe cap, până aproape peste ochi. Trebuia să ne întoarcem cu totul ca să ne vedem. Îmi părea o școlăriță îndrăzneată și cochetă. Ce fragedă e fața unei femei tinere încadrată de gluga neagră a pelerinei !

Am găsit-o plimbîndu-se în cerdac. M-a invitat să stau și a continuat să se plimbe. Mi s-a părut puțin agitată și puțin izolată sufletește de mine.

E pentru prima oară cînd ea se plimbă și eu stau jos. Orice om care umblă are ascendent asupra celui care stă și care se simte pasiv, dar mersul femeii iubite e oopleșitor, pentru că dă tot relief și maximum de viață plasticii și feminității ei. La senzația ascuțită contribuia și nervozitatea ei, și aerul ei distrat, care punea distanță.

Cum stam cu pălăria pe genunchi, voind să mă scap de ea, a venit să mi-o ia din mîină. În clipa cînd politeța și greutatea de a accepta, dar și de a refuza serviciul unei femei m-au silit să mă împotrivesc, atingerea cu ea, prin ușoara smuncitură a pălăriei, șocul fizic dintre noi m-a făcut să-i simt în mine ființa, să am voluptatea voinței ei impusă voinței mele. De altfel, de mult s-a schimbat raportul de forțe dintre noi. De cînd nu mai pot avea nici o îndoială că *știe* — și știe că eu știu că „știe“ — mi-am pierdut toată libertatea de spirit, pe care ea o are mai complectă decît înainte. În fiecare zi devin tot mai mic față de dînsa. Astăzi diminuarea a făcut progrese mari din cauză că eu stăteam jos și ea se plimba ! Mi s-a impus și m-a supus în toate felurile. Păcat că mic nu este echivalent și în cazul acesta cu tînră... Dar de o bucată de vreme, probabil din prudență inconștientă, am încetat să mai atac cu ea problema. S-ar zice că acum îmi ascund vîrsta. În realitate, nici eu nu știu bine ce simt, căci Adela mă întinerește și mă îmbătrînește. Mă întinerește prin ceea ce simt pentru ea și pentru univers, devenit decorul ei. Mă îmbă-

trînește prin comparația cu ea, impusă de tinerețea ei — mereu crescîndă, fiindcă o descopăr mereu. Senzația este absolut inedită. Până acum nu îmbătrîneam, pentru că îmbătrîneam fără să știu, ca arborii. Problema mi s-a pus întâia oară în viață cînd am revăzut pe Adela aici, pentru că probabil am început s-o iubesc chiar de-atunci. Dar ea știe desigur mai bine de cînd am început s-o iubesc. În privința asta, femeile, care merită acest nume, au divinația promptă și infailibilă. Și cum punctul de ironie i-a apărut în ochi din primele zile, desigur că am început s-o iubesc îndată ce am revăzut-o.

Plouă naprasnic zi și noapte. Cînd încetează puțin, începe din nou, cu o și mai mare furie, cu un fel de entuziasm prostesc. O ploaie torențială, care se înverșunează atît de inutil și de contrar obișnuințelor naturii a treia zi după începutul ei, are ceva comic. Și a venit așa de discret și de modest — o ușoară picurare pe frunzele copacului de la geam, într-o seară, pe la aprinsul lumînărilor. Dar aerul modest era — furișare.

Am găsit pe Adela în cerdac, îmbrobodită și cu o haină scurtă, blănită. Fața ei ieșea atît de mică și de spirituală din broboada neagră de lînă împletită ! Și gîndul că haina groasă îi păstrează căldura...

Cetea *Război și pace*. E abia la volumul al doilea. Am rugat-o să nu întrerupă lectura, să continue până unde se isprăvește capitolul, căci altfel plec. Și, ca să-i arăt că hotărîrea mea e serioasă, am luat un album de pe masă și am început să-l răsfoiesc. Ea a ris și a declarat că se supune :

— Dar cum ai să mă controlezi dacă am cetit până la sfîrșitul capitolului ? Ai să mă crezi pe cuvînt ?

Convenția stabilită, ea își reluă lectura întreruptă.

Eu, se înțelege, țineam albumul în mînă numai de formă. E atît de plăcut să privești o femeie cînd nu știe că o privești, și mai cu seamă cînd cetește.

Rămăsese cu zîmbetul provocat de insistența mea și de tranzacția noastră, dar mai pe urmă fața ei deveni gravă de atenție și concentrare. Cu toate acestea, își trăgea mereu rochia în jos, fără nici o nevoie, căci abia i se zărea vîrfurile botinelor. Mișcarea asta, foarte obișnuită ei, i-a devenit irezistibilă, ca un tic nervos, căci e vădit că o face fără să vrea și poate fără să știe. (Gestul acesta, observat și la alte femei, e semnul unei pudori excesive, datorită unei excesive feminități, care trimite mereu în conștiință eco-ul ei puternic, dar, în același timp — și în contra instinctului de apărare care-l dictează — el solicită și pune problema.) Cerîndu-mi apoi voie cu un ton

perfid de rugător să închidă cartea — căci „s-a isprăvit capitolul“ — mă întrebă dacă îmi place prințul Andrei, adăugînd că din toate tipurile romanului, ea preferă pe acest prinț.

Nu sufăr de mania contradicției, mai ales față de ea. Din contra, abundez întotdeauna în sensul ei, nu numai ca să-i fac plăcere, dar și pentru că împărtășesc părerile ei — chiar cînd înainte aveam altele — probabil din nevoia de a fi, măcar în chipul acesta, cu totul platonice, cît mai alături de dînsa. De data asta, însă, am pus deodată distanță între mine și ea, am fost aproape cu vehemență de altă părere, deși acum îmi dau bine seama că, din toate tipurile romanului, apreciez și eu mai mult tot pe nefericitul prinț.

Ea m-a privit tot timpul cu atenție și pe urmă mi-a spus că prințul Andrei, rece și ironic în aparență, sensibil și chiar sentimental în realitate, seamănă cu mine. Apoi :

— Scumpul meu mentor (întăia oară îmi spunea acest cuvînt), prințul e gelos de Anatol ? Mata pricepi mai bine lucrurile astea.

— Cred că nu.

— Mie mi s-a părut că-i gelos, cu toate că n-are motiv.

Gelos de prințul Andrei... Are dreptate... Din cauza asta l-am combătut ! Acum îmi dau seamă și de cauza altor sentimente. De impaciența mea cînd ea dezmiardă pe Azor (sentiment care s-a transformat într-o teorie : cîinii sînt animale dege-

nerate, devenite lichele), cînd găsește „bine“ mu-
tra vreunui actor din *L'Illustration* (mie mi se
par cu toții mutre de bărbieri), cînd scrie — prea
des ! — celei mai bune prietene a ei. O singură
afecțiune nu mă irită : pentru mama ei. E pri-
mordială : *n-a început* să i-o dea niciodată. Nu
are ca principiu selecția.

...Seamăn cu prințul Andrei ? Nu știu. Și pen-
tru ce mi-a spus-o ? Ca un argument ca să-mi
placă prințul, ori ca motiv pentru care prințul
îi place ei ? Oricum, nu-mi convine că împart
simpatiile ei cu nimeni, nici chiar cu un *alter ego*
al meu ! Și nici chiar cu mine însumi... Nu
vreau să țină la calitățile mele, ci, fără nici un dis-
cernămînt, la mine ! Te iubesc fiindcă ești bun ;
Te iubesc fiindcă ești inteligent ; Te iubesc fiindcă
ești frumos ; Te iubesc *fiindcă*... înseamnă că *Te*
este iubit nu pentru el, ci condiționat, din anumite
cauze. O iubire provocată de cauze conștiente, de
calități pentru care dicționarul are cuvinte, de în-
sușiri *externe* ; o iubire acordată ca un premiu
pentru calități estetice, morale și intelectuale, o
iubire pe care o poți justifica nu este iubire. Și
apoi bun, inteligent, frumos poate fi și unul și
altul, dar *Te* sînt numai eu... Și, totuși, știu că
nu vreau nimic de la ea, că nu urmăresc nimic,
că nu trebuie să urmăresc. *Că nu se poate...*

A încetat ploaia. E primăvară. Totul lucește
verde. E ceva subtil în aerul limpede. Natura

nerate, devenite lichele), cînd găsește „bine“ mu-
tra vreunui actor din *L'Illustration* (mie mi se
par cu toții mutre de bărbieri), cînd scrie — prea
des ! — celei mai bune prietene a ei. O singură
afecțiune nu mă irită : pentru mama ei. E pri-
mordială : *n-a început* să i-o dea niciodată. Nu
are ca principiu selecția.

...Seamăn cu prințul Andrei ? Nu știu. Și pen-
tru ce mi-a spus-o ? Ca un argument ca să-mi
placă prințul, ori ca motiv pentru care prințul
îi place ei ? Oricum, nu-mi convine că împart
simpatiile ei cu nimeni, nici chiar cu un *alter ego*
al meu ! Și nici chiar cu mine însumi... Nu
vreau să țină la calitățile mele, ci, fără nici un dis-
cernămînt, la mine ! Te iubesc fiindcă ești bun ;
Te iubesc fiindcă ești inteligent ; Te iubesc fiindcă
ești frumos ; Te iubesc *fiindcă*... înseamnă că *Te*
este iubit nu pentru el, ci condiționat, din anumite
cauze. O iubire provocată de cauze conștiente, de
calități pentru care dicționarul are cuvinte, de în-
sușiri *externe* ; o iubire acordată ca un premiu
pentru calități estetice, morale și intelectuale, o
iubire pe care o poți justifica nu este iubire. Și
apoi bun, inteligent, frumos poate fi și unul și
altul, dar *Te* sînt numai eu... Și, totuși, știu că
nu vreau nimic de la ea, că nu urmăresc nimic,
că nu trebuie să urmăresc. *Că nu se poate...*

A încetat ploaia. E primăvară. Totul lucește
verde. E ceva subtil în aerul limpede. Natura

Iubirea de copii, la Adela, este în adevăr o pasiune. Prin sat îi pîndește, parcă ar voi să-i fure, se aruncă asupra lor, îi ia în brațe, îi sperie uneori cu dezmierdările ei vijelioase, le dă bani, le dă bomboane, care nu lipsesc pentru acest scop niciodată din săcușorul ei... Mutra mea, cu oricîtă ipocrizie m-aș sili s-o compun favorabilă, rămîne puțin cam sceptică. (E uimitor cu cîtă precizie simțul muscular transmite creierului cele mai fine nuanțe ale expresiei figurii noastre.) Adela observă și-mi cere iertare, mai serios sau mai în glumă, că mă plictisește. Ultima dată, însă, mi-a spus răspicat : „Ești egoist, *mon cher maître*, că toți bărbații !“ și apoi mi-a luat brațul cu un gest care continua încă, despotic, impetuositatea mișcărilor ei cu copiii. (O fi înțeles ea complet egoismul meu ? O fi înțeles că opririle ei cu copiii mă impacientează pentru că-mi răpesc atenția și timpul ei ? Și pentru că-mi dau ocazia să măsur posibilitățile ei pasionale, care nu vor fi niciodată pentru mine ?)

Cînd m-a văzut astăzi intrînd, a încetat cusutul, pentru a-l relua peste cîteva momente.

Cusutul ei, cu capul plecat pe lucru, mă deplasează sufletește. Fără ochii ei, am impresia că monologhez, oricîtă atenție ar arăta vorbelor mele, confirmată prin participarea ei normală la discuție și prin promptitudinea răspunsurilor.

Numai cînd se însufletește în chip deosebit lasă un moment lucrul, ceea ce înseamnă — concluzia

se impune nemiloasă — că restul timpului prezența mea nu-i angajează îndeostul existența.

Mă despăgubeam însă cu libertatea întreagă de a-i privi fără știrea ei, oarecum în absența ei, brațele goale pînă aproape de cot, de un alb luminos, geometric rotunde, crescînd în amploare de la încheietura mîinii în sus ; ochii lungi, cu încarnatul pleoapelor mat, ca la copii, și genele stufoase umbrindu-i albastrul privirilor ; bărbia îngustă, fină, de rasă evoluată, care-i dă o gingășie emoționantă ; linia corpului frîntă, ascunsă pe alocurea, ca să reapară în toată puritatea ei.

În sfîrșit, confecțiunea rochiei-jucărie ajungînd la un stadiu care necesita intervenția mașinii de cusut, Adela mi-a dăruit privirile, amîinînd croitoria pentru altă dată.

I-am arătat o fotografie de cînd aveam douăzeci de ani, pe care o port în portofoliu la un loc cu alte fotografii de familie. Țineam de cîteva zile să i-o arăt — să mă vadă într-un ipostas favorabil — chiar cu primejdia de a suferi de comparația cu mine însumi, să vadă că tinereța nu este un atribut care se exclude cu ideea de „*son maître*“, că...

După ce a privit fotografia ca un expert (aveam sentimentul curios că am delegat pe cineva să mă reprezinte într-o afacere importantă), Adela spuse cu toată hotărîrea : „E mai bine acum, da, e mai bine“.

E mai bine că nu sînt un tinerel insignifiant, ori figura mea e mai „bine“ acum ? (Problema psiho-

logică pune o problemă gramaticală : „Bine“ e adverb ori adjectiv ?) În cazul al doilea, observația ei nu are nici o importanță, chiar dacă „mai bine“ ar fi egal cu mai frumos. Poți fi mai frumos decît în tinereță chiar cînd ai șaptezeci de ani. În cazul întâi, are o importanță capitală ! Pentru a construi atît de repede fraza echivocă, unui bărbat i-ar trebui reflexiune și calcul. Dar femeilor le ajunge instinctul.

Nu i-am cerut nici o explicație. A cere astfel de explicații unei femei este o prostie. Reacțiunea — și ea tăcută — a Adelei ar fi fost, ca a oricărei femei în asemenea împrejurări : „Ori înțelegi singur ce-ți spun, ori lasă-mă în pace cu atențiile dumitale sentimentale !“

În loc să-mi dea fotografia în mînă, mi-a pus-o, ținînd-o cu două degete și fără să mă atingă, în buzunarul de sus al surtucului.

Mirosea ca o floare.

Mi-a luat apoi brațul și m-a dus în ogradă să-mi arate niște pichiri ¹ aduse de cîrînd de proprietarul casei : „Să vezi cît sînt de elegante și de proaste“.

Nu m-au interesat pichirile. (Probabil că nu ținea nici ea cu tot dinadinsul să le admir.) Spiritul îmi era angajat în întregime de duritatea elastică și caldă a brațului ei rotund, care o realiza întreagă.

¹ *Pichere* — bibilică.

M-am dus în cîmp, în aer mult, să mă împrăști în natură. Marginile gândirii îmi erau prea înguste pentru imaginea, schimbător detaliată și totuși mereu aceeași, a Adelei, și tensiunea nervilor, ajunsă pînă la rupere.

La întoarcere, cînd am trecut prin dreptul casei ei, repeta fără sfîrșit, ca într-o obsesie, cîteva măsuri dintr-o mazurcă. Își acompania un gînd ? O imagine stăruitoare din trecut ? De acum ?

A hotărît, fără să mă consulte, că nu mai am voie să fumez cînd sîntem împreună decît două țigări pe ceas, făcute de dînsa. Avea țigările gata. A învățat să le facă de la bucătăreasă.

— Deocamdată-s cam noduroase, dar am să mă perfecționez. Ai să vezi...

Cît îmi pare de bine că nu sînt reușite, că-i simt în fiecare defect mișcările, degetele, gîndul ei, urma vieții ei misterioase... Perfect reușite, ar fi impersonale !

Cutia de țigări o administrează ea. Cînd i-am cerut una peste număr, mi-a refuzat-o și mi-a interzis să mă „tocmesc“ (dar mai pe urmă, văzîndu-mă prea „nenorocit“, mi-a acordat o țigară de favoare).

Regimul la care m-a supus e aspru, dar îl suport cu voluptate : îmi satisface (măcar în parte !) apetitul de sclavie, nevoia imperioasă de a-i pune la picioare întreaga mea libertate !

Azi i-am dat o consultație medicală...

Se lovise la un picior, și doamna M..., pentru care lumea e o posibilitate neîntreruptă de nenorociri, m-a rugat să văd dacă fiica ei nu e amenințată de... osteită !

Cu toate protestările ei, Adela a trebuit să se ducă în casă și să-și elibereze piciorul.

Cînd am fost chemat înlăuntru, am găsit-o într-un fotoliu, cu piciorul gol atîrnîndu-i sub poala rochiei negre. Stătea încruntat de serioasă, cu minile părăsite pe brațele fotoliului. Dar cînd am ingenuncheat, ca un paj, să-mi exercit meseria, nu și-a putut stăpîni un zîmbet — concordant cu atitudinea mea, involuntar galantă.

Nu avea nimic. Nici un simptom îngrijitor. Nici măcar un semn exterior. Albul era imaculat. Numai călcîiul mic, de copil, îi era trandafiriu.

„*La peau, le cerveau, les nerfs* — zice Charcot ¹, maestrul nostru al tuturor — *tout ça va ensemble*.” ² Epiderma ei fină ilustra, în adevăr eclatant, generalizarea maestrului. Și cunosc destul de bine anatomia ca să știu că de la vîrfurile degetelor piciorului și de la vîrfurile degetelor minii pielea se afinează treptat, izolînd tot mai puțin pulsația vieții.

Cînd a venit în cerdac, mi s-a părut curios că-i simplă și naturală, ca și cum nu s-ar fi întîmplat

¹ *Jean-Martin Charcot* (1825—1893), medic francez, cunoscut prin lucrările sale asupra bolilor nervoase.

² Pielea, creierul, nervii... toate acestea merg laolaltă (fr.).

nimic... Dar de unde putea să știe, ba încă să și realizeze, ceea ce se întimplase, că de azi înainte demența mea a intrat într-o altă fază? Pentru femei, piciorul bărbatului este indiferent. Pentru ele, a spus-o un alt maestru, nu există tentația și tortura imaginilor.

Corpul unei femei tinere — elasticitatea lui, rotundimile calde, fineța și luminozitatea epidermei — este realizarea formală și structurală cea mai desăvârșită a materiei vii, este miracolul suprem înfăptuit de natură după miliarde de dibuiri și încercări neizbutite, este terminul ultim al evoluției cosmice.

A devenit unică. (Credeam că am pierdut pentru totdeauna facultatea de a uniciza o femeie.) Începe să-mi fie scump tot ce e al ei și, mai scump decît totul, ușoara asimetrie a gurii, cînd zîmbește, care multiplică farmecele zîmbetului ei. Dar mi-e scump nu numai tot ce este ea și tot ce face ea, ci și rochiile ei (mai ales rochiile ei!), mantila ei, galoșii ei mici, adorabili, și săculețul ei, din care am scos într-un moment, cînd era în altă odaie, batista mototolită de mîinile ei și am respirat-o!

De cîtăva vreme, pe lingă vocea ei obișnuită, înccată și uneori parcă înăbușită, Adela are în unele momente o altă voce, tare, sonoră, catego-

rică, o voce de *grande-dame*, pe care nu ai recunoaște-o că e a ei dacă ar vorbi fără s-o vezi. Glasul ei încet, cald parcă de căldura pieptului ei, e glasul femeii emotive, care exprimă frazele abrupt, al femeii cu tulburătoarea asimetrie a gurii când zîmbește. Glasul celălalt, sonor și categoric, e al femeii cu umerii largi, cu ușoara și ușor impertinenta acvilinitate a nasului. (Și al femeii care simte că e stăpînă ?)

Îi vorbesc neconținut de prietenia mea. În realitate mint, ori, mai exact, îmi fac iluzii. Prietenia e încredere reciprocă, e comuniune între suflete, dar ceea ce e gîndul meu de fiecare moment și interesul capital al vieții, tocmai aceea ascund de ea. Iar interesele și soarta ei îmi sînt atît de scumpe, încît dacă ea ar fi fericită cu oricine altul afară de mine, i-aș urî fericirea cu sălbăticie, atît de mult sîntem prieteni ! Și dacă mi s-ar impune alternativa de a o vedea înăbușită de patimă în brațele altuia ori neînsuflețită pe catafalc, nu știu ce aș abhora¹ mai puțin, așa de mult îi sînt prieten...

Prietenia noastră a murit o dată cu cea dintăi bătaie de inimă pentru ea, fiindcă foamea selectivă de femeie, numită impropriu și aproape în derîdere iubire, este întoarcere la animalitate, este, gîndind bine, o impulsie sinistră. (În momen-

¹ A *abhora* — a detesta, a avea oroare de... (fr. *abhorrer*).

tul suprem al iubirii, femeia are în brațele ei un pitecantrop !) Și tot atunci a murit și prietenia ei, cînd, conștient sau inconștient, a simțit că a încetat de a fi pentru tine ființa pur spirituală, că-i vrei ființa fizică, orice declarație de amor, oricum ar fi exprimată, tacit sau prin cuvinte, fiind, în esența ei, o cerșire a corpului, considerată de femeie, fie că consimte sau nu, ca o „propunere rușinoasă“ ! Admirația, unicizarea, idealizarea — *mitul* creat de inteligență și imaginație pe instinctul brut — acopăr realitatea cu maldăre de flori, și atîta tot !

Sufletul i-l iubesc sau, mai exact (fiindcă cuvîntul este pe de o parte debil și pe de alta impropriu), i-l ador numai întrucît este expresia ființei ei intime : senzații, emoții, imaginație, turnura spiritului — femeia din ea. Opiniile, ideile ei, dacă n-au timbrul vieții ei, mi-s absolut indifferente, deși tot ce spune mi se pare inteligent (și desigur *este*, căci acum trei ani, cînd n-o iubeam, *era* inteligentă). Mai mult. Cealaltă femeie interesîndu-mă total, aceasta, care-i ia locul, mă impacientează. Îi simt doar farmecul ochilor, glasului, gesturilor, care sînt și ale celeilalte, îi simt prezența, victorioasa ei prezență, care anihilează tot ce nu-i ea și al ei (așadar, și ideile ei nepersonale). Dar ea respiră numai viață, candoarea vieții, căldura vieții, spontaneitatea vieții ; și palpitarea asta intensă și neconținută a existenței ei o împiedică de a stărui în ipostasul de ființă pur gînditoare...

...Adorația egoistă, amestec de dorință și idealizare extremă, nu cedează decît în rarele momente cînd văd în ea ființa umană, fragilă, vremelnică, supusă la nenorociri posibile : mizerie și boală, și la catastrofe sigure : moartea doamnei M... și a ei. Dar, o dată cu izbucnirea în conștiință a imaginii femeii tinere cu brațele albe și talia rotundă, egoismul pasionat ia locul sentimentelor altruiste sau (pentru că acestea nu dispar fără să lase o urmă, ca notele armonice ale unui sunet) le absoarbe în propria-i substanță, devenind și mai devastator, atît e de adevărat că totul concură la exasperarea pasiunii pentru ea.

Lăudîndu-i excesiv — „tipuri de animale superbe“ — două evreice tinere pe care le-am văzut în crișma din Oșlobeni, cînd veneam aici, Adela a hotărît că trebuie să le „admire“ numai-decît și ea :

— Cu ocazia asta facem și o plimbare mai lungă cu trăsura.

La Tîrgu-Neamțului am putut merge singuri : tîrgul fiind piață și bazarul localităților climatice ale regiunii, și drumul nostru avînd un scop practic, aveam conștiința (în care se reflectau și imperativele opiniei publice) că totul era în regulă. Dar astăzi, în plimbare de agrement cu caracter romantic, a trebuit să cerem doamnei M... (fără să ne spunem unul altuia motivul) sacrificiul prezenței ei.

Am pornit după prînz. Căldura merita din plin calificativul pompos de „caniculară“. O ușoară abureală de vînt, în aceeași direcție cu trăsura, nu ne dădea nici un pic de răcoare, dar ne ținea într-un nimb de praf și ne făcea tot mai cenușii și mai spectrali. Cîteva muște, cine știe după ce combinații de legi ale naturii, în loc să rămînă în urmă, mergeau cu noi chiar cînd zburau în direcția contrară trăsuri, afecționînd, ca puncte de intermitentă odihnă, nasul doamnei M..., al Adelei și cu preferință pe al meu, ca mai proeminent și mai spațios. Dar pentru mine problema capitală era alta, destul de complicată. Pe scăunașul de dinainte, într-o trăsură și mai strîmtă decît a lui badea Vasile, trebuia să fiu mereu cu ochii în patru ca să nu ating picioarele tovarășelor mele și să nu le trimet fumul țigărilor în față. Fumul acesta, cu stupida nătîngie a lucrurilor neînsuflețite, m-a chinuit tot drumul mai rău decît o ființă vie și rea : cu oricîtă putere i-aș fi imprimat direcția inițială spre dreapta sau spre stînga, el rămînea în trăsură, sau, cu o încăpăținare exasperantă și, parcă, voită, se întorcea înapoi, mergînd drept în ochii obosiți ai doamnei M... și în ochii așa de albaștri ai Adelei. În cele din urmă a trebuit să renunț la fumat.

Trăsura veche zdrăngănea din toate fiarele ei. Obiectele din priveliște alergau în urma noastră, cele de aproape mai repede, cele de departe tot mai încet, până la dealuri, care stăteau pe loc,

dar după o bucată de vreme rămîneau și ele în urmă.

Cînd birjarul opri să dreagă un ștreang, se opri dintr-o dată totul. În locul zgomotului — tăcere țiuitoare. În locul mișcării — totală încremenire. Iar cînd m-am scoborît din trăsura să mă dezmoțesc, raportul dintre mine și realitate s-a schimbat complet. Mișcîndu-mă, la rîndul meu, în fața peisajului oprit în loc, acum elementul activ eram eu, și el, cel pasiv.

Se scoborîră și doamnele. Doamna M... pășea încet, metodic. Adela se mișca încoace și încolo plină de grațiile ei și ale vîrstei ei, rupînd o buruiană, privind nerăbdătoare la seidecăria empirică a birjarului, dezmiardînd caii, împletind într-o codiță moțul unuia, lăudîndu-le ochii „buni“ și fruntea „cuminte“.

Eu mă dezdăunam de temperanța silită din trăsura fumînd cu deliciul fericirilor oprite, ca în liceu în recreație, două țigări deodată, spre mirarea și indignarea Adelei :

— Asta, fiindcă mi-ai promis că ai să fumezi mai puțin ?

Am primit cu cinism admonestarea. Nu-i puteam spune că mă despăgubesc de jertfa făcută ochilor ei frumoși, nici renunța la voluptatea nicotinei.

Cînd am plecat, realitatea și-a luat revanșa cu zgomotele trăsorii hîrbuite și cu iureșul universal al priveliștii.

La crîşma din Oşlobeni n-am găsit decît una din cele două evreice tinere. Dar mai gravă decît lipsa unei jumătăţi a obiectului excursiei noastre a fost surpriza de a descoperi că acum două săptămîni facultatea mea de iluzionare fiind disponibilă, convertisem eminente însuşiri biologice în attribute estetice. „Animalul“ era în adevăr „superb“ — de carnaţie şi de tinereţe. Sculptura era reuşită. Pictura, însă, ratată. Femela, fără îndoială, era de primul rang, femeia era oricare. Dar situaţia mi se păru cu totul îngrijitoare cînd mi s-a pus problema dacă, frapată de construcţia fetei de la tejghea, Adela nu ghiceşte cumva cauza entuziasmului meu, acum perimat, pentru ceea ce avea „animalul“ în adevăr „superb“.

Doamna M..., lipsită de orice interes pentru ancheta noastră estetică, stătea cu o mină pe tejghea, resemnată. Adela ne privea pe rînd, pe negustoriţă şi pe mine, zîbind subţire. Fata de după tejghea arăta elocvent prin toată atitudinea ei că nu înţelege de loc pentru ce stăm acolo în faţa ei, spectatori immobili şi muţi.

Trebuia să ne justificăm prezenţa. Dar nu puteam cere trei rachiuuri — pentru cele două doamne şi pentru mine... Şi nici o garafă de vin cu trei pahare, să cinstim la tejghea ori la masa din fund, ocupată în parte de cîţiva ţărani, care trăgeau cu coada ochiului la noi, ironici.

— Domnișoară, dă-mi un kilo de masline și testeaua asta de covrigi ! (Era singura marfă acceptabilă pe care o vedeam în dugheană.)

Neputîndu-mă opri la timp pe povîrnișul apucat, cerui superbeii domnișoare și restul mărfii din dugheană : o jumătate de cracatiță atîrnată strîmb într-un cui.

Negustorița îmi servea comenzile cu îndoială, cu un fel de spaimă.

Adela fugi pe ușă, lăsîndu-mă cu doamna M..., care o urmă imediat, decentă.

— Ai cumpărat și cracatița ? ! putu abia să articuleze Adela, acum în trăsura, tamponîndu-și cu batista fața plînsă de rîs.

Cracatița mirosea, firește, a cracatiță, dar mirosea grozav. Am ascuns pachetul sub capra trăsुरii. Degeaba. Mireasma — ca orice emanație subtilă, de roze și de cracatiță — nu cunoștea bariere și continua cu entuziasm să îmbălsămeze împrejurimile.

— Cucoane, da-mi spurcă trăsura, să iertați ! răsufală birjarul, nemaiputînd să rabde.

M-am hotărît să arunc stîrvul. Dar unde ? Pe drum ? În popușoi ? Oriunde l-aș fi aruncat, îl putea găsi un țaran. Și o cracatiță în popușoi fiind, fără nici o îndoială, un eveniment unic pe întreaga planetă, zvonul ar fi ajuns în sat și aș fi jignit de moarte pe negustorița din Oșlobeni, depreciîndu-i comerțul pe toată Valea Cracăului.

Și parfumul de cracatiță plutea pătrunzător și fără sfîrșit în aerul răcoros al înserării.

— S-o îngropăm ! hotărî Adela într-o fulgerare genială.

Am înhumat cadavrul într-un mormînt adînc, săpat cu bărdița birjarului. Deasupra mormîntului am așezat un bolovan — modest monument funerar — și, împăcați în suflet de isprava făcută, am plecat.

Umbrele serii ne învăluiră repede. În curînd mantia cerului fu bătută de toate pietrele prețioase cu care se împodobește de la începutul timpului. Dar poalele mantiei se mișcau. Cea din stînga cobora cu toate diamantele ei sub dealul dinspre apus, iar cea din dreapta se înălța peste dealul din răsărit, ridicînd alte diamante sclipitoare, în mijlocul cărora, ca un motiv stilizat de broderie, strălucea constelația Andromedei.

Cînd am ajuns acasă, glasul Adelei mă chemă cu o duioasă ironie :

— *Cher maître*, mîne mergem iar să admirăm pe Venera din Oșlobeni ?...

În ogradă, asistată de o servitoare, făcea dulceață de zmeură pentru doamna M...

A trebuit să stau cu doamnele în cerdac. Adela privea cu zîmbete complicate cursa în care căzusem. În sfîrșit, mă chemă la ea, „să-i țin de urît“. Înfierbîntată de căldură, avea cîteva perle

fine pe decolteul mic, de un alb secret și tulburător. Se mișca la dreapta și la stînga, și șortul încheiat la spate îi strîngea talia, accentuîndu-i rotunzimile. Eram comic în laboratorul acesta improvizat și între femei, dar ce importanță are mai mult ori mai puțin comic? Cu orgoliu de autor, mi-a dat să gust dulceața dintr-o farfurioară. Era opera ei! I-am adus elogiile, mințind, căci conștiința n-a putut lua act de nimic: Adela era prea aproape de mine, încălzită, cu cîteva perle fine pe albul secret de forma unei inimi.

După ce a isprăvit dulceața, s-a dus să se dea în scrînciob, ca să se răcorească — un scrînciob făcut pentru Ilenuța — o frînghie dublă cu capetele legate de o creangă groasă și dreaptă, cu o scîndurică în loc de scaun.

— Fii cavalier și ajută-mă să zbor sus, sus de tot, ca la Vorniceni. Ți-aduci aminte?

Cu minile strînse pe frînghie în dreptul capului, cu minicile căzute pînă la coate, trecea pe lîngă mine repede, singură cu fericirea ei, trimetînd din fluturarea îmbrăcămintei ușoare o adiere suavă, pe care o simțeam pe obraz, pe pleoape, pe buze. Cînd se ridica în sus, desemnîndu-se întregă pe albastrul cerului, zborul se încetinea, dar cînd trecea prin dreptul meu, repejunea devenea, simbolic, vertiginoasă. La un moment dat, aducîndu-și aminte de mine, cum se scobora de sub crengi, mi-a arătat copilăros-

strengărește, într-o clipă de fulger, vârful ascuțit și trandafiriu al limbii.

Cînd s-a săturat de zbor :

— Acu lasă-mă în voie.

Pendularea s-a micșorat. Fustele s-au liniștit.

În sfîrșit, ne-am regăsit, întîlniți, alătura. Era înaltă, rumenită în obraz, cu ochii scînteietori, cu buzele subțiri și roșii.

— Ești palid. Te-ai oboșit. Acum sînt mai grea decît la Vorniceni. Am crescut.

Da, greutatea ei a crescut, tulburătoare. E femeie. O simțeam în braț la fiecare încordare. Toată greutatea ei... Toată femeia...

Rebeliune și lașitate.

La Mănăstirea Neamțului, singur.

Pretextînd, însă, față cu Adela, o afacere, făcînd așadar concesie fricii ca gestul să nu aibă întreg efectul pe care teoretic tocmai voiam să i-l dau (afirmarea independenței și libertății mele față de ea !), am stricat ceea ce construiam în chiar momentul cînd construiam.

Dimineata era clară. Drumul aproape neumbat. Badea Vasile mîna încet. Cînd își sucea țigara, lăsa caii la pas. Mișcările ca și rarele lui cuvinte late erau în acord cu liniștea din natură.

La stînga străluceau munții, aduși mai aproape de limpezimea rece a dimineții. Îndoitori, depresiuni, pete de altă culoare decît a bradului, de

obicei invizibile, acum se detaliau în transparența desăvârșită a aerului. Departe, la orizont, spre Fălticeni, nouri cenușii argințați păreau alți munți, nemaivăzuți pe lume, înalți până la cer, spintecându-l cu vîrfuri de gheață, realizînd, tocmai prin neverosimilul lor, ideea pură de munte. În dreapta, spre Moldova îndepărtată, într-o minimă boare alburie — cîmpia multicoloră, semănată cu sate văzute de ani și ani în pîlcurile lor de arbori, niciodată vizitate și de aceea mereu mai misterioase, din care se înalță, cercetînd depărtările, turnurile bisericilor, albe. Și, deasupra ariei pămîntului, cu mine și cu badea Vasile în centrul ei, cerul, minunea supremă a naturii, de un albastru dens, dur — concret.

Munții Varaticului, din stînga, creșteau în măsura în care suiam dealul, ca să descrească din nou cînd scoboram spre Tîrgu-Neamțului. Căldura se întetea. Aerul începea să joace deasupra cîmpiei, încercînd miraje abia conturate.

...Adela ! La ora asta era desigur în cerdac, pe scaunul ei pliant, cu șalul împletit pe umerii largi, pe brațele rotunde, pe bustul înalt, cu ochii pe jumătate închiși de lumina soarelui, filtrîndu-și azurul printre genele lungi... Ochii ei albaștri... Culoarea cerului pentru un detaliu organic !... Abandonarea extatică a unei femei cu privirile albastre... În locul licăririi ironice, aiurare !...

O schimbare în lumea din afară m-a deșteptat din semihalucinația tulburătoare. Clinchetele zur-

galăilor deveniseră mai tari, mai metalice, mai apropiate — mai categorice : intrasem în Humulești. Badea Vasile opri la prima crîsmă ca să-și odihnească, zicea el, caii. Crîșmarul, mic, pipernicit, creț, stătea pe prispă, în vestă, cu picioarele goale în papuci, silabisind *Universul* cu o voce mai tare decît era nevoie ca să-și ajute înțelegerea prin auz. Din casă veneau valuri de melodie. Cineva, probabil crîșmărița, cînta : „Suspine crude pieptu-mi zdrobește“. Desigur că acela care o făcea să suspine atît de crud nu era crîșmarul, impropriu pentru rol chiar și prin natura lui de intelectual, probată (și fortificată) de cetirea ziarului enciclopedic.

Cînd apăru și ea, monumentală, brună și albă, grasă și răscoaptă, cu cîrlionți pe frunte, cu nasul în vînt (nasul clasic al crîșmăriții amoroase din toate nuvelele indigene), cu o alunică asasină, naturală ori meșteșugită de ea, de strajă lingă narea stîngă, cu o umbră fină de cotleți¹ albăstrui lingă urechile cu cercei roșii, am înțeles că avea în adevăr nevoie de toată forța suspinelor ei ca să poată zdrobi un piept atît de oceanic, care lupta triumfător pentru întăietate cu alte farmece ale persoanei ei.

Badea Vasile și caii își împrăspătaseră forțele. El în crîsmă, ei la fîntînă. Acum și el, și caii erau mai bine dispuși.

¹ Aici, șuvițe de păr.

Din Humulești, am intrat peste câteva minute în Vinători — sat lung, cu case nouă, fără un copac pe lângă ele, cu aspectul unei mahalale de barieră, plin de copii murdari, aproape goi, pîn-tecoși de friguri și alimentație herbivoree, cu părul decolorat de soare. Și apoi, fără tranziție, în singurătățile severe ale peisajului de munte.

Dar astăzi Eros plutea în atmosfera din valea Ozanei : cu o încordare de pasăre răpitoare, sigură de pradă, cu un zîmbet rău pe dinții mici, aspri de dorinți și făgăduinți, înainta din lan spre un flăcău tomnatic (care stătea lângă o colibă de frunzar) o țarancă tînără, cu un tulpă verde răzvrătit pe cap, o femeie subțire, cu părul cîneț, cu coapsele fine în rochia de cit, cu sînii mici, desculți, cu gleznele goale. Flăcăul stătea nemișcat, zîmbind. Femeia încordată îl sidera cu ochii ei scînteietori, împlîntați în ochii lui nesiguri. Dar flăcăul scund nu era o altă ediție a crîșmarului din Humulești. Fatalitatea cu care era mînată femeia spre el, zîmbetul lui și mustața leneșă de om pasionat se opuneau oricărei apropiere între cei doi bărbați de pe valea Ozanei.

Trăsura noastră zgomotoasă a trecut inexistentă pentru femeia teribilă cu sînii mici, cu coapsele fine, cu gleznele goale.

Lipsit de orice estetică, înconjurat de un peisaj monoton și trist, cu cele două biserici dinlăuntrul „zidului“ una lângă alta (ceea ce dă, nu știu

pentru ce, o impresie sinistră și funebră), cu agliezmătarul din față, cupolă enormă, dizgrațioasă, pe jumătate îngropată în pământ, a unei catedrale urieșești scufundate, cu chiliile izolate, supărate una pe alta, Neamțu este călugăr, tot așa cum Agapia, cu căsuțele mici, dese și curate, cu biserica gătită, spilcuită — casă cu două sute de gospodine ! — cu miniaturile ei de munți ai căror brazi i-ai putea număra (doamna V... susținea că sînt 518...), este călugăriță.

În timpul verii, caracterul acestor mănăstiri este accentuat de genul vilegiaturiștilor. La Neamț totul îl dă corpul didactic. (Haine negre, pas măsurat, ochelari...) La Agapia — aristocrația mai mult sau mai puțin autentică și snobii eleganței. (Crocket, dezinvoltură, dialect franco-român...)

Am vizitat pe părintele Palamon, gazda mea dintr-o vară și amicul meu. Părintele Palamon e întotdeauna bolnav : „afacerea“ pentru care am venit aici — cel puțin pretext pentru conștiința mea că n-am mințit-o complet pe Adela.

Părintele Palamon, tip desăvîrșit de călugăr așa cum s-a format de-a lungul vremurilor, seamănă cu sfinții de pe pereții din biserica mănăstirii, dar e mai bine hrănit decît ei. El aduce puțin și cu poetul Costache Conachi, mutră de egumen grec.

În materie de pictură, am revăzut cu plăcerea de totdeauna tablourile de pe pereții părintelui Palamon, dintre care se impun atenției mai cu seamă două : un *Infern*, care vrea să fie o gură de

balaur, în realitate o gură de cal fantastic, deschisă larg, ca să poată aspira și înghiți pe cei osîndiți pentru păcatele lor. (E interesant mai ales că-î poți vedea cum trec unul după altul prin gîtul, transparent pentru ocazie, al balaurului-cal) ; și un Atos compus din treizeci de conuri verzi, perfect egale, orînduite în fronturi suprapuse : sînt piscurile care alcătuiesc masivul sfînt, acoperite cu arbori, închipuiți printr-o lîină creată verde, fiecare pisc cu numele lui scris ca o etichetă pe corpul conului, și totul lipit, ca pe un părete, pe o mare sinilie care se ridică vertical în dosul „muntelui”. Imposibil de conceput o pictură mai pre-rafaelită și o transfigurare mai completă a realității...

Dejunul, pregătit călugărește, după vechi și ne-dezmințite canoane — untdelemnuri, zglăvoace, chitici, mirodenii — l-am luat la părintele Palamon.

O curiozitate malițioasă m-a hotărit să vizitez pe Timotin. Decepțiile încîntătoare sînt rare. Am avut una aici : doamna „Jeny” Timotin nu e femeia care a trecut acum douăzeci de zile pe la Băltătești.

După ce m-a primit, cu gesturi unghiulare și cu o bucurie rece de matematician, deși reală, Timotin m-a lăsat singur și am înțeles că a reușit cu greu să determine pe doamna să vină în odaia de primire.

A apărut emoționată și stîngace. Ceea ce mi se păruse ostilitate îmbufnată, era timiditate. Subțire, zveltă, formele ei nu poartă mărturia celor patru maternități. Într-o rochie neagră, din care apar numai, și încă cu destulă zgîrcenie, mîinile, gîtul și vîrfurile botinelor, pieptănată simplu, cu părul supus, simți că e într-o veșnică vibrație, care nu se dă pe față decît în neastîmpărul nervos al piciorului și în gesturile repetate, mașinale, de a nu lăsa ca fusta să-i desemneze cit de puțin formele. (...Dar degetele ei, subțiate spre vîrf, îi trădează arhitectura generală, eminent feminină, compusă din zvelte conuri trunchiate.)

Nimic frumos în figura ei, nici măcar ochii, deși neînchipuit de vii. Dar femeia aceasta e dintre acele pentru care problema frumuseții nu se pune.

Mi-am exprimat dorința să-i văd copiii. Nu simteam nici o nevoie și n-am cerut această favoare nici din politețe. Voiam s-o văd cum se comportă cu ei. Este pentru mine un examen probant al psihologiei unei femei. I-a adus, i-a ținut un moment în cameră și i-a trimis apoi cu dădaca să se joace. Copiii, foarte îngrijiți, arătau sollicitudinea ei maternă. Dar din chipul cum i-a prezentat și i-a concediat se vedea bine că această mamă știe că nu trebuie să importuneze lumea cu odraslele ei și că nu e numai mamă.

Atenția, rezerva, ușoara cochetărie pe care o pune în purtarea ei cu Timotin arată că această soție e înamorată încă de bărbatul ei.

A apărut emoționată și stîngace. Ceea ce mi se păruse ostilitate îmbufnată, era timiditate. Subțire, zveltă, formele ei nu poartă mărturia celor patru maternități. Într-o rochie neagră, din care apar numai, și încă cu destulă zgîrcenie, mînile, gîtul și vîrful botinelor, pieptănată simplu, cu părul supus, simți că e într-o veșnică vibrație, care nu se dă pe față decît în neastîmpărul nervos al piciorului și în gesturile repetate, mașinale, de a nu lăsa ca fusta să-i desemneze cît de puțin formele. (...Dar degetele ei, subțiate spre vîrf, îi trădează arhitectura generală, eminent feminină, compusă din zvelte conuri trunchiate.)

Nimic frumos în figura ei, nici măcar ochii, deși neînchipuit de vii. Dar femeia aceasta e dintre acele pentru care problema frumuseții nu se pune.

Mi-am exprimat dorința să-i văd copiii. Nu simteam nici o nevoie și n-am cerut această favoare nici din politeță. Voiam s-o văd cum se comportă cu ei. Este pentru mine un examen probant al psihologiei unei femei. I-a adus, i-a ținut un moment în cameră și i-a trimis apoi cu dădaca să se joace. Copiii, foarte îngrijiți, arătau sollicitudinea ei maternă. Dar din chipul cum i-a prezentat și i-a concediat se vedea bine că această mamă știe că nu trebuie să importuneze lumea cu odraslele ei și că nu e numai mamă.

Atenția, rezerva, ușoara cochetărie pe care o pune în purtarea ei cu Timotin arată că această soție e înamorată încă de bărbatul ei.

motin nu e genul meu, al acelor care au concepția plastică, picturală și statuară a femeii, mai ales cînd a ajuns la patruzeci de ani !

...Ori despre ce vorbeam, lucruri banale sau interesante, mai mult banale, doamna Timotin pune în toate, în ochi, în tonul vocii, în gesturi, în neastîmpăr, aceeași căldură a sufletului.

Dar trebuia să plec. Cînd m-am ridicat de pe scaun și am anunțat hotărîrea, doamna Timotin adresă bărbatului ei un : „Nicule !“ speriat. Timotin îmi traduse foarte discursiv alarma ei. Era hotărît între dînșii, probabil de cînd venisem, să mă oprească seara la masă.

„Nu se poate să nu ne faci plăcerea asta“, completează doamna Jeny expunerea lui Timotin și, fără să mai aștepte sfîrșitul argumentării mele, lipsită de trăinicie (căci nu aveam ce obiecta serios), se îndreaptă spre mine și-mi luă pălăria din mînă. Gestul simplu, de un cochet și cordial autoritarism, cu care mi-a confiscat obiectul ce simboliza hotărîrea mea, m-a împrietenit cu ea dintr-o dată, simțind-o mult mai aproape sufletește decît pe vechiul meu cunoscut, Timotin.

Sentimentul unui mai lung timp disponibil și calmul după-amiezii pe sfîrșite erau condiții prielnice pentru divagări sentimentale. Un incident din liceu, amintit de Timotin, deschise capitolul amintirilor din viața de școală.

Profesorul de grecește, tip original și întotdeauna băut, care, imperturbabil și nedezmîntit o

singură dată, striga la catalog „Bolohan“ în loc de Balaban, „Dihanie“ în loc de Divani, „Rus oof ! vițiu“ în loc de Rusovici, și așa de la A pînă la Z, afară de unul cu breton pomadat pe frunte, pe care-l numea Marița de la Morile de vînt (cartierul galant al tîrgului); ori profesorul de chimie, care exploda un „uașcă“ (va să zică) după fiecare trei cuvinte, nu aveau pentru doamna Timotin realitatea pe care le-o cunoșteam noi și pe care ne-o evocau acum aceste puține note. Și nici incidentul celebru, cînd am văzut o clipă din antret, pentru întâia și ultima oară, instrumentele lucitoare din laboratorul de fizică, grație unei uși întredeschise de servitor, care ne-a alungat, indignat peste măsură de obraznica noastră indiscreție („Ce vă zgîiți?“)... Cu toate acestea, din cauza imaginației vii și a simțului pentru comic, ea se amuza mai mult decît noi, neastîmpărată pe scaunul ei, rîzînd cu lacrimi, dar fără glas, cu ochii strălucitori, sufocată parcă de o pasiune, cu capul pe spate, cu gura închisă, aspirînd aerul pe nările dilatate. (Temperamentul fundamental se vedește în toate reacțiile unui om : diagnoza mea este justă !)

Pe cînd ne aminteam cu Timotin de profesorul de matematici, „dascălul de răcan“, care explica trei luni în șir la tablă, fără să se întoarcă spre noi o singură dată, adunînd, scăzînd, înmulțînd și împărțînd *ațe plus bețe* ($ac+bc$), în timp ce noi jucam cărți, ceteam romane proaste și redactam scrisori în proză și în versuri către duducile de

prin vecini, un glas de violină anunță din cerdac : „V-am adus poșta !“, și în ușa deschisă apăru o fetiță cu ten cald, simpatic, de țigancă, cu capul aproape prea mare, care o făcea și mai simpatică, cu ochii veseli, timizi, rugători, și cu nasul coroiat, care o făceau încă și mai simpatică. „Domnule doctor Codrescu, dă-mi voie să te recomand verei mele, doamna Matilda Ioan.“

Doamnă ! O secundă mi s-a părut o glumă, o farsă. Dar doamna Timotin nu putea face astfel de glume.

Dacă cuvîntul „doamnă“ nu semăna cu fetița brună, în schimb „Matilda Ioan“ era definiția ei reușită. Femeiușca mică, timidă și afectuoasă, cu părul bogat și greu, nu putea fi decît Matilda, iar ceea ce avea băietesc în ea, elasticitatea vînjoasă a taliei, a brațelor și a picioarelor ei lungi, era Ioan, nume aproape comun, echivalent cu bărbat.

Subțire în rochia cafenie cu platcă de catifea de aceeași culoare mai închisă, se mișca ușor, puțin aplecată înainte, căutînd parcă mereu ceva prin odaie, întreba naiv, povestea ceva și mai naiv, cu glasul ei de violină, prietenoasă, mică, cu priviri de adorație reținută pentru doamna Timotin.

Doamna Matilda Ioan se grăbea să plece. Era neliniștită. Băiatul ei rămăsese numai cu servitoarea. „Doamna Matilda Ioan“ avea și un băiat, de opt ani, cum am aflat mai pe urmă !

Doamna Matilda Ioan ne dădu mîna, se lipi de doamna Timotin, îi sărută amîndoi obrazii, și pe

urmă, cu frică, o mînă. Apoi, cu picioarele ei lungi de pasăre alergătoare, parcă pornite a drum întins, și cu un ultim acord de violină : „La revedere“, se îndreptă spre ușă, trecu pragul fără să-l atingă, și odaia în care eram deveni mai rece și mai largă.

Existența Adelei, dispărută din conștiință de cîtva timp, îmi reveni, copleșitoare și dureroasă, cu toată forța compensatorie pentru timpul pierdut, ca și dimineața, după cele cîteva clipe de libertate anterioare completei trezii. Senzații de natura asta, după soluțiile de continuitate ale ideii fixe, datorite deviației atenției ori somnului, le-am mai avut numai o singură dată, cînd, bănuind că m-am infectat din greșală cu un preparat de bacili, trăiam cele cincisprezece zile ale perioadei de incubatie. S-ar părea că dorința de femeia unică și spaima de moarte sînt forțe de sine stătătoare, care, căzute în inconștient, se odihnesc și se fortifică, în timp ce și conștiința, odihnită de ele, devine mai sensibilă la incitațiile lor.

Acum, readus la Adela, vorbeam și auzeam tot ce se vorbește, dar ideea, imaginea, senzația existenței ei lumina din umbră cu azurul ochilor săi tot cîmpul conștiinței.

În timpul mesei, un artist al ciocanului a tocat un sfert de ceas (a doua zi era sărbătoare), scoțînd din lemnul uscat cascade de sunete, care mureau și reînviau. Apoi, în dangătele clopoteilor mari, că-

lugării din veacurile moarte începură să-și plîngă viața lor pierdută.

Cînd mă pregăteam de plecare, a venit din nou doamna Matilda Ioan („Am venit să vă iau la plimbare !“), cu ochii ei buni, sfioși și rugători, însoțită de o fată brună, înaltă, care avea pe față un rest de rîs imobilizat și nu se hotăra să se așeze pe scaunul pe care îl ținea de spetează. Era sora doamnei Matilda Ioan.

Peste cîteva minute a intrat și un domn tînăr, bărbatul doamnei Ioan, care mi-a confirmat încă o dată diagnoza. O privea pe doamna Timotin cu frică, supus — obiectul ei. Am înțeles imediat că ea știe (numai ea și cu mine !) și se vedea că era deprinsă cu omagiile astea pasionate și tăcute și că le accepta fără să le răspundă, dar — sacrificiu imposibil unei femei adevărate — fără să le reprime. Păcat de Timotin că, în opacitatea lui, nu-i sensibil la astfel de complicații din jurul său, ca să-și prețuiască viața.

Doamna Timotin a ținut să mă înzestreze cu tot ce trebuie și nu trebuie unei călătorii de trei ceasuri. S-a interesat dacă am chibrituri, a voit să-mi împrumute un pled, pentru că se făcuse frig, mi-a dat o sticlă de apă și — se vedea că i-a trebuit un efort ca să-și consolideze curajul — cîteva prăjituri rămase de la masă pentru un eventual supeu pe drum, pe care nu le-am putut refuza, deși știam că n-o să am nevoie de ele.

Cînd mi-a dat mîna și am vrut să i-o sărut : „Nu ! Acum sîntem prieteni, îți pot cere o favoare : să renunți cu mine la moda asta. Cu străinii n-am ce face.“ Mi-am adus aminte că la sosire mi-a lăsat mîna cu o împotrivire reprimată, pe care am atribuit-o timidității. Desigur că pentru ea sărutatul mîinii este un gest din altă ordine de afecțiuni. Doamna Timotin are dreptate. Într-o femeie nu e nimic care să nu fie femeie, și mai ales într-o femeie ca dînsa. Mi-a scuturat mîna bărbătește și atît de prietenos, și a pus atîta însuflețire în ochi și în glas, încît m-am împrietenit cu ea și mai tare. E așa de încîntătoare femeia asta urîtă, că începe să mi se pară frumoasă ! Și ce odihnă pentru suflet, ce eliberare e farmecul unei femei care te încîntă fără să-ți inspire nici o umbră de dorință.

Cînd am plecat, era noapte. Noapte fără imixtiunea importună, laică și heretică a vreunui felinar. (Aici felinarele sînt ambulante, fiecare călugăr umblînd cu „fanarul“ lui.) Vilegiaturii dibuiau prin întuneric să nu cadă în șanțuri : erau la plimbarea de după masă.

Imaginea Adelei îmi oprima inima : acum era ora cînd aș fi putut să fiu cu ea și lîngă ea. Dar o idee, comică în naivitatea ei, îmi dădu starea de euforie a omului care visează că zboară : fiecare învîrtitură de roată și fiecare copac care rămînea în urma trăsorii mă apropia de ea și mă înde-

părta de familia Timotin. Aveam, acum, impresia că am trădat pe Adela cu Timotin, cu doamna Jeny, cu Matilda Ioan și cu sora ei, care uitase să nu mai ridă.

Înainte de Braniște, în bătaia unui foc mare, un țăran — un cosaș, ori un pîndar al ogorului și al tradiției — își făcea toaleta de noapte. În pielea goală, cu capul în gura cămeșii pe care o dezbrăcase, zvîrlea în foc, la intervale egale, cu gesturi mari, liniștite, aproape auguste, de om echilibrat al pămîntului, obiectul mărunt al cercetărilor sale entomologice.

Prin pădure, zurgălăii cîntau în toți copacii, și felinarul trăsirii (unul, din economie, deși badea Vasile pretexta că celălalt s-a stricat...) scotea mereu din întuneric, ca din neant, picioarele stejariilor, și din cînd în cînd, o movilă de prund, care trecea pe lîngă trăsura ca o dihanie informă și misterioasă.

Cînd am ieșit la cîmp, s-a deschis o noapte înaltă, o noapte a cerului și a stelelor. (Noaptea cu lună sînt ale pămîntului.) La podul Ozanei, badea Vasile a oprit pentru motive variate : să-și odihnească și să-și adape caii (și să-i suduie că vreau să bea amîndoi o dată din găleată), să le dea puțin fîn furat de peste șanț și să-și facă mai ușor o țigară, să caște în liniște, să șuiere la cai, și să se dea și el puțin la spatele trăsirii etc... Dinspre Hălăuca curgea o răceală care nu era încă vînt. Ozana freca aspru prundișul albiei, cu un șuiet fatal, fără în-

ceput și fără sfârșit, și nu era vizibilă decît prin cîteva pete de argint fără forme fixe, tremurătoare, plutitoare — imaginea stelelor diluată în apă. Prin creștetul brazilor de pe muntele scund din față, apăreau cîteva puncte de aur, clătinate de vînt.

— De-acu ne-a hi, cucoane ! Să plecăm. (Primul plural era abuziv !)

Prin Vînători, nici o lumină la case. La crîșma din Humulești — „Despărțirea III a urbei T.-Neamț“ — oamenii se antrenau pentru sărbătoarea de mîni. Crîșmărița nu mai cînta. Nu mai avea motiv. Peste mai puțin de un minut, am ieșit în singurătatea imensă a cîmpiei. Noaptea era acum înaintată și creștea cu fiecare stea ivită la orizont ca un ochi sinistru. Eternitatea cerului era funebră. Dar la Bălțătești era Adela, cu umerii largi, cu brațele albe, cu talia rotundă. Imaginea ei complectă ținea piept în conștiință imaginii funebre a nopții. Cînd am ajuns, geamul Adelei era negru. Deasupra casei ei, în infinit, ardea o stea roșie, se înflăcăra și se stingea de durere, palpita ca într-un răsuflet pasionat.

— A ! te-ai întors ? Te-ai amuzat bine ? Și apoi, fără să-mi dea timp să răspund : Închipuiește-ți că mi-ai lipsit, cu tonul care vrea să spună : „Închipuiește-ți ce curiozitate : ți-am simțit lipsa“.

Mușcat de demonul ambiției și, cred, voind să fac o experiență de psihologie și, poate din vechi

deprinderi, acum fără scop, să încerc o manevră strategică, i-am lăudat în termeni excesivi pe doamna Timotin („sensibilitate“, „distincție“, „discreție“, „exemplar feminin de lux“ etc. ...), adăugînd că bărbatul ei nu o merită îndeostul, din lipsă de competență.

— Închipuiește-ți, biata femeie !

Tonul acestui nou : „Închipuiește-ți“ era exact ca și tonul celuiilalt.

Apoi, amicală :

— Mi-a părut bine că ai avut o vreme așa de frumoasă pe drum... Apropo, cînd ai să te duci la Agapia, să...

— La Agapia ?... Ce să fac la Agapia ?

— N-ai să vizitezi Agapia ?

I-am atras atenția că la Neamț n-am fost în vizită, ci pentru o afacere.

— Credeam că în vizită... A ! unde mi-e capul ? Acum îmi aduc aminte. Aveai o afacere acolo. Uitasem. Credeam că ți-ai inaugurat programul de excursii și voiam să te rog să-mi faci un comision. Să mergem în casă. Mama este singură și cam indispusă.

În casă am vorbit de Mănăstirea Neamțului cu doamna M..., care în adevăr nu se simțea tocmai bine. Adela lucra la o broderie cu capul plecat pe gherghef. Uneori îmi arunca o privire pe sub gene, de cîteva ori s-a amestecat în vorbă.

La plecare, m-a condus ca de obicei pînă la poartă, vorbind cu însuflețire de vremea care „s-a făcut foarte frumoasă“.

Așadar, a înțeles perfect strategia mea ratată și m-a pedepsit. N-a uitat nici „programul de excursii“, părăsit din cauza ei.

Atitudinea ei de astăzi este îndreptățită în orice caz : dacă nu-i sînt indiferent, purtarea mea este enervantă ; dacă îi sînt indiferent, e o manevră ridicolă.

După amiază a plecat Haim Duvid.

L-am întîlnit pe drum, într-o căruță modestă, cu doamna Sabina și cu un geamantan de pînză decolorată și roasă, la picioare.

Mi-am permis să fac semn țăranului de pe crucea căruții să oprească. Haim Duvid — corect ca întotdeauna și politicos. Doamna Sabina a început să plîngă. Plîngea, fără îndoială, după casă, după gazdă, după Bălțătești și probabil și după mine.

— Respectele mele nepoatei matală ! (Aflase desigur că nu stăm într-o casă și trăsese concluzia.) Cea mai frumoasă domnișoară din toată țara Moldovei ! Să-i deie Dumnezeu noroc !

Țăranul a dat bici cailor, și căruța a pornit proporționat de zgomotoasă pentru sărăcia ei umilă.

Am făgăduit doamnei Sabina c-am s-o văd, ca medic, cînd o să trec prin Pașcani. M-a răsplătit anticipativ cu un torent de mulțumiri și cu pri-

virea celor mai lăcrămoși și mai buni ochi din lume.

Soarele a inundat valea. E cald peste măsură și o lumină orbitoare. Pe cerdacuri, la drum, domnii stau în cămeșă, fără nici o rușine măcar de femeile care trec, dacă nu de cele din familia lor. Nevoia trupului a devenit la ei dreptul sacru al trupului. Bretelele, sprijinite pe umeri ca niște hamuri, fac neglijența acestor domni și mai indecent.

Am găsit pe Adela în casă. Sta în picioare, rezemată de sobă. Era într-o rochie de batist alb, care o drapa statuar. Și atât de albă era toată, și figura ei atât de calmă, iluminată de albastrul ochilor, încât admirația a înăbușit totul. Geniul speciei dăduse de data asta cursei pe care o întinde atîta perfecție, încât își zădărniciise scopurile. Cu mania de a mă analiza, care nu mă părăsește un moment, m-am felicitat că, pentru o dată cel puțin, am putut rămînea în atitudine contemplativă față de ea. Dar cînd s-a dus să-și ia batista de pe masă, geniul nemilos și-a luat revanșa. Estetica nu-l poate învinge durabil. Dacă ar reuși, ea ar fi un antidot al amorului : frumuseța ar deservi femeia.

La plecare m-a întovărășit pînă în stradă. Își apăra capul de soare cu o umbrelă mică. Brațul care sprijinea umbrela era încovoiat amețitor, și mînica, puțin ridicată, îi descoperea începutul alb

și rotund. Lumina crudă, răsfrintă de praful alb al drumului, o făcu să închidă ochii pe jumătate. Genele apropiate deveniră mai lungi. Privirea îi pătrundea acum de departe, din adîncul vieții ei.

...Și doar, gîndind bine, nu e decît un om !

Insomnie. Imaginație rebelă...

Au început să ciripească rîndunelele, în secret : se face ziuă... Peste trei ceasuri o văd, tînără, înaltă. Plecăm la Varatic.

Dimineată am așteptat-o în cerdacul ei să se îmbrace. Știam că e în dosul storului dat în jos, la un metru de mine. Zgomote, la răstimpuri, produse de saltarele scrinului, de ușa garderobei, anunțau etapele toaletei. O vedeam, prin auz, îmbrăcîndu-se.

A apărut peste un sfert de oră.

— Ah, ce leneșă sînt ! Aștepți de mult ?

— Da... Nu, de cîteva minute.

Venită de-a dreptul din odaia de culcare și cu fața ușor boțită de somnul neîmplinit, părea că aduce cu dînsa ceva din viața ei intimă : i-am sărutat mîna cu sentimentul unui act prea îndrăzneț.

În descumpănirea sufletului se încheagă o stare de conștiință mai organizată. Surpriza, noutatea de a vedea pe Adela în rochie roz.

Îi spuseseam cîndva că un costum roș se îmbină armonios cu negrul brazilor. Și-a adus ea aminte

și — făcînd un compromis între roș și nevoia ei de discreție — a ales culoarea roză pentru excursia din munții Varaticului ? Și, dacă s-a gîndit la cuvintele mele, a pus acest costum ca să-mi facă plăcere, ori pentru ca să-mi placă ea ?

În roz era mai înaltă, mai împlinită. Existența ei părea mai prezentă și mai bogată.

A ținut să se suie pe capră. Cînd a pus piciorul pe roata trăsurii, rochia, desfășurată în evantaliu, i s-a ridicat puțin deasupra botinei înalte, și rotunjimea de zăpadă i-a sidefat o clipă voalul negru al ciorapului.

Copilărește fudulă de locul înalt pe care și l-a ales în trăsură, se detașa roză pe albastrul mat al cerului de dimineată.

— Să plecăm, cucoane, că-i tîrziu.

Badea Vasile avea dreptate. Uitasem că trebuia să plecăm.

Am rămas singur cîu doamnele, înghesuit modest pe scăunașul de dinainte. Simțeam că am aerul unui cîne de lux luat la plimbare. Dar postura asta, puțin glorioasă, n-a ținut mult. Adela îmi cerea mereu lămuriri asupra locurilor pe unde treceam sau care se vedeau din trăsură, așa încît, la urma urmei, găsind un pretext plauzibil să fiu cu ea, am cerut voie și scuze doamnelor și m-am ridicat în picioare, intercalîndu-mi figura între umărul ei drept și cel stîng al vizitiului.

Culcată pe cîmp, în stînga, pînă departe, mergea în aceeași direcție cu noi, cu o exactitate fa-

tală, o fantasmă apocaliptică, neagră, imaterială, în care se deslușea umbra trăsurii, a cailor, a vizi-tiului, a coanei Anicăi, și una informă, mare, bizară : a mea și a Adelei. Contopirea asta, în um-bra de pe cîmp, îmi era ascuțit prețioasă. Vîntul se juca cu șuvițele de pe gîtul Adelei, înfiorîndu-le, și-i filfîia impertinent voalul, care mă atingea pe ochi și pe buze. Am înțeles că nu avea nimic de obiectat împotriva complicității vîntului. Privirile ei consimțeau la acest joc și mă sfidau. Dar timpul „fugace“ trecu răpede, și Varaticul ne ieși înainte cu pădurea lui de mesteceni.

Am constatat, cu același sentiment straniu, pe care-l am întotdeauna în fața statorniciei firești a lucrurilor nemaivăzute de multă vreme, că toate sînt exact la locul lor : pădurea înainte de pîrâu, pîrăul înainte de mănăstire, și așa mai departe, până-n „poartă“, sub arhondaric. Și tot la locul său, lîngă sat, și ca o dependență a lui, era și Fi-liorul, muncel care vrea să închipuiască un colos împădurit și abrupt.

Am ajutat doamnelor să se scoboare din tră-sură — oficiu cam ridicol în mijlocul lumii adu-nate în jurul nostru (și aceste doamne aveau niște mișcări atît de încete și vestejit grațioase). Adela, venită în trăsură pe scăunaș încă de la intrarea în mănăstire, sărise sprintenă, fără aju-torul meu, și doar numai acest ajutor m-ar fi pu-tut reabilita în fața gurilor căscate din jur, care mi se părea că zimbesc. Adela, trădătoare, asista

ca public la faptele mele cavaleriești, frumoasă și unică sub umbrela mică, trandafirie.

Maica arhondară, pe care n-o mai văzusem de doi lustri¹, femeie de peste cincizeci de ani, dar zdravănă și cu un veșnic aer de războire, isteată și plină de duh, vestită pentru promptitudinea și dibăcia cu care arunca săgeți în dreapta și-n stînga, mă privi ascuțit și mă întrebă cu glasul ei bărbătesc dacă nu sînt cumva... Îi luai cuvîntul din gură și-mi declinai numele. „Ei, bată-te să te bată, tot tînăr și frumos !” Am felicitat-o și eu în același sens — slabă răzbunare ! — și apoi i-am recomandat pe ceilalți.

Maica arhondară a luat de mîină pe Adela și, întorcînd-o cu fața spre noi, a complimentat-o în felul ei : „Ia uitați-vă la dînsa ce ochi are, să nu fie de deochi !” Adela, împurpurată și stînje-nită, era acum fata de altădată.

Grație ospitalității obișnuite la această mănăstire și drepturilor mele cîștigate de musafir vechi, dar desigur mai ales grație ochilor Adelei, maica arhondară se purtă cu noi ca și cu un revizor eparhial. Prînzul și cina au fost adevărate banchete, prezidate de ea cu o însuflețire mai vie decît i-o cunoșteam : maica arhondară se în-amorase de Adela.

Deocamdată, însă, după dulceața de zmeură și cafelele cu rom (Adela trebui să bea cafeaua —

¹ *Lustru* — interval de cinci ani.

cu rom, servită ei anume de maica înamorată), doamnele se duseră să vadă odoarele și instituțiile mănăstirești. Adela și cu mine „făcurăm“ (cum se zice aici) Filiorul.

Printre chilii, apoi pe drumul din sat, pe la crîșma epică a lui Ichim, și în urmă pe cărări întortocheate și încrucișate, am ajuns la poalele muncelului și a pădurii, care se scurge de pe el ca un șuvoi, și, apoi, peste cîteva minute, sus, sub pădure.

La picioarele noastre, valea Filioarei, ondulată și presărată cu buchete de copaci de toate formele și de toate mărimile. Departe, în stînga, șirul vînat al munților de peste Ozana, cu Cetatea Neamțului, cenușie și mohorîtă, pe un piept ieșit în afară al muntelui. Mai înspre dreapta, plopii și lucirile Tîrgului. Apoi dealul Boiștei, trăgănat, acoperit până aproape de vîrf cu lanuri înguste ca niște velințe multicolore, și în față, departe, peste Moldova invizibilă, dunga sinilie a dealului Pașcanilor, după care începe proza întinderilor arse și a așezărilor omenesti sărace și murdare. În dreapta, peste priveliștile strălucitoare, codrul albastru al Grumăzeștilor. Și spre miazăzi, triști în singurătatea înălțimilor, munții mari ai Horaiței.

Stăteam jos pe o pelerină întinsă, cu care biruisem iarba înaltă și dirză. Nu se auzeau decît greierii și cosășii, țîrîind a secetă, cei de aproape stăruitor și provocant, cei de departe discret și

tainic, ca fișitul trist al unor beldii ¹. Cîteva clipe se amestecă și toaca mărunță a unei căruți nevăzute de pe șoseaua din vale.

Știam un mijloc, descoperit altă dată în chiar acest loc, de a transfigura peisajul, dîndu-i o nouă tate fantastică. Lipirăm amîndoi obrazul de pămînt, și ceea ce adinioarea era vertical deveni orizontal (și invers), departe-n infinit, și cu toate culorile alterate. Adela își făcu și un stereoscop mic și alb cu pîlnia mîinilor ei.

Dar în curînd, ridicat în picioare, nu mai contemplam varietatea de culori. Nu mai vedeam, nu mai puteam privi decît pe Adela, care încă nu consimțea să se sature de priveliștea neverosimilă.

În rochia roz, cu capul gol, cu o mîină pe sîn, cu linia corpului ondulînd și accentuînd depreșiunea taliei, cu poala rochiei în evantai, era acolo jos, pe fondul negru al peșterinei, un bloc de frumuseți vii și calde...

În sfîrșit, mi-a dat mîna s-o ajut și a sărit în picioare elastic și dintr-o singură mișcare, cu fața lîngă fața mea, cu ochii în ochii mei, cu un zîmbet schițat și brusc întrerupt. Medită scurt cu privirea fixată o clipă în gol. Apoi :

— Acum să plecăm. Trebuie să fie tîrziu.

Am scoborit în tăcere pe aiurea, cînd pe cărări, cînd de-a dreptul prin iarbă și buruiene, care-i

¹ *Beldie* — tulpină uscată de buruieni înalte.

împiedecau mersul, îi striveau căderea elegantă a rochiei.

Aproape de sat ni s-a pus în cale un lan de popușoi. Ca să ne facem drum mai ușor prin el, ne-am răzlețit unul de altul. Bustul ei, pe deasupra popușoilor înalți, înainta triumfal prin fluidul subtil, de aer și de lumină, al amiezii de vară. Când se isprăvi lanul, aveam din nou pe Adela lângă mine, întreagă, cu mersul viu, cu coatele lipite de corp, cu brațele mișcându-se liber în ritmul pașilor grăbiți, ca în adolescență.

Ajungînd între case, Adela și-a pus pălăria de paie și de dantele trandafirii. În cerdacul unei chilii, o maică tînără servea la masă pe un ofițer, care nu era de loc bătrîn și cu care se vedea a fi în termeni de perfectă camaraderie.

— Un ofițer și o maică ! exclamă Adela.

Ea nu cunoștea obiceiurile locului. Nu există nicăieri, și în nici o condiție, femei mai libere decît călugărițele, teoretic claustrate, înmormîntate de vii. Dacă „în lume“ o fată ori o văduvă tînără, care stă singură într-o casă, ar închiria o odaie unui militar, faptul ar produce scandal, și nenorocita ar fi ostracizată. La mănăstiri, același fapt trece drept foarte natural. Măicuța își exercită un drept : „Are musafiri în gazdă“.

Considerațiilor mele etico-sociologice, puțin cam acre, Adela le-a pus o concluzie de o indulgentă ironie : „Sărăcuțele !“

Eram așteptați cu prînzul.

Am fost serviți aparte, dar maica arhondară ne ceru învoirea să mai aducă, „dacă nu ne supără“, încă un „musafir“, un „prieten vechi“ al ei, domnul Dimitriu. Era un vestit excursionist, un bărbat de vreo șaizeci de ani, dar superb de sănătate și veselie, tăiat în proporții ciclopice, cu o față de satir bătrîn, încadrată într-o barbă gălbuie, rară, și găurită de doi ochi mici, verzi, pătrunzători, care rîdeau parcă neconținut singuri, fără participarea feței, cu o pălărie cît o roată de trăsură, cu o manta imensă și cu ciorapii roși peste pantalonii bogați în urme de noroi și de oleiul diverselor conserve.

Ne-am simțit cu toții ca niște cunoscuți vechi. Satirul era dezghețat, onctuos, curtezan în stil și maniere „48“, plin de umor și de spirit, mai puțin reușit din cauza unei note de pedanterie.

Originalul personaj a fost prevenitor și galant cu doamnele. A făcut curte doamnei M..., coanei Anicăi, Adelei și maicii și, cu un instinct sigur, a știut să varieze tonul cu fiecare din ele. Abundența lui, eufemismul și circumlocuțiunea în stil arhaic au fost admirabile. Cu maica a fost ascuțit și echivoc pe tema renunțărilor monacale. Dar maica nu i-a rămas datoare cu nimic. Tema ei, învăluită și în termeni sacerdotali, era lipsa de renunțare a „unora“.

Imediat după cafea, pe care maica i-a servit-o într-o ceașcă dublă și i-a umplut-o de cîteva ori cu rom, cavalerul minunat sărută mîna doamnelor

și a călugăriței cu grații de mult învățate, dar perfect armonizate cu ființa lui, apoi îmi scoase mîna din umăr și ieși din odaie, voluminos și elastic, condus de maica arhondară. Era grăbit să ajungă la Secul.

Adela strigă că e înamorată de el, că are să-i facă portretul din memorie și are să i-l trimeată. Și se opri numai cînd intră maica arhondară, care făcu bătrînului cavaler o scurtă biografie, mai mult morală, și servindu-se abundant de schime cu multe înțeleșuri și subînțeleșuri. Din biografia aceasta mimată reieșea că satirul nu și-a dezmințit niciodată figura și nu și-o dezmințea nici azi.

Conversația se prelungi și ajunse mai puțin interesantă. Dar Adela era nerăbătoare să se urce la Poiana Țigăncii, pe care i-o lăudasem fără măsură. (Acum mă îndoiam dacă poiana corespunde laudelor mele, căci începeam să-mi dau seama că-i exagerasem frumusețile dintr-o necesitate mai mult stilistică.)

Mi-am pus pelerina pe braț și șalul Adelei peste pelerină și am plecat. Șalul ei îl aveam cu mine... Ceva atît de apropiat de existența ei... Mi-l dăduse ea... Șalul care-i aspirase de atîtea ori căldura...

Își lăsase pălăria la arhondaric și-și pusese, țărănește, o broboadă albastră de mătasă. Dumnezeu! Ce seducător de frumoasă era în tulpă-nul albastru, legat cu o ispititoare neglijență pe frunte, pe care aveam impresia că și-l pusese din

cauza mea, pentru mine, semn al prieteniei noastre, ca o promisiune de intimitate.

Am disprețuit drumul cel mare ca prea ușor și banal și am apucat pe cărarea de pe pîrău, îngustă, accidentată, suind și coborînd, sărind mereu pîrăul, și pe alocurea ruptă de ploi.

La vremea asta drumul era gol. Adela îmi lua brațul, mi-l lăsa — se juca, fără să știe, cu nebulina mea — zvîrlea cu pietre în pîrău, și cînd nu vorbea, cînta, începînd și părăsind cîntecele după capriciile asociațiilor de sunete. Cînta încet, ca pentru ea (poate ca pentru noi ?), cu o voce atît de slabă, că parcă nu făcea decît să respire melodios. Conducătorul nostru era ea. Semnalul popasurilor ea îl dădea, fugind înainte și așezîndu-se pe cîte o bancă de pe malul pîrăului, care bolborosea naiv la cascadele minuscule, formate de pietre mai mari. Și tot ea dădea semnalul plecării, ridicîndu-se brusc. Își desfășura viața intens. Îmi umplea ochii și sufletul cu existența ei.

Într-un loc ferit din cărare, unde patru bănci alcătuiesc un pătrat, care închide la mijloc o masă și pe care ea îl declară „salon“, mă înștiință că vom sta mai mult. Cineva toca pe aproape. Îl descoperirăm: o ciocănitoare suia și cobora pe trunchiul unui copac, preocupată adînc, fără să ne dea nici o atenție. Vîntul suna în brazi, ca o bură de ploaie. Iluzia era dezmințită de petele de lumină care, ca niște frunze diafane de aur, jucau

pe bănci, pe masă, pe broboada, pe rochia și pe minile Adelei.

Aici, în intimitatea singurătății, cu bustul ei, în care palpita viața, sprijinit pe masă, cu tulpanul legat pe frunte, era atît de femeie! Proiectată pe zidul întunecat al bradului, cu rochia trandafirie, cu fața înviorată de mers și de plăcere sub broboada albastră, cu zîmbetul ei roș și luminînd din azurul ochilor, îmi părea, până la halucinație, o floare mare, una din acele flori tropicale care atrag irezistibil, amețesc și omoară.

— *Mon cher maître*, la ce visezi ?

— La nimic. Mă gîndeam la o floare strălucitoare despre care am cetit într-o carte că înflorește numai o dată la o sută de ani.

— Ești sigur că există o astfel de floare?... Să mergem. Dă-mi brațul.

Mergînd pe drumul stricat și pavat cu rădăcinile aparente ale brazilor, ca niște enorme craciuni petrificate, uneori călcîile ei „Louis Quinze“ o trădau, și atunci, în panică, și ca să se echilibreze, mă apuca de braț, în care simțeam încordarea trupului ei întreg.

Eram sus de tot, aproape de poiană. Pîrăul se auzea undeva, în fund. Îmi simțeam sufletul alarmat și fericit. Impreciziunea raporturilor noastre, încordarea de a păstra nuanța momentului unic făceau clipa mai rară și pe femeia de alături mai prețioasă decît dacă aș fi mers cu brațul după talia iubitei. Dacă ea mi-ar fi spus acum cuvîntul

unic, mi-ar fi dat să sorb tot văzduhul albastru, dar aş fi regretat poate că farmecul ascuţit se rupe. Adela se conformase inconştient momentului. Atîrnată de braţul meu, tot mai greu, tăcea, privindu-mă din cînd în cînd scurt, fără să întoarcă spre mine capul, numai cu coada ochiului ei albastru.

Dar drumul se lărgi deodată, într-o alee dreaptă, sub brazii înalţi, ca un tunel, la capătul căruia strălucea glorios lumina poienii. În poiană nu era nimeni decît vara, care plutea moale, aurie, şi se pierdea pe sub crengile brazilor ce împrejmuiău aria verde ca un zid neregulat. Partea din sus era aşternută cu umbra pădurii, care o domină, enormă şi neagră. Nimic, în afară de noi, decît viaţa obscură a pămîntului, a pietrei, a vegetaţiei mărunte şi cîţiva fluturi care se urmăreau, se întîlneau o clipă cu intenţii de hîrjoană, se îndepărtau, disproporţionat de mici, în mărţia gravă. Printr-o deschizătură a copacilor scînteiau priveliştile din vale, mărginite departe tare de dealurile albastre, şterse ca nişte nouri gata să dispară sub orizont, care despart valea Moldovei de a îndepărtatului Siret.

În varietatea haotică de păduri, de dealuri şi de văi, identificarăm Bălţăteştii noştri, care, abia văzuţi şi răsărind din infinitatea de arbori, păreau de aici, cu cele cîteva raze răsfrînte de acoperişurile lor, nişte aşezări din poveşti. Braţul Adelei stătea prietenos sub al meu, încredinţat parcă mie.

Simțea și ea poate, ca și mine, nevoia de a ne întovărăși în fața singurătății infinite.

Ca altă dată la Tîrgu-Neamțului, întocmirăm și acum un plan îndrăzneț și apucarăm în sus spre vîrfurile muntelui.

Într-un loc ne-am oprit la un șipot, făcut din jumătatea de scoarță a unui copac, și cu paharul meu de inele de nichel am băut apă. Adela, după ce bău, cu ochii pe jumătate închiși, umplu paharul din nou, îl vărsă, îl umplu iarăși și mi-l întinse. Dacă n-ar fi vărsat întăiul pahar, ar fi dat dovadă de creștere rea, și dacă ar fi pus și vreo intenție sentimentală, ar fi dat dovadă de vulgaritate. Și, totuși, m-am simțit profund jignit de procedarea ei, ca de un gest făcut anume să pună distanță între noi, să ridice o barieră, spre a opri ostentativ orice atingere cît de indirectă cu ea, cu viața ei. Și era atît de femeie gospodina cu tulpă-nul legat pe frunte...

După cîtăva vreme apăru la o cotitură piscul Horăicelului, grandios și comic, cu profilul acvilin al unei jumătăți de cască normandă. Era vremea să ne odihnim. Am întins pelerina la piciorul unui mestecăn, care a servit Adelei de spe-tează. Sprijinită de copac, botinele îi ieșeau de sub rochie, ca două ființe mici și impertinente. Dar Adela își acoperi cu rochia până și vîrfurile botinelor.

I-am povestit excursia pe care o făcusem cu zece ani în urmă la mănăstirea Horaița și pe

muntele din fața noastră. Ea admiră numele diminutiv atît de potrivit al Horăicelului și regretă că n-a fost atunci cu mine. I-am atras atenția că e prea tînără ca să fi putut lua parte la excursia aceea. Și cum veni vorba despre tinereța care a trecut, ea se supără, amenință că se întoarce napoi, mă invită în termeni aspri să nu mai cochetez, că „nu e frumos“. Apoi, ridicîndu-se, mă dezmierdă pe mîna în treacăt, scurt, ca pe un copil, și plecarăm.

La o altă cotitură se deschise adînc valea Cracăului. Deasupra, plutea luna, trecută de primul pătrar, ca o sfărmătură de nour. Acest fragment al astrului nostru, în plină lumină a zilei, avea aerul stingherit și foarte nelalocul lui. Cu sufletul dezechilibrat încă de atingerea mîinii Adelei, i-am explicat cu dezesperare ceea ce știa și ea, că din milioanele de corpuri cerești, Pămîntul nu are în proprietatea lui decît hîrbul ăsta de staniu, pe cînd alții, ca Soarele și chiar Jupiter... Dar ea mă întrerupse și își bătu joc de mine că vreau să fiu de spirit cu orice preț și făcu declarații de iubire lunii, scoțîndu-și, ca pedeapsă, brațul de sub al meu. (Simte prețul brațului ei pentru mine!)

După o bucată de vreme ajunserăm pe culmea înflorită, din care se înalță ici-colo mesteceni tineri cu trunchiuri albe, cu crengi subțiri plecate în jos, cu frunzele blonde de toamna timpurie de pe înălțimi: apariții grațioase, feciorelnice, fete neîmplinite, goale sub vestmîntul părului

despletit și, mai departe, pe urma lor, brazi înalți, silvani iscoditori, veniți din pădurile negre — o lume de vis și de basm, surprinsă și încremenită locului la ivirea noastră în ținuturile lor aeriene.

Îmi veni în minte și declamai, galant și glumind, versul antic, închinat Venerei : „Pământul așterne flori suave sub pașii tăi“ și-i spusei cui a dedicat poetul aceste cuvinte. Ea mă sfida cu frumuseța ei. (Știa bine că tonul glumeț era o mască ipocrită!)

Dar deodată cerul asfințitului se umplu, emoționant, cu trupul Ceahlăului, mistreț uriaș și hidos, cu capul luminat de soarele care se îndrepta spre fundul zării. Muntele nemăsurat și diform, în tristeța indescrribibilă a sfârșiturilor de zi pe munți, inspira neîncredere și neliniște. Adela îmi luă brațul sub al ei și stăturăm așa multă vreme, în loc, privind tăcuți cum fiara încremenită ca de spaimă își schimba culoarea în fiecare clipă, devenind tot mai închis albastră. Numai capul, prin contrast cu restul, mereu mai întunecat, se făcea tot mai luminos, de-o lumină stranie, de vis, radiată într-o aureolă de vaporii de aur. Adela strălucea și ea de lumina piezișă a soarelui, și acum întâia oară văzui, cu strângere de inimă, deasupra buzei ei o umbră ideală de puf auriu.

O simții înfiorându-se. În adevăr, razele soarelui nu mai aduceau căldură. Trebuia să ne întoarcem. I-am pus șalul pe umeri. M-am despărțit de

el. Dar aveam o compensare: gestul de a i-l pune pe umeri era aproape o îmbrățișare — compensare cu atît mai prețioasă cu cît, din rezerva mișcărilor ei, dictate de nevoia de a simplifica operația, am simțit că și pentru ea gestul meu împrumuta aceeași semnificație.

Lăsarăm drumul obișnuit și ne scoborîrăm de-a dreptul. Dar ploile schimbaseră totul în atîția ani, și unde nu schimbasese ele, era încă și mai rău: copacii răsturnați și tufărișul întins pe pămînt prindeau picioarele cu lațuri ascunse. Era însă tîrziu să ne mai întoarcem după ce scoborisem atîta.

Adela îmi puse șalul pe braț, fără să i-l mai cer, pe urmă își scoase și tulpanul, care se prindea în penajul dur al cetinii, îl păтури și mi-l puse singură în buzunarul surtucului. Simplitatea și naturalul, lipsa de ceremonie cu care mă împovăra cu obiectele ei erau dovezi scumpe că-mi face darul de a-și lua drepturi asupra mea.

Cu un pas mai jos decît ea, o țineam strîns de braț să nu lunece cu tocurile ei înalte. Cu mîna cealaltă, cu o grijă atentă, își ținea rochia adunată în jurul picioarelor. Gestul ei feminin și brațul ei cald în mîna mea erau delaolaltă paradis și infern. Spinii ne zgîriau; îi prindeau și-i sfișiau rochia. Într-un rînd a alunecat peste mine cu toată greutatea ei, cu ea toată. Până acum o văzusem, o auzisem, uneori mă atinsese. Acum greutatea ei m-a făcut să-i percep existența sub altă categorie a

sensibilității : aceea care dă senzația realității ultime, indubitabile.

M-am îndepărtat din nou de ea cu un pas mai jos și, cu mîna ei într-a mea, am continuat drumul. În sfîrșit, priporul se isprăvi, și cînd eram aproape de poiană, Adela își refăcu toaleta cum putu mai bine. Rochia însă rămase cu importante avarii. Părul, care s-ar fi crezut că mărturisește urmările unei lupte, îl readusese la forma anterioară cu multă aproximație.

Dar în poiană era încă lume. Oamenii serioși își isprăveau jocul de cărți în chioșc. Ceilalți erau pe bănci sau alătura, în picioare.

Am tăiat repede colțul de poiană inevitabil pentru a ajunge la drumul mănăstirii. Cînd am intrat din nou în pădure, Adela a respirat fericită. Rochia ei și coafura nu erau de loc compatibile cu o preumblare în public. Ea îmi mărturisi că și-a rupt și botinele. În adevăr, cînd ne oprirăm pe o bancă, îmi dovedi *de visu*¹ acest nou dezastu. Dar toate o făceau fericită. Așezîndu-și din nou și mai în răgaz părul, îmi mulțumea mie, ca unui regizor al naturii, pentru toată ziua aceasta și, spunînd că n-are să uite niciodată soarele de pe Ceahlău, îmi împlîntă o săgeată ascuțită în inimă; în apelativul cu care mi se adresează întotdeauna făcu o ușoară schimbare : „*cher maître*“ deveni „*maître chéri*“². Apoi, fără comanda ei

¹ Cu sensul de : concret (lat.).

² Dragă maestre... Maestre drag. (fr.).

obișnuită, se ridică de lângă mine și se duse până la o altă bancă, unde mă așteptă, tăcută. Schiță, după obicei, mișcarea de a-mi face loc lângă dînsa. Îi dădui tulpanul și șalul.

Ce era în acest cuvînt ? Recunoștință entuziastă, ori... ? Dar rezerva mută de pe urmă ? Remușcare ori sfiala altui sentiment ? Un lucru e cert : mi-a făcut loc pe bancă fără nevoie, instinctiv. Așadar, în cazul cel mai rău, nu îmi-a reproșat, în suflet, mie, cuvîntul care i-a scăpat și care mi s-a înfipt în inimă. Dar nu mi-a mai luat brațul. Și, grăbiți și atenți la mers prin întunericul care creștea în pădure, n-am mai vorbit nimic.

În mănăstire a dat un raport spiritual despre peregrinările noastre, omagiind pe „alpinistul încercat” și pe ghidul ei.

„Ghidul meu“... „Meu“...

După masă ne-am întors acasă pe lună. Am voit să stau pe capră, căci în trăsură nu puteam încăpea, relativ comod, decît trei. Adela a hotărît că trebuie să stau cu ea pe scăunaș, cum vom putea, ca să fim toți la un loc, declarînd că nu admite nici o împotrivire. Cînd a pornit trăsura, și-a trecut brațul pe sub al meu, ca să cîștigăm spațiu și să nu cădem jos.

În stil romantic curent, s-ar zice : un drum neuitat. De fapt, nimic romantic : eram intoxicat. Simțeam în sînge otrava. Și mă lăsam în stăpîni-

rea ei cu plăcerea de a nu putea rezista. Cealaltă realitate, restul universului vizibil, se încerca în zădar să-mi intre prin simțuri. Abia dacă mai prindeam imaginile lunii care, vindecată de clo-roza din timpul zilei, se întorcea și ea cu noi înapoi spre Bălțătești, după ce făcuse ziua drumul spre Varatic, și, ținându-se în preajma noastră, aci mai aproape, aci mai departe, alerga peste arbori, peste case, peste cumpene de fîntîni, apoi, la deschizături mari, fugea deodată în fund, toc-mai deasupra munților Horaitei, spre a se întoarce într-o clipă din nou deasupra unei cumpene, a unei case, a unui pîlc de stejari. Jocul de imagini absurd de pe cer și Adela, atît de ea, atît de lîngă mine pe scăunașul îngust, îmi alterau sensul propriei mele realități...

Am simțit ca o catastrofă oprirea trăsorii la poarta casei.

Cînd ne-am despărțit, mîna îi era fierbinte, avea temperatura corpului ei întreg... Mi-a rămas în palmă impresia mîinii ei. (Impresie reală, ori halucinație tactilă?). Ca să n-o pierd, am ținut mîna închisă, am deschis poarta și ușa casei cu mîna stîngă... În odaie mi-am pus palma pe buze, ca să aspir parfumul vieții ei. Și am făcut toate astea serios, metodic ! Am ținut palma închisă pe gură, ca să nu pierd nimic din ipoteticul fluid al vieții ei !...

...Sînt obosit. Mi-e capul gol și sufletul greu... Premise fără concluzie... Peripeții fără deznodă-

mînt... Dar ce fierbinte îi era respirația și ce miros amețitor de femeie tînăra avea pieptul ei încălzit cînd a alunecat peste mine întregă ! Și ce întregă era lîngă mine pe scăunașul îngust ! Și ce dureros de femeie era cu rochia sfișiată la poale și cu părul în dezordine.

Cînd am ajuns în balcon, era în fundul grădinii. A venit imediat, cu pași grăbiți și mărunți, cu coatele lipite de talie, cu brațele pendulînd repede înainte și înapoi — compoziția ritmică obișnuită ei cînd se grăbește. Suind scările aproape în fugă, rochia lua pe rînd tiparul genunchilor ei rotunzi. Cu ochii rîzători, cu o însuflețire de veselie, de loc în concordanță cu grija pe care o punea în vorbe, m-a întrebat încă de pe scări, accentuînd ultimul cuvînt : „Ți-a fost urît singur ?“ Și doar nu putea să aibă nici o îndoială că eu știam că văzuse bine cînd am venit... „Ți-a fost urît singur ?“ adică : „Așa-i că mă dorești mereu ?“

Am luat cuvintele ei ca o expresie familiară de politeță a gazdei și — ca să răspund ceva — i-am spus aceste cuvinte înaripate (imaginea ei de pe scări îmi încremenise gîndirea) :

— Poate aveai treabă în grădină ?

— Nu — scandă ea rar — nu aveam nici o treabă — în grădină.

Și, parcă dezmierdîndu-se, își așeză fără necesitate pala de păr pe jumătatea stîngă a frunții.

Învins mereu de imaginea ei de pe scări, mobilizam ultimele rezerve ale voinței. Acum mă privea atentă. Expresia figurii ei avea ceva întrebător. Apoi ochii îi deveniră nesiguri. Părea că-și înfrînge greu nevoia de a privi în lături. Își luă însă numaidecît și din plin aerele de *grande-dame*, dar nu și vocea sonoră, pe care o încerca fără să reușească. Își așează din nou pala de păr pe jumătatea stîngă a frunții.

Apariția doamnei M... în cerdac m-a contrariat, dar a fost binevenită : atitudinea stîmjenită a Adelei nu era de natură să-mi fortifice voința.

Urmă un schimb de vorbe neînsemnate cu doamna M..., la care Adela abia dacă luă parte. Intra mereu în casă, într-o odaie sau alta, umblînd repede cu mersul insistent, într-o neconținută ofensivă în contra realității.

— Cauți ceva, Adelă ? Ai nevoie de ceva ?

— N-am nevoie de *nimic*, mămucă.

Apoi mișcările ei încoace și încolo s-au liniștit treptat, până la imobilizare pe un scaun.

Cînd am plecat :

— Diseară, la masă la noi. O surpriză, pregătită de mine (și-mi arată palmele roze ridicate într-o clipă de fulger), după ultima ediție a ilustrului tratat *La bonne cuisinière*¹. Ținuta de... promenadă, pentru după masă, să ascultăm greierii și cosașii !

¹ *Bucătăreasa pricepută* (fr.).

Criză. Paroxismul crizei. Simptomele nu lasă nici o îndoială : o lovitură ca de pumn în inimă cînd apare. Paralizia inteligenței cînd mă atinge din nebăgare de seamă. Senzația căldurii ei fizice de la distanță. Nevoia inexorabilă, care îmi oprimă respirația, de pulsația vieții ei. Fetișizarea tuturor obiectelor ei și a tot ce ține de ea : manta ei din cuier, cînd intru în antret, mă înfioară ; caligrafia ei are o feminitate tulburătoare în fiecare literă, și mai ales în cele care se înalță ori se scoboară din linie ; numele moșiei unde locuiește are ceva adînc emoționant. Sentimentul că tot ce nu este ea, sau al ei, sau cadrul ei este fad. Convingerea că numai o femeie înaltă, cu părul galben, cu o ușoară asimetrie a gurii cînd zîmbește poate da fericirea. Fiorul pe care mi-l dă cuvîntul „Adela”. (Cînd am găsit într-un catalog numele ei, m-am oprit ca în fața unui eveniment rar.) Senzația de voluptate, provocată de cuvîntul „Ea“, cînd o *numesc* astfel, oral sau mental, probabil pentru că, fiind contradictoriul lui „El“, și atît de femeiesc prin fizionomia lui, dimorfismul gramatical proclamă cu putere dimorfismul sexual, concentrează întreaga conștiință asupra *femeii*, până la halucinație. Persistența imaginii ei în conștiință, luminată de albastrul ochilor — cînd cesc, cînd vorbesc cu cineva, cînd gîndesc altăceva — ca o formă *a priori* a cugetării, aruncînd un vâl de azur peste paginile cărților, peste priveliști, așa cum proiectezi, oriunde ți-ai întoarce

privirile, rotundul soarelui apunînd, rămas cîva timp în ochi. Stîngerea treptată a confienței de altădată, a prieteniei afectuoase pentru ea. Dorința arzătoare de a-i sacrifica totul și mai ales libertatea mea. Sentimentul de teroare față de ființa care singură poate da și lua viața. Dispariția totală a trecutului, anihilat de existența ei, și, cum nu pot plasa în viitor nici un vis cu subiectul „Adela” — singura substanță a cugetării mele — dispariția și a viitorului, totul reducîndu-se la prezent, care mi se impune exhaustiv, dar care, alcătuit din acțiuni fără scop, fără corelație în timp, nu are decît consistența unei dibuiri în vis. Și, mai presus de toate, uimirea, veșnic nouă, în fața evenimentului extraordinar, incredibil, că ea *există* !

...,„Experiența” a ajuns prea departe ! Acum e prea tîrziu să te eliberezi. Dacă amorul ar fi provocat de frumusețea femeii, de inteligența ei, cum profesează filozofii idealști, mai mult sau mai puțin castrați din natură ; ori de „comuniunea dintre suflete”, cum susurează androginii și ginandrii (traducere liberă : „Scumpă amică, sufletele noastre comuniază. Așadar, dezbracă-te !”), salvarea ar fi posibilă. Dar amorul nu este entuziasm estetic și moral. Sublimitățile astea clorotice n-ar putea explica tirania și demența lui. El este cu totul altăceva. Este faptul fundamental al existenței, voința de a trăi sau, mai bine, de a nu

muri (ceea ce, deși pare același lucru, e cu totul altăceva).

În strigătul de iubire, bărbatul cere femeii ajutor împotriva morții. De aceea „amorul e tare ca moartea“. De aceea nemilosul lui egoism în doi. De aceea senzația fără nici o analogie a realizării lui. De aceea posibilitatea imaginilor voluptuoase de a ține piept în conștiință imaginii înfiorătoare a morții. De aceea absolvirea minciunii, coruperii servitorilor, efracției, crimei, când au de scop posesiunea femeii iubite — conștiința umană recunoscînd astfel că drepturile vieții primează pe ale moralei și ale societății. De aceea provocarea unuia prin altul a sentimentului pentru femeie și a sentimentului pentru natură: eternitatea splendidă a universului exasperînd în om conștiința obscură a vremelniceii lui. De aceea tragedia celor patruzeci de ani ai bărbatului, când moartea începînd să-i trimită crainicii, el se agață încă și mai cu spaimă de viață și când femeia iubită, în voința ei de a nu muri, își întinde brațele către altul, către bărbatul tînăr, către acela care-i făgăduiește mai sigur nemurirea.

Voința de a nu muri, exprimată în fiecare zîmbet, în fiecare inflexiune a vocii, în fiecare gest al celor doi, știința a identificat-o în elementul etern — plasma originară, *viața în sine* — pe care natura a reușit s-o creeze cu eforturi de miliarde de ani, și acum vrea s-o păstreze cu orice preț. Individul — viscerele, creierul, nervii, mușchii;

„viața vegetativă și de relațiune“ — e un simplu mijloc pentru un scop, e servitorul elementului etern, e destinat să-l păstreze și să-l transmită din generație în generație până la stingerea soarelui. ...Și atunci cum vrei să te eliberezi, nenorocitul? Cine de cine să se elibereze?... Ce tulburătoare sînt mișcările Adelei cînd umblă!

O femeie pudică ar trebui să nu umble. Dacă ar fi logică în rezerva ei, ar trebui nici să respire! Ar trebui să se suprimе.

Mîne o să cocheteze ca și azi, ca și ieri, o să simuleze, o să „joe“ înclinarea de a consimți la apelul tău pasionat și mut. Jocul ei este reprezentație de beneficiu în favoarea ta. Cochetăriile ei sînt o ofrandă grațioasă pe altarul nebuniei tale. Dar generozitatea ei se oprește aici, căci ea nu-ți poate da și ceea ce nu are : amorul.

Dar... Dar dacă te-ar „iubi“, ar putea să se poarte altfel decît acum? O femeie ireproșabilă ar putea face mai mulți pași spre un bărbat care nu vrea să-i spună că o iubește, nu vrea s-o iubească, și ea își dă seama de toate acestea? Dacă n-ai avea conștiința vîrstei, ai sta un singur moment la îndoială în privința sentimentelor ei? Căci ea îți dă la maximum ceea ce poate da o femeie în astfel de împrejurări. (Purtarea ei nu e oare „dovada“ neconținută, pe care ți-a anunțat-o de la început?)

Dar, amicul meu, dacă n-ar fi diferența de vîrstă, și-ar permite ea libertatea pe care și-o ia cu

tine ? Cu un tînăr — indiferent dacă l-ar iubi sau nu, și mai cu seamă dacă l-ar iubi — și-ar îngădui ea purtarea asta ? Cochetarea ei, concesiile ei nu sînt mai degrabă un semn că te consideră scos din circulație ? Îți dă prea mult pentru ca ceea ce-ți dă să fie adevărat. (...Iar dacă ți-ar da mai puțin, ai fi și mai sigur că nu te iubește !)

O mică, o infimă corectură în nebuloasa primitivă, din care ar fi rezultat mai multă contemporaneitate între tine și ea, ar fi remediat totul.

...Ipoteză vană și asta ! Căci acea corectură ar fi determinat altfel sistemul solar și întreaga realitate a planetei, și contemporaneitatea singură ar fi fost zadarnică. Iubirea Adelei pentru tine nu se poate concepe nici într-o ipoteză ! Imposibilitatea ei a fost decretată de la începutul universului.

...Sînt numai zece ani de cînd eram la culmea cea mai înaltă a vieții. Nu sînt un infatuat, dar... Dacă cel de altă dată ar fi întîlnit-o pe ea, cea de acum ! Dar poate că nici atunci... Ipoteza că nu m-ar fi iubit nici atunci ar trebui să mă consoleze. Și totuși mă înveninează. Simt bine că dacă ea mi-ar spune acum că nu m-ar fi iubit nici atunci, durerea ar fi și mai mare... Nu mi-ar mai rămînea nici gîndul consolator că nu *eu* sînt ceea ce nu are priză asupra femeii din ea, ci numai o formă întîmplătoare a mea, cea actuală, condiționată de timp, și nu de esența ființei mele.

Și dacă totuși... Ce nu este posibil?...*Visul unei nopți de vară*... Titania... Dar simbolul e prea ofensator. Și, în același timp, prea măgulitor. Căci (modificînd puțin pentru cauză dictonul cunoscut) mai bine un măgar tînăr decît un leu venerabil. În sfîrșit, să-mi permit un acces de fatuitate acută și să judec toate posibilitățile. (Sînt doar singur, cu mine, aici, în noaptea asta infinită...)

Dacă nu-i sînt indiferent, sentimentul ei este o simplă iluzie psihică. Adela ia drept iubire sentimentele ei bune pentru mine, din care a făcut un mănunchi legat în *voința* de a mă iubi. După realizare, s-ar deștepta și, inconștient, mi-ar reproșa mie iluzionarea și decepția ei. Iar în ipoteza, obraznică și absurdă, că Adela mă iubește cu adevărat, fericirea infinită, care ar sfida legile universului, ar fi trecătoare. În ipoteza asta extravagantă, ar trebui să-i cer mîna (din toate expresiile, aceasta e poate cea mai puțin ridicolă și vulgară). Altfel, ar fi metresa mea, situație incomparabil mai rușinoasă decît aceea de femeie adulteră, pentru că a cere unei femei libere iubirea fără a-i cere mîna pe care e liberă să o dea, fără a lua toate obligațiile față de ea și fără a masca și înnobila legătura prin toate formele și ritualele, cu atît mai potrivite scopului cu cît mai nelogice și mai ridicole din punct de vedere realist, este cea mai gravă ofensă pentru ea, numească-se această legătură amor liber, căsătorie

liberă, ori alt cuvînt sonor, prestigios mai ales în țările nouă și bun ca să justifice în chip ipocrit egoismul brutal al bărbatului. Dar pe o femei pe care aş înjosi-o și care s-ar înjosi n-aş mai putea s-o prețuiesc.

Iar legătura indisolubilă ar duce la nefericire, pentru că, după cîțiva ani, voi fi în adevăr bătrîn, tocmai atunci cînd ea va fi femeia în toată puterea cuvîntului. Concret : cu capul pe genunchii ei, conștient că-mi vede părul sur, spunîndu-i nume mici, pe care le-aş auzi paterne ; spunîndu-mi nume mici, care ne-ar ridiculiza pe amîndoi. Părul meu sur lîngă capul ei blond ; mîna ei mică în părul meu sur. Dezmierdări arzătoare cu un copil... Întrebarea de fiecă moment : „Îi sînt ochii legați încă ? Ori s-a deșteptat și vede realitatea ?” Sentimentul de umilință că abuzez de înșelarea ei de sine ori de mila ei. Și, la apariția *lui*, durerea mea, și durerea ei că mă ucide ori că renunță la viața ei pentru mine.

Nefericirea mea, cauzată de mine, ar fi o catastrofă individuală, și meritată. Dar nefericirea ei, provocată de mine, ar fi o crimă împotriva ei și o crimă împotriva fericirii, pentru că oamenii înfrumusețează ori urîtesc fericirea, și Adela e dintre acei care o înfrumusețează.

Imposibil ! Și e mai bine așa. Chiar dacă aş avea zece ani mai puțin. Tot ce se realizează se împruținează și se trivializează. Relațiile prietenești trivializează prietenia ; ritualul — reli-

gia ; poemul — poezia ; creația — gândul lui Dumnezeu, și tot așa, realitățile amorului trivializează iubirea.

Cine a spus că, o dată cu hainele, bărbatul și femeia aruncă toată cultura și civilizația și se întorc la starea de natură ?

O femeie spirituală, cu care schimbi idei fine ca niște săgeți de aur, într-o atmosferă de sensibilitate delicată, creată de amândoi... și, la un moment dat, ca ultimă concluzie, ca încoronare supremă, violarea tuturor secretelor ei, a tot ceea ce ea ascunde, conștientă că e partea brutală a ființei ei, oficiile vieții organice, care n-au altă justificare decît aceea că sînt suportul vieții spirituale — ca subsolurile unde se fabrică forța care în salon strălucește în ghirlânzi de lumini.

Adela este o iluzie paradisiacă, și nu trebuie să devie o realitate. Nu trebuie s-o asimilez întru nimic domnișoarei Niculina P..., artistă coregrafică (și dramatică *in spe*), care, ca și maestrul de scrimă, are un rol important în păstrarea echilibrului organic și, probabil ca și el, nu are numai un singur client.

Atunci ? Atunci rămîne să fac o tranzacție cu natura, sau, mai exact, s-o mistific. Voința de a nu muri, geniul speciei sau elementul imperceptibil a creat în individ iluzii și miraje. E amorul : arbust în primăvară, cînd frunzele și florile, pe care cîntă păsări și se opresc fluturi, acopăr trun-

chiul inestetic, care hrănește coroana. Voi mistifica la rîndul meu geniul speciei, elementul primordial, voința de a nu muri, voi păstra numai coroana arbustului. Voi iubi în Adela forma ei ideală și sufletul, parfumul vieții ei, îi voi da totul fără să-i cer nimic.

Hm ! Amor platonic ?... Trubaduresc ? Comuniune între suflete ? („Androgin și ginandru“ ?) Autosofisticare ! Ipocrizie ! Strugurii acri ! Ori (sau : și) perversitate de blazat, în care iubirea și actul final (prea mizerabil asociat de domnișoara Niculina P... et comp.) s-au dissociat. Ori pretenții impertinente de supraom, care vrea să-și deșurubeze creierul de corp, să-l pună deasupra vieții, să joace un joc savant cu propriile lui sentimente, ca într-o partidă de șah jucată cu el însuși. Platonism, oroare de materie, supraom ? Dar mărturisește că te arde un fier roșu prin inimă acum, cînd ți-o imaginezi dormind în dezordinea pînzelor albe ! E cineva, încă inexistent, care aspiră în tine la viață și vrea să aibă încîntătoarea și tulburătoarea asimetrie a zîmbetului ei. Și mărturisește că „fineța“ ei, „distincția“ ei, „unicitatea“ ei îți sînt prețioase ca tot atîtea cauze care o fac mai intangibilă, mai inaccesibilă, așadar mai dorită ; ca tot atîtea văluri pe care să le arunce de pe ea pentru tine, ori să i le sfîșii tu, cu voluptatea sadică de a o dezbrăca de „civilizație“.

Dacă aceea care a fost Ana de Austria¹ n-ar fi fost drapată în inaccesibilitatea ei de regină, Georges Villiers de Buckingham² n-ar fi decretat blocusul Angliei, numai pentru siguranța unei scrisori a ei, și n-ar fi fost pe punctul de a declanșa un război european, numai spre a crea condiții favorabile victoriei lui supreme : supremei ei impudicități.

Într-un album antropologic am văzut reconstituirea ipotetică a pitecantropului pe cale de a deveni om. Ieșită dintr-o peșteră cu un silex în gheară, bestia în două picioare așteaptă, gravă, să-i cadă prada.

Aceeași atenție crudă o are bărbatul când a pus ochii pe o femeie. Scena se poate observa într-un bal, într-o grădină publică, într-o sală de teatru. Când nu are nimic din cruzimea asta tragică, individul e un farsor sau un emasculat. Și femeile îl tratează în consecință.

Pînda de a acapara o femeie, consimțirea ori refuzul ei, nesiguranța dacă-ți dă sau îți ia viața, tipătul de bucurie când ți-o dă, și mai cu seamă de durere când ți-o refuză... aceasta, și nu altceva, constituie poezia amorului — când contribuie și

¹ Soția lui Ludovic al XIII-lea, regele Franței, regentă în timpul minorității lui Ludovic al XIV-lea (1601—1666).

² Om politic englez, favorit al regelui Iacob I (1592—1628).

omul, care vine pe o altă linie, desfăcută cîndva din pitecantrop.

O afacere destul de complicată...

Ieşisem la plimbare cu ea. În faţa ultimei crîşme din sat drumul era aproape închis de lumea îngrămădită în jurul unei căruţe. Cu incuriozitatea mea de om comod, organizată de-a lungul vremii conştient şi metodic, mi-aş fi făcut loc prin mulţime, fără să cercetez cauza îmbulzelii. Dar Adela n-a ajuns încă la indiferentismul meu filozofic.

Din vociferările lumii aţîţate, am reconstituit evenimentul în liniile lui generale : un ţăran — aducînd şefului de post suprema insultă de a nu-i recunoaşte dreptul de rechiziţie asupra unui porc — zăcea galben, strivit, nemişcat, în căruţa care trebuia să-l ducă la spitalul din Tîrgu-Neamţului.

Trăgîndu-mă la o parte, Adela îmi spuse cu ochii în lacrimi :

— Are să moară pe drum ! Trebuie să-l ajuţi aici.

Am convins-o cu greu că omul are nevoie grabnică de spital.

Complicaţia a început în acest moment.

După ce a dat femeii ţăranului toţi banii din săcuşor, mi-a cerut (mai propriu : mi-a poruncit) să telegrafiez doctorului de la spital, prefectului de Neamţ şi „cuiva de sus“ de la Bucureşti. (E foarte convinsă că sînt un „om mare“...)

Am dat femeii țăranului un bilet pentru doctorul din târg, pe care nu-l cunosc. Am scris prefectului, pe care nu-l cunosc. Am convins-o că scrisoarea către ispravnic face de prisos telegrama la București.

În toată vremea asta, ea a repetat cuvîntul „mizerabil“ de o sută de ori.

Altă dată, în fața crimei stupide aș fi avut și eu sentimentele ei. Acuma, însă, făceam scrisori. denunțam infamii, îmi îndeplineam conștiincios rolul impus de dînsa, dar în ochi și în suflet n-o aveam decît numai pe ea. Sentimentul de revoltă, trădat în glas, în mers, în gesturi, în respirație, potențîndu-i și exteriorizîndu-i viața, realizînd la maximum femeia din ea, îmi înnebunea inima.

Adela bolnavă !...

Am găsit-o cu fața aprinsă, cu ochii strălucitori, respirînd scurt și repede. Coloana de mercur a termometrului mi s-a părut cît Turnul Eiffel. La auscultare — nimic.

M-a consolat (ea pe mine !) : „Nu te speria, are să-mi treacă“.

Nu găsisem nimic anormal, dar tocmai ignoranța cauzei m-a alarmat peste măsură.

Indicînd doamnei M... cîteva măsuri, cunoscute și de ea, m-am dus în cîrdac.

Cînd mi s-a permis din nou să intru, Adela avea pala de păr așezată exact la locul ei, pe jumătatea stîngă a frunții, și un alt capoțel, mai bogat

în dantele și panglici, iar pe pat și la îndămina ei, o oglindă ovală cu mîner. Făcea sforțări să pară veselă, să-mi zîmbească și îmi cerea scuze că m-a „speriat“ și că mă „plictisește“. La șase seara, termometrul înnebunise ! Eram zăpăcit de spaimă, de inaniție, de nicotină.

Redusă de boală (în fapt și în conștiința mea) la un simplu organism în luptă cu germenii morții, dispărînd femeia, motivul de a vedea în ea adversarul temut, dispensator de viață, Adela devenise pentru mine ceea ce era în realitatea ei obiectivă — și mai ales în realitatea ei relativă față cu mine — aproape un copil. Dar sentimentele pentru copilul bolnav erau exagerate de toată forța pasiunii pentru femeia de până ieri.

Prima parte a nopții am petrecut-o în cerdac, în dreptul geamului ei. Constelațiile se mutau pe cer cu stupida lor indiferență. Comparam, cu sentimentul unui regret sfișietor, zilele trecute, cînd viața triumfa în ea, cu ziua de azi, cînd natura o aruncase la pămînt, aproape strivită, aproape inertă. Imaginația, scăpată din frînele voinții, desfășura vertiginos faptele posibile, și care, din posibile, deveneau sigure. Vedeam la capăt pe Adela murind, mă înduioșam asupra vieții ei stîNSE, mă înduioșam încă și mai mult asupra mea. De la o vreme, am băgat în sfîrșit de seamă că mă excit singur, că simt plăcerea să multiplic nenorocirile posibile din viitor și să le simt întîmplăte, concrete.

La douăsprezece, temperatura se scoborise cu două grade. Când îi luam pulsul, mi-a pus pe mîna mîna ei liberă și mi-a șoptit: „Ești foarte bun, ești prea bun“. Dacă eu nu știam să-i pun diagnoza, nici ea nu mi-o putea pune exact. Nu eram „prea bun“. Excesul de bunătate avea un principiu, acum înăbușit în subconștient, dar totuși activă, care se exclude cu bunătatea...

Întors din nou afară — și după ce peste o oră doamna M... mi-a spus că Adela doarme liniștit și respiră normal — am simțit fericirea unei speranțe robuste.

Era tîrziu. Constelațiile se mutase în altă parte a cerului, erau buchete de lumini, scînteiau cordial. O stea mărunță și vie din infinit se ivea mereu prin coroana unui plop de lîngă cerdac, jucîndu-se cu frunzele copacului ca o ființă mică și grațioasă. Mă simțeam pus acolo să păzesc somnul Adelei, să-i apăr viața pe lîngă care trecuse moartea, schițînd gestul de a se opri.

...Dar scăderea temperaturii putea să indice curba normală a unei boli care abia începe!... Ideea asta îmi strecură în suflet o neliniște mai chinuitoare decît spaima, goală de idei, de la început.

Se lumina de ziuă. Era frig. Chinul mă obosise. Se obosise și el. Căzusem într-un fel de atonie morală. Un vînt, de aici, din sat, al nostru, fără direcție hotărîtă, șoptea în frunzele copacilor.

La șapte am fost chemat la Adela, care se deșteptase. Era palidă și cu ochii obosiți, fără frăgezimea ei de altădată. Temperatura era sub normal.

Revenirea sănătății restabilise brusc situația și stările de suflet obișnuite, și Adela, în fața unui bărbat — acum nu mai eram medicul — stătea tăcută, rezervată, cu plapoma sub bărbie. M-a întrebat numai, cu ochii aiurea, dacă am dormit bine. Am mințit-o : „Aproape ca întotdeauna“, și, prescriindu-i regimul (ce ridicol e un medic cu prescrierea regimului, cu „ajutorul“ pe care îl dă naturii, ca musca din fabulă !), i-am permis să se îmbrace și să stea liniștită.

După două ore, care au trecut greu, dar pe care mi le-am impus departe de ea, m-am întors. Stătea într-un jilț de trestie în odaia de primire, cu un *empire* de culoarea liliacului, care-i accentua paloarea și ofilirea. Acum era mai puțin frumoasă. Dar niciodată nu-mi fusese atât de scumpă femeia aceasta, pe care în alarma mea exagerată și ridicolă crezusem că am pierdut-o.

O dată cu bucuria imensă că va trăi, izbucni, mai arzătoare decât oricând, durerea pasionată, comprimată un moment de compătimire și de spaimă și pe care acum o înăsprea insomnia, odaia ei de culcare, toaleta ei de intimitate, înfățișarea ei pasivă și senzația, abia acum conștientă, a corpului ei palpat în ziua trecută. Senzațiile, care ieri erau simple semne informative pentru medic, astăzi, rememorate, erau percepute de omul în-

nebunit de ființa ei. Pielea ei — de mătăasă când era fierbinte, de catifea când s-a făcut rece — o aveam acum în degete, în creier, în inimă. La senzația teribilă contribuia și relativa ei urîțire. Ofilirea ei semăna cu figura obosită de somnul neîmplinit, și atât de tulburătoare, din dimineăta când am plecat la Varatic; îmi solicita compătimirea, care, ca orice stare de suflet provocată de ființa ei, se rezolvă în pasiune dureroasă; mi-o înfățișa dezarmată, mai posibil a mea. Efect izbitor al uzurii corpului ei ars de fierbințeală, ofilirea ei îmi ținea pe primul plan al conștiinței ideea arzătoare a vieții ei fizice.

Aflase că am vegheat toată noaptea la geamul ei. Mi-a spus cu tristeță, dezmierdîndu-mi ușor mîna: „Sînt încîntată de grija matală, dar nu o merit“. Simplă politeță? Dar ea nu obișnuiește cuvinte goale. Modestie? Dar ea nu are prea dezvoltată virtutea aceasta. Atunci vorbele ei însemnau că ea nu are cu ce să-mi răspundă la cauza grijii mele? Oricum, mi-a arătat toată ziua atîta apropiere și atîta supunere, încît aveam impresia că dacă i-aș fi luat capul și i l-aș fi culcat pe pieptul meu, ea n-ar fi protestat, nu s-ar fi supărat, nu și l-ar fi retras.

Nu mai pot înțelege nimic... Întreaga logică mi-i viciată de conștiința celor cîțiva ani peste cei care permit asemenea jocuri. Abuzul involuntar de analiză, boală veche și incurabilă, complicat cu conștiința celor douăzeci de ani ai ei și patruzeci

ai mei, m-a aruncat într-o ȣesătură inextricabilă, din care mi-i cu neputinȣă să mă descurc.

Seara, Adela era atît de bine, încît a fost cu neputinȣă s-o oprim să se plimbe pe șosea.

— Ai inventat boala... o simplă indispoziȣie, și acum, ca să nu te dezminȣi, mă tratezi ca pe o convalescentă.

Mi-a făcut concesia să se îmbrace bine și să nu respire niciodată pe gură. Pe drum mă întreba mereu : „Îmi dai voie să spun ceva ?“ ori : „Nu-ȣi mai place glasul meu ?“ Iar cînd uitam consemnul, ori dădeam vorbelor mele o intonaȣie interogativă, îmi răspundea printre dinȣi : „Nu pot vorbi, n-am voie“, ori : „Îmi dai voie să-ȣi răspund ?“

Acasă, în cerdac, până unde am însoȣit-o la întoarcere, ca să calce complet consemnul și să-mi facă în ciudă bine, a scos un trîl lung, imitînd pe o celebră dar bătrînă primadonă, de care rîsesem împreună la Iași, și făcîndu-mi o reverenȣă adîncă, a intrat în casă scoȣînd din nou trîlul. Eu stătusem grav și mut. Ce putea face „maestrul“ ? Să-i cadă la picioare și să-ȣi dezmierde faȣa cu marginea rochiei ei, singurul răspuns cu putinȣă ?

...Cu toată hipertrofia mea cerebrală, încep să simt limpede că voinȣa are margini. Și, la urma urmei, idealism, platonism, estetică — morală și moralină — ce are de făcut natura cu toate aceste

halucinații și fantome, pe care și le creează omul, ca să le opună sie însuși ? !...

Dar fără aceste fantome, fără acest fum pe creier, ți-ar fi ea atât de prețioasă ? Intangibilitatea ei, mirajul în care o vezi, unicitatea ei, toate aceste „fantome“ ți-o fac scumpă și o deosebesc de toate femeile din lume !

A nega legitimitatea „fantomelor“ este un sofism grosolan. Tot ce există e real, s-a născut din necesitățile vieții, și viața nu mai poate ignora ceea ce a creat ea însăși, ca să se adapteze fizic și moral. Fără tot acest „fum“, fără toate aceste suprastructuri, care unei filozofii simple și simpliste i se par excrescențe prisoselnice, prejudecăți înlăturabile, Adela nu ar fi pentru tine o femeie de o specie unică, reprezentată numai prin ea — nu ar fi *Adela*.

Dar, indiferent de toate acestea, e în joc fericirea ei, pe care tu, în cazul cel mai bun, nu i-o poți face durabilă. Iar fericirea nu o consideră nimeni fum și epifenomen.

Nu ! Adela va rămînea pentru tine mereu stîncă pe care crește floarea-reginei, atât de apropiată că poți distinge micile stelute catifelate, și totuși inabordabilă ca o planetă, din cauza prăpăstiei care te desparte de ea !

Adela e bine de tot. Dar e încă puțin palidă. Isprăvea *Război și pace*.

— Romanul a început să devină trist. Nimic din ce făgăduia încântător nu se realizează. Așa e și viața ?

I-am răspuns cu toată tăria zbuciumului meu de acum :

— Da, așa e viața ! Pentru că vremea nu aduce de obicei decît tristeți. Vremea face gol în jurul nostru, ne omoară ființele scumpe, ne îmbătrânește și ne duce la moarte. Vremea a exilat din viață pe domnul M..., a ofilit pe doamna M..., are s-o îmbătrânească și are s-o omoare. În ceea ce e esențial, fundamental în viață, vremea este inamica noastră cea mare. Pentru rest, ea nu are nici un plan, aduce delaolaltă și binele, și răul.

— Dar ziua aceea frumoasă pe munții Varaticului n-a adus-o tot vremea ?

Ar fi putut adăuga că vremea a adus-o și pe dînsa în drumul vieții mele...

— Sînt zile care vin prea tîrziu, ca o grațiarie pe care ar afla-o un osîndit abia în ultimele momente, cînd expiră.

Trecînd peste răspunsul meu vag în formă, mai precis în fond decît aș fi voit, ea rămase în concret :

— Comparația nu e bună, fiindcă după aceea au venit alte zile frumoase... Și... (Am așteptat urmarea lui „Și“... în zădar.)

— Vremea stă la pîndă și nu pierde niciodată. Zilele bune se isprăvesc și melancolia e cu atît mai amară cu cît zilele vor fi fost mai frumoase. Vremea nu obișnuiește să fie mistificată.

Adela grefă pe generalitățile mele problema specială ou care începuse vorba :

— Dar în viață lucrurile nu se isprăvesc întotdeauna ca în *Război și pace*. Uneori se isprăvesc ca în romanele care-i plac mamei, unde cei care se iubesc fug, îi cunună un preot în secret și sînt fericiți toată viața. Pentru ce scriitorii cei mari nu-i lasă niciodată pe bieții oameni să fie fericiți ? Nu cumva pentru că sînt nefericiți ei, din lipsă de simplitate a sufletului, cum mi-ai spus mata odată ?

Mi s-a părut că văd în ochii ei un interes mai mult decît teoretic, și am sărit alături în considerații estetice. Grav și doctoral (și doară în stare normală nu sînt un om lipsit cu totul de bun-simț), i-am ținut o prelegere, la sfîrșitul căreia a asistat și doamna M...

— Operele de ficțiune — i-am spus Adelei, care începuse să zîmbească și zîmbi toată vremea cît ținu prelegerea — operele de ficțiune care se isprăvesc cu triumful binelui și cu fericirea sînt false, pentru că contrazic realitatea și dezminț experiența omenirii ; sînt imorale, pentru că creează iluzii zădarnice ; sînt lipsite de interes, pentru că *toate fericirile sînt la fel*, cum zice Tolstoi, aici de față.

— Și încă pentru ce, *mon cher maître* ? mă întrebă ea cu tonul celui mai docil ucenic și cu toți diavolii ei în ochi și în asimetria dulce a zîmbe-

tului. Apoi, imediat : Și fericirea din viață e tot atît de urîtă ca și cea din cărți ?

— Nu, pentru că cea din viață nu-i pentru alții, e pentru cei doi.

— Pentru cei doi... repetă ea.

Și, adresîndu-se doamnei M..., declară că i-i foame tare, tare de tot. Era ora mesei.

La despărțire, în ogradă, mi-a spus cu simplitate :

— Astăzi ți-am spus multe prostii și cîteva obrăznicii. Sînt vinovată, dar nici măcar nu pot să-ți cer iertare, căci știu că orice aș face, nu te superi pe mine.

Nu i-am putut răspunde nimic. Căci răspunsul unic posibil, dezmiardarea obrazului meu cu marginea rochiei ei, nu i-l pot da. Dar n-am putut stăpîni nevoia de prosternare din ochii mei, și nici ea nesiuranța din ai ei.

Muzica din parc cînta sfîșietor un cîntec banal.

Acum nu mai am absolut nimic de ascuns. E sigură că o *ador* și asistă (cu ce sentiment ?) la chinul meu de a rezista. Poate mi-i recunoscătoare... Poate o ofensez...

Voința mea e posibilă numai pentru că prezența ei mă ține cu ea și îmi paralizează imaginația despre ea, care se aprinde în absența ei, și mai ales aici acasă, unde nici o priveliște nu-mi solicită atenția. La douăzeci de ani, cînd iubești amorul în femeia iubită, imaginația ornează poetic împrejurările și pe femeie. La patruzeci,

cînd nu mai iubești amorul, ci numai femeia, imaginația se concentrează asupra ei indiscret, realist și precis, dizolvă, ca un reactiv izolator, tot ce nu face parte din ființa ei... Condiția umană e teribilă ! În țeasta cimpanzeului copleșit de instincte telurice, la un moment dat al evoluției și spre nenorocirea lui, apare o flacără rece, conștiința estetică și morală, care aruncă o lumină crudă peste mizeria iremediabilă. E una din multe crime ale naturii împotriva materiei vii.

Ce simte ea ? Îmi pare că astăzi mi-a vorbit de noi cînd îmi răspundea la indigestele mele pedanterii, în care toate cuvintele strigau : „Te ador !“ Mi-a spus că nu am sufletul simplu, că există în viață fericiri posibile... Pentru mine ? Ori pentru mine cu ea ? (Dar acel „Și“... început și neterminat ? Nu cumva însemna : „Și ar fi putut urma și alte zile mai frumoase ?“)

Vibrează în ea ceva pentru mine în adevăr ? Dar pentru ce glumește mereu ? Iubirea nu glumește, e gravă.

...Întotdeauna dibuiești ca un orb ! Gravă e pasiunea, ori adorația pierdută. Dar femeile nu devin pasionate decît după ce se întîmplă ceea ce trebuie să se întîmple pentru ca un bărbat și o femeie să-și spună „tu“. Până atunci ele sînt în defensivă, au spiritul mai liber decît oricînd, cochetează, în deosebire de bărbat, care e pasionat și idiot întotdeauna înainte de acel eveniment capital și ridicol, dar care după aceea își

recapătă libertatea de spirit, pentru că, în stricta economie a speciei, și-a îndeplinit tot rolul.

O experiență involuntară de psihologie. (Măcar atita !...)

În după-amiaza toridă, obosit de o noapte fără somn, stăteam întins pe canapea în umbra odăii, stăpînit ca întotdeauna de nevoia pulsației vieții ei. De la o vreme, gândurile începură să se îngreue, să se materializeze, să se coloreze și să se închege în imagini care, căpătînd pe nesimțite consistență definitivă, se confundară cu florile de pe zugrăveala din părete în chipuri de femei, ca niște picturi murale. În iluzia optică datorită slăbirii conștiinței, fiecare floare din părete devenise o imagine în miniatură a ei : o femeie mică, în profil, cu nasul puțin acvilin, cu bustul înalt, cu pieptul ușor bombat. Apoi imaginile se decolorară și muriră o dată cu ultima licărire a conștiinței : nu dormisem de treizeci de ceasuri.

...Nasul Cleopatrei a determinat istoria lumii. Adela, mai modestă, a înnebunit pe un blazat lucid cu dulcea asimetrie a zîmbetului ei.

Muzica militară cîntă *Carmen*. E curioasă „mediteranizarea muzicii“, executată aici, între crișme și barace, de acești țărani și mahalagii, care-și fac stagiul militar. Totuși, corectînd mental micile „variații“, *Carmen*-ul din Bălțătești îmi face plăcere.

Sunetele se Țes cu razele soarelui, deja tomnatic. Unele înflexiuni au culoarea razelor, sînt fire sonore de aur, care zboară prin văzduh ca fosfelele¹.

Carmen geme de pasiune mortală, pe care în zădar ai căutat-o în același grad în nuvela din care a fost extras libretul.

Iubirea, nebunia fiziologiei, nu se poate spune, toată, decît prin muzică, fiindcă durerea se exprimă prin țipete, și muzica e țipătul perfecționat. Pictura și sculptura sînt arte inferioare : ele pot reprezenta iubirea, dar nu o pot exprima. Poezia ține mijlocul, pentru că abia o poate exprima. Pictura și sculptura sînt frumoase pentru că se adresează, prin forme, creierului. Muzica se adresează, prin creier, fiziologiei. Muzică frumoasă nu există : ea nu este „reprezentare“. Muzica ori nu e nimic, ori ține de sublim, ca tot ce zguduie adîncurile insondabile ale ființei noastre, ca tot ce exagerează durerea de a trăi. De aceea orice muzică, chiar și un vals, dacă mișcă profund, e tristă... Dar asta e filozofia celor patruzeci de ani ai tăi, flămînzi de cei douăzeci ai ei !... Mă duc la Adela. Am venit de la ea adinioarea. Dar e imposibil să nu mă duc. Voi găsi pe drum un pretext. Imaginea ei îmi înăbușă respirația. Mă duc să mă liniștesc de ea cu prezența ei.

¹ Fosfene — funigei.

Ultima zi. *Ultima*. O fi regretînd ? Mi-a spus noutatea ca un lucru neaşteptat şi contrariant : „Ştii, trebuie să plecăm mîne. Mama a primit o telegramă. Afacerile moşiei.“

Acum e încă aici ! Noaptea care vine are să doarmă aici, aproape. Dar mîne, pe vremea asta, are să fie aiurea, departe, dincolo de Moldova, „la cîmp“, cum zic ţăranii, în altă lume. De mîni nu vom mai avea nimic comun — nici spaţiul şi timpul, care nu ne vor mai încadra la fel viaţa.

A împachetat toată ziua.

Imediat după prînz m-a chemat cu cîteva cuvînte clare, dar cu semnificaţie afectivă mai obscură, scrise pe un bilet de vizită parfumat (pentru ce ?) : „*Iubitul meu prieten, te aşteaptă A...*“

„Te aşteaptă A“, în loc de invariabilul şi protocolarul : „Te rog vino la noi“, cu specificarea motivului pentru care mă cheamă şi cu numele ei întreg.

Înainte, accentul cădea pe motivul invitaţiei, şi „Adela“ era numai o iscălitură... „Te aşteaptă A“ nu este o simplă invitaţie, este o stare de suflet — este un vers liric ! şi „A“ este semnul unei mai strînse apropieri decît „Adela“ de până acum. (Ea însăşi, mai cordial decît „Adela M...“.) O revoluţie tot atît de complicată este : „Iubitul meu prieten“. Oricît ar fi o formulă, „iubitul“, mai ales din partea unei femei, conţine încă în el căl-

dura verbului din care provine, iar „prieten“ su-primă distanța pusă de insipidul „*maître*“, care de altfel nu se mai potrivește astăzi. Dar o diferență de douăzeci de ani între doi oameni exclude apelativul „prieten“, mai ales din partea celui mai tânăr. (Discipolul meu T... nu mi-ar putea spune niciodată : „Iubitul meu prieten“.) Îmi acordă *femeia*, prin acest cuvânt, dispensă de zece ani, ceilalți zece fiind apanajul însușirii mele de bărbat ?...

...Era în odaia de primire. Strîngea obiectele mărunte și le învălea în hîrtie. Și-a retras mîna cînd am voit să i-o sărut : „E plină de praf“. La protestările mele, a fugit în camera de-alături, am auzit-o spălîndu-se zgomotos și, întorcîndu-se în odaie : „Uite, dacă vrei numaidecît să faci toate politetele. Dar să știi că le faci acum și pentru sfîrșitul vizitei.“ I-am sărutat așadar mîinile amîndouă.

În zîmbetul cu care îmi spunea aceste cuvinte mi s-a părut că disting, stîngîndu-se treptat, murind, o intenție de ironie, și zîmbetul era numai în ochi. Peste cîteva clipe zîmbetul îi iradiă, bun ca o lumină caldă, nu numai pe toată figura, dar parcă pe întreaga ei făptură.

— Ai să stai două ceasuri să-mi ții de urît, dacă nu ai altceva mai bun de făcut. Vrei ? Pe urmă am treburi care au să mă poarte prin toate odăile și prin cămară... Dar diseară trebuie să facem o plimbare de adio, lungă, lungă, lungă... Nu te chem

la masă, pentru că nu avem masă ca lumea. Împachetăm tot.

Cu decolteul în formă de inimă și brațele, de gospodină, goale până la cot, plecîndu-se ici, ridîcîndu-se în vîrfurile picioarelor dincolo, era aceea care ar fi putut fi lîngă mine totdeauna dacă m-aș fi născut cu zece ani mai tîrziu și care acum pleca cu viața ei tot atît de departe de a mea, ca Sirius de Alfa din Centaur.

Fără calcul, fără șovăire, probabil pentru că începea de pe acum să fie departe, dar probabil și pentru că mi-o apropiase : „Iubitul meu prieten, te așteaptă A...“, și fără să-mi dau seama de însemnătatea vorbelor, i-am spus la sfîrșitul unor cuvinte de regret, de un caracter mai general, că mă lasă singur. Mi-a răspuns tot atît de simplu :

— Ce pot să fac ? Dar n-ai să pleci și mata în curînd de aici ?

— Nu-i vorba de locul unde o să fiu și nici de singurătatea materială. (Prima mea „declarație“ !)

— Ce pot să fac ? repetă ea.

În tonul ei era parcă conștiința unei culpe.

Am interpretat cum trebuie acest ton ?

Orice femeie are ceva matern față de bărbatul pentru care are afecțiune cînd el suferă, chiar și fata mică pentru un om în vîrstă, și o țărancă pentru Napoleon I Bonaparte. Cuvîntul Adelei a mîngîiat pe omul normal, pitit undeva în fundul ființei mele, dar *celălalt* ar fi preferat altceva, fie și punctul de-a dreptul ironic, care îi diabolizează uneori

atît de sfişietor zîmbetul şi creează oricum un fluid subtil între mine şi ea.

Dar Adela, care nu poate stăruî multă vreme în atitudinea asta de suflet şi care toată vara asta (n-am nici o îndoială !) a avut o iritaţie surdă împotriva mea — din cauza trecutului ? din cauza prezentului ? din cauza amîndurora ? — îmi dădu această modestă satisfacţie :

— Cît ai să mai stai aici ?

— Peste două zile plec la Bucureşti, şi peste cinci, la Viena.

— Eram convinsă că ai să-ţi execuţi, în sfîrşit, programul de excursii prin munţi (îmi spunea aproape pe faţă că renunţasem la excursii din cauză că nu m-am putut despărţi de ea toată vara) şi-mi părea rău că nu pot să te însoţesc şi eu. Pentru prudenţă, m-aş fi dat drept sora mătăle. (Atingea, pentru întâia dată, fără nici o necesitate practică, problema raporturilor noastre prea libere şi prea strînse — şi atît de preţioase din cauza caracterului lor tulbure şi a piedicilor sfidate). De ce-ai renunţat la excursii ?... Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei...

Cuvintele ei se raportau la părăsirea programului meu carpatin, dar fraza, cu tot caracterul ei general, severitatea, *maturitatea* cu care a rostit ultimele cuvinte nu lăsau nici o îndoială că erau o aluzie (poate o mustrare ?) la şovăielile mele faţă de dînsa.

Începuse cu înțepături și isprăvea neliniștitor...

Am plictisit, ori am ofensat pe femeia aceasta cu tristul meu hamletism ? Dacă ar fi fost crudă și cu adevărat cochetă, aș fi amuzat-o și ar fi fost mai bine, oricît ar fi suferit mîndria mea. Dar pare că n-am amuzat-o. Dacă îi sînt indiferent, am plictisit-o ; dacă nu, am ofensat-o. Supraom, care-i dorește fericirea !...

Nu i-am răspuns nimic. I-am cerut adresa exactă ca să-i trimit cartoane cu vederi. Mi-a spus cu o tremurare necunoscută de lumini în albastrul ochilor și cu glasul ei cel mai voalat, privind în lături : „Nu știu bine unde am să fiu săptămînile viitoare“. Dar cum nu putea sta la îndoială decît între două adrese, și amîndouă la locuințele ei, la țară și la oraș, era limpede că nu vrea să se prindă în obligațiile corespondenței.

Pentru cine se teme ea ? Probabil că numai pentru mine. Vrea să mă vindece, să curme jocul, pe care desigur l-a înțeles prea primejdios... Primejdios, pentru că ceea ce se petrece în mine ori nu are nici un ecou în ea, ori dacă are, ea vede lupta care se dă în mine și imposibilitatea de a fi fericit orice ar simți și orice ar face ?

Dar ceasornicul îmi arată că cele două ore trecuseră. Trecuseră prea repede. Fără să-mi dau seamă, avusesem iluzia că timpul stă și el împreună cu noi, amical. Dar el își îndeplinea implacabil funcția de a uza totul și de a ucide viața. Trebuia să plec :

— Duduie, audiența s-a isprăvit.

Cuvîntul i-a plăcut și, ca să răspundă glumei mele, mi-a întins mîna să i-o sărut, cu aere de regină, dar și-a adus aminte că-i prăfuită și a retras-o. Sîntem atît de departe de acum o lună, cînd ea era încă ucenicul și eu „maestrul“. Acum între noi s-a stabilit cu totul raportul etern dintre femeie și bărbat. Raport care întotdeauna mi s-a părut acela dintre manevrele subtile ale pisicii și naivitatea ursuză a cînelui. Și ce frumoasă era în clipele astea, cu o încordare de viață în toate liniile ei zvelte, cu mînicile suflecate și cu pala ei de aur pe jumătatea stîngă a frunții !

Încă nu pot înțelege ce s-a întîmplat...

În seara asta ultimă, ne-am plimbat departe, pe șosea, „să ne luăm adio“ de la natură și de la noi înșine, cei de până acum.

— Luna se ține mereu după noi de cîtva timp, aci, la Varatic, pe drum, acasă, chiar și ziua. Nu mai sîntem singuri.

La observația asta banală, Adela mi-a răspuns cu vocea ei înceată, dînd frazei un ton confidențial :

— Da, ne urmărește. Să fim prudenți...

O glumă fără semnificație precisă ? Un *noli me tangere*¹ ? O zădăreală ? Oricum, aceste cuvinte erau întăia ei recunoaștere explicită că acum nu

¹ Nu mă atinge (lat.).

mai eram cei de altădată, ci o femeie și un bărbat în defensivă și ofensivă, delaoaltă amîndouă.

Cuvintele ei îmi erau scumpe, și pentru nimic în lume n-aș fi consimțit să nu fi fost rostite. Dar aceste cuvinte, care erau ca o punte invizibilă aruncată între noi, mă făceau să simt și mai mult prăpastia dintre mine și femeia de alături — atît de aproape și atît de departe prin tot ce are necunoscut sufletul altui om, prin neștiința mea despre ceea ce se petrece în ea, prin șovăirile mele față de dînsa și față de mine însumi și prin frica mea de ea. Eu mergeam gîndind toate acestea. Ea visa sfîrșitul serenadei lui Schubert, atît de-ncet și de distrat îl îngîna, fără să-l mai poată părăsi.

Era frig și umed. Adela pusese haine groase și mănuși. Pe cap avea o beretă, de sub care se răzvrătea părul, umezit parcă de lumina lunii. Căutînd să evităm prundul drumului, ne îndepărtam adesea unul de altul. Atunci ea mă chema lîngă dînsa, făcîndu-mi loc pe îngusta fișie fără pietriș. Nu se auzea nimic în toată imensitatea decît nota misterioasă, naiv frîntă, a buhailor-de-baltă de prin șanțurile drumului, geamăt al nopții și al pămîntului. Fusta de mătăasă suna aspru sub rochia groasă și strînsă pe picioare a femeii de lîngă mine. Dar cînd am ieșit în cîmp... o, luna avea altăceva de făcut decît să ne urmărească pe noi. Ea țesea aburii care se tîrau pe cîmpie în pînze destrămate de argint, până departe, cît vedeam cu ochii. Pe unele întinderi, ceața mai deasă și mai așezată forma

lacuri, din care răsăreau copaci singuratici, ale căror umbre păreau oglindirea lor în apă. Iar în fund, spre Varatic și Agapia, înspre care se încovoia cîmpia cu lacurile în pantă, munții, ca niște valuri de fum gros, izvorau parcă atunci din pămînt, dîndu-ne iluzia că asistăm la originea lucrurilor. Iar peste toate, departe în adînc, dincolo de înălțimile Sihlei, clipea din secundă în secundă o pleoapă de foc colosală și sinistră ca reflexul unui incendiu din altă lume.

Adela se opri, îmi luă brațul și se strînse lîngă mine, speriată. Ea nu știa că pleopa sinistră de foc erau lucurile unei furtuni îndepărtate.

Împrejurimile banale, cunoscute așa de bine de noi — valea pe unde fusesem de atîtea ori, cu ogoare și așezări omenеști, munții Varaticului, pe care-i urcasem ca într-o promenadă — nu mai erau ele. În locul lor, și la cîteva minute de ultimele magherniți ale uliței noastre, apăruse o lume din altă epocă geologică, în care umblam acum singuri, Adela și cu mine. Și dacă eu mai văzusem cîndva aceste secrete ale nopților de munte — dar nicio-dată pe toate la un loc ca acum — pentru ea totul era nou.

Uimită la început și entuziasmată mai pe urmă, pierzînd probabil sentimentul realității și deci și al tacticii dictate de duelul dintre pasiunea mea mută și instinctul ei defensiv, în mijlocul acestei lumi ireale, unde rătăceam ca pe o altă planetă, Adela (acum stăteam unul lîngă altul pe trunchiul

unui copac căzut de pe marginea drumului) îmi luă o mână între minile ei, pe care și le puse pe genunchi. Gestul era anormal, străin raporturilor dintre noi... Dar în mediul acesta din alte lumi, gestul anormal era cel normal. Gîndurile, simțirile și faptele se ajustează mereu la împrejurări, inconștient. O mică schimbare în mediu provoacă o deviere a sufletului. (Lampa de pe masă, mutată pe un scaun din colțul camerei, modifică tot peisajul încăperii — alte umbre, alte proporții — determină altă tonalitate a sensibilității, altă direcție a gîndirii și alte reacții...)

Un plop de alături palpita încet. Mai departe, se contura imprecis prima casă din Valea-Sacă. Dar toate erau într-un deficit de realitate. Spiritul nu le putea conferi întreaga existență... „Uite, lacul vine la noi. E și o barcă pe el“, și-mi strînse mîna într-ale ei, de fericire.

Cînd ne-am ridicat de pe trunchi, am luat pe Adela de mînă, am pășit mai departe prin ceața de pe jos, care părea lumină de lună condensată. Umblam tăcuți, ținînd-o — nu ; ținîndu-ne — de mînă, și din ce în ce mai conștient că s-a întîmplat ceva neobișnuit, acum pentru întăia oară, c-am trecut în altă fază a vieții. Dar toate se confundau în conștiință, erau tulburi și fără concluzie. De la o vreme mi-am pus mîna în buzunarul pardesiului împreună cu mîna ei. Ea s-a întors un moment spre mine, copilărește. Toată viața ei și toată viața mea o simțeam concentrată în micul ei pumn închis în

palma minii mele. O mică mișcare a minii ei și — prin voința ei ? prin voința mea ? prin a amîndurora ? prin a nimănui ? — pumnul ei se eliberă și minile noastre se întovărășiră, mai strîns, prin degete. Aproape de Valea-Sacă ne-am întors înapoi. Mișcarea de a ne întoarce ne-a despărțit degetele. Dar Adela, conștiincioasă, a restabilit situația de mai înainte.

Cînd am intrat în Băltătești, mîna ei era încă proprietatea mea, ca *dincolo*. Dar faptul rămînînd același, semnificația acum devenea alta. Și cînd ea își desfăcu mîna de a mea, deget cu deget, cu mișcări fine, parcă, din delicateță, pe ascuns de mine, și o scoase din buzunarul pardesiului încet, pe nesimțite, simții că așa trebuia să facă : lumea în care fusesem adinioarea, spectacolul unic, era demult, era departe, era ca amintirea, la deșteptare, a unui vis în vis.

Dar realitatea de fiecare zi năvălea toată, cu sentimentul că peste cîteva minute se isprăvește ultima seară și cele din urmă momente petrecute cu Adela.

Aproape de casă am rugat-o să-mi scrie, măcar un cuvînt, la două-trei luni. Cochetînd, cochetînd altfel, cochetînd șovăitor, cochetînd supus, mi-a promis, dar trimițîndu-mi cuvintele legate parcă de un fir elastic, ca să mi le ia înapoi, tocmai cînd credeam că mi le-a dat cu totul. „Ce să-ți scriu ?... În viața mea nu se petrece nimic... Bine, am să-ți scriu...” Apoi, fără tranziție, m-a întrebat de ce natură e sentimentul meu pentru ea.

Mi-am dat bine seamă că momentul e deciziv. Dar n-am avut nici slăbiciunea de caracter de a-i spune că o iubesc, nici tăria de a-i spune : prietenie. Alunecînd pe panta sufletului, i-am răspuns, cu ezitările unui om care caută conștiincios, și nu găsește încă, formula exactă, că ceea ce simt pentru ea e „un sentiment foarte curios“.

Imediat mi-a replicat, aproape ofensată :

— Adică bun de pus la muzeu ?

Strîns astfel de aproape și puțin biciuit în mîndria mea, dar înconjurînd cuvîntul teribil, i-am definit sentimentul meu „curios“ : „O nesfîrșită prietenie pasionată“. (Cuvîntul „prietenie“ avea rolul să slăbească efectul celuiilalt, ca eterul care insensibilizează și face suportabilă înțepătura.)

N-am spus nimic. Ajunsesem la poarta casei ei. Eram, amîndoi, în atitudinea care precede despărțirea. (Calculase locul și momentul ? Alesese ultima întîlnire, ca totul să rămîină fără urmare ? Ori așteptase, și acum, plecînd, se împlinise terminul ?) Și-a trecut numai mîna pe ochi și pe frunte. Îi simțeam respirația aproape, parfumul fierbinte al ființei ei. Stătea nemișcată, înaltă, ea toată, cu toată prezența ei, cu teribila ei prezență. Îi simțeam căldura trupului întreg, de la distanță. I-am luat o mîină, i-am scos mînușa, dezbumbînd-o inexpert. Aveam sentimentul că o dezbrac puțin. I-am sărutat mîna multă vreme, cînd pe o parte, cînd pe alta, apoi, cu o senzație și mai otrăvitoare, între încheie-

turile degetelor și, dîndu-i în sus mîneca îngustă a pardesiului, i-am sărutat brațul de la încheietura minii până la stofa răsfrîntă. Brațul avea miros de ambră. Ea tăcea, cu fața întoarsă acum. O rugam să meargă în casă, să nu răcească, dar îi țineam mereu mîna, în care nu simțeam nici o intenție de împotrivire sau de impaciență și pe care o sărutam mereu, în toate felurile. Stînd cu fața întoarsă, în întuneric și sub copacul care ne adăpostea și făcea întunecimea mai densă, nu puteam să-i văd bine fața. Dar din atitudinea corpului, din reacția mînii, din inflexiunile brațului îmi pare (acum, căci atunci nu gîndeam nimic) că era tulburată, încurcată, alarmată, moleșită, fără voință. În sfîrșit, repurtînd cea mai mare victorie asupra mea de cînd exist, am lăsat din mîna mica pradă — ea și-a trecut din nou mîna pe ochi și pe frunte cînd îmi spunea, șoptit : „Bună seara“ — și m-am despărțit de dînsa c-un sentiment de fericire, de durere, de rușine, de triumf, de spaimă, și, cu o revărsare de tinereță în piept, am apucat spre Varatic.

Dar m-am întors îndată, să stau aproape de ea, pe banca de la poartă. Se plimba prin cerdac. Îi auzeam pașii repezi. Sunetul, ritmul pașilor îmi dădeau halucinatoriu imaginea corpului ei în mișcare. Și o dată cu sunetul pașilor, părea că vine de la ea, și-mi ucide voința, un fior subtil al vieții ei. Realitatea asta nouă, care începuse acum o

jumătate de oră, mă uimea. Îi spuseseam că o iubesc, mă lăsa s-o iubesc. Dacă aş fi vrut să-i sărut picioarele, care umblau acum neliniştite prin cerdac, sînt sigur că m-ar fi lăsat, atît de mult nu mai avea nici o voinţă în clipele acele. S-a împotrivit numai la un singur lucru. Cerîndu-i să-mi acorde o favoare, fără să i-o specific, şi acordîndu-mi-o cu un „da“ înăbuşit (ce-o fi crezut ?), i-am şoptit : „Dă-mi voie să-ţi spun pe nume : Adelina“. Ea m-a corijat cu vocea puţin iritată : „Nu, nu ! Spune-mi Adela !“ În adevăr, ceea ce se petrecea între noi nu era gingaş. Iar diminutivul era de un gust îndoielnic. (De unde izvorîse acest cuvînt, la care nu mă gîndisem niciodată ?)

Adela continuă să se plimbe repede. Femeia înaltă se plimba agitată din cauza mea şi se gîndea intens la mine. Întreagă viaţa ei lăuntrică era determinată în aceste momente de existenţa mea. Îmi era cu profunditate bine să stau aproape de ea şi s-o păzesc. Şi nu voiam să cuget nimic, pentru că simţeam că o idee inamică se încearcă să izbucnească în conştiinţă, ideea care mă chinuieşte acum şi se rezumă simplu de tot : I-am sărutat mîna şi braţul ca un amant... Cu ce drept ? Cu dreptul învoirii ei postume ? Dar ce putea să facă ? Putea aduce ea un afront, cu atît mai dureros cu cît faptul era mai grav, „maestrului“ pentru care are stimă, admiraţie, simpatie, recunoştinţă ? Şi căruia cochetăria şi rarele ei abandonări sufleteşti

(poate simplă ofrandă grațioasă adusă omului matur, căruia voia să-i acorde tot ce-i putea acorda *en tout honneur* ¹) îi dăduse pretextul să facă ce a făcut ?

E rușinos să înclin spre ipoteza că mă iubește. (Era adolescentă cînd treceam de amiaza vieții !) Dar... nimic nu e adevărat și totul e posibil. În cazul acesta, nu m-am purtat mai bine decît în celălalt. Nu i-am răspuns clar că o iubesc, deși, cu deplină conștiință sau nu, ea a făcut tot ce putea ca să-mi provoace destăinuirea ; m-am ferit în mod lamentabil ; mi-am trădat voința de a nu-i spune că o iubesc ; am cedat, silit parcă de provocarea ei, debitîndu-i ridicula mixtură „prietenie pasionată“, după și mai ridicolul „sentiment curios“ ; nu am întrebat-o nimic, nu i-am cerut nimic, nu i-am propus nimic, nu i-am făgăduit nimic. Așadar, din motive de înalt ordin moral și sentimental — imposibilitatea de a crede că o femeie ca ea mă poate iubi, frica de a nu o putea face fericită chiar dacă m-ar iubi, care deghizează poate o lașitate — m-am comportat, mai rezervat doară, ca orice bărbat care prinde într-un colț mai întunecat pe o femeie cu care flirtează și pe care o crede destul de accesibilă !

Am *căzut* ca o femeie isterică, m-am dat pradă minii ei mici, care se dăduse și ea pradă supusă și pe care o simt și acum pe buze și în inimă...

¹ Cu toată stima (fr.).

Dar orice a simțit atunci, orice simte acum, raportul dintre ea și mine s-a schimbat radical, pentru totdeauna, până la moarte...

A plecat cu câteva minute înainte de ora zece. A făcut totul, ori s-a petrecut totul, ca să fiu sigur că n-am ofensat-o, ori că... cine știe? — căci m-a întâmpinat cu o confiență simplitate și cu o neascunsă pornire de atașament, probat de la început prin întârzierea minii ei într-a mea, multă vreme încă după ce mi-o dăduse. (Și mi-o dăduse — ori mi se pare? — cu gestul cu care încredințezi cuiva un obiect, cu care i-l „dai“.) M-a dus la banca din cerdac, mi-a făcut loc lângă dînsa, a pus în voce — anume? instinctiv? — intonații neobișnuit de calde.

Cînd trebuia să plece, după ce și-au luat adio cu toții, s-a întors și — crezînd momentul potrivit, căci ceilalți erau ocupați cu ultima aranjare a lucrurilor mărunte și a persoanei lor în landau — mi-a pus încheietura minii pe gură (mîna și brațul!), mi-a dat mînușa pe care i-am scos-o aseară din mîna, și apoi, fulgerător, s-a aplecat cu buzele pe mîna mea, cu primejdia de a se da în spectacol întregii ogrăzi și, fără nici un cuvînt, s-a întors la trăsură.

Cu mîna pe mînerul de la porțița landaului, a șovăit un moment, apoi s-a urcat repede.

Birjarul a închis porțița în urma ei și, în clinchet de zurgălăi, Adela s-a dus. De pe canapeaua de

dinainte, și-a mai scos capul de cîteva ori din lăndau, cu fluturări de voal — voalul care-mi dezmierdase buzele pe drumul spre Varatic și pe care de atunci nu și-l mai pusese niciodată — și, la o cotitură a drumului, după o dugheană dărăpănată, dispăru într-o singură clipă cea din urmă fluturare a voalului roz.

În acest moment începu trecutul. Ca o muzică de pe alte tărîmuri, reflectată într-un ecou, erau toate cîte se petrecuse în zilele fierbinți ale verii, care trecuse și ea... Cetatea Neamțului, Varaticul, Ceahlăul, drumurile pline de soare, nopțile cu lună îmi apăreau acum ca un cortegiu al verii, care defilase repede și dispăruse după orizont, condus de Adela.

Mi-a sărutat mîna din prisosul inimii, în emoția despărțirii de prietenul copilăriei și adolescenței ei și de omul înnebunit de tinerețea ei? A pus în gest o intenție de reciprocitate, dar l-a făcut tardiv, ca să nu-i dea o semnificație disproporționată cu sentimentele ei, ori fiindcă știe că nu vreau să-i cer ceea ce doresc cu sălbăticie?

Am impresia că a murit. Casa ei a stat toată ziua cu ferestrele deschise și cu lucrurile întinse la soare în cerdac, pe frînghii. Iar acum noaptea, acolo unde altădată era lumină și viață, e tăcere și nemișcare. În odaia unde rîdea și cînta Adela, acum e întunecime și dezolare, și geamul ei, care

strălucea în noapte, acum e o lespede de marmură neagră.

„Fost-a, n-a fost, ori a fost vis?“ Cuvintele astea simple, puțin cam ridicole, scrise cu litere chirilice într-o carte veche de stihuri, mă obsedează.

Mă duc sub copacul mare, unde i-am spus cîndva, odinioară... Da, i-am spus... I-am spus stîngaci, ofensator de stîngaci, subliniind că nu vreau să-i spun, dar i-am spus! Atunci mi-a dat mîna ei mică și rece și puțin din brațul ei rotund cu miros de ambră, cînd i-am simțit inima în pulsul care bătea alarmat sub buzele mele.

Dacă i-aș fi cerșit ființa...

A trecut fericirea pe lîngă mine, și nu i-am pus mîna în piept?

Plouă tomnatic, mărunț și rece. E mai bine așa, acum, cînd ea nu mai există. Splendoarea lunii ar fi o sfruntare! Stau cu mînușa ei mică, îngustă, cu degetele subțiri, cu nasturii descheiați *atunci* de mine pe începutul brațului ei rotund cu miros de ambră. Mi-a dat-o ca o amintire? Mi-a dat-o ca un zălog?

După amiază am rătăcit pe șosea, afară din sat. Acolo unde erau munții, nu mai era nimic. Neguri grele, mortuare acopereau singurătățile. Pe drumul plin de apă, țărani cu cojoace și căciuli, femei cu saci în cap ieșeau din ceață și intrau în ceață.

Am apucat drumul muntelui, pe unde fusesem de atâtea ori cu ea. Trunchiul răsturnat, pe care am stat în noaptea aceea de altădată cu mîna în mîinile ei, acum era ud, trist, părăsit... I-am chemat imaginea, dar imaginea n-a venit. Aveam în ochi, și din ochi proiectată în suflet, expresia figurii ei, dar imaginea era rebelă. Impresiile, senzațiile, dorințele provocate de ea în totul și de fiecare farmec al ei în parte îi întunecau claritatea imaginii. M-am dus s-o caut la ea. Am inventat un pretext ca să intru în casă. Era atît de gol ! Lipsea nu numai ea, dar și acele obiecte care țin de om și dau locuințelor viață și personalitate. Am umblat prin odăi, pășind încet, în secret. Mi se părea că tulbur supărător, că nu respect liniștea de moarte, eternă de acum nainte, lăsată de ea. Mi se părea că ofensez cu zgomote vulgare muzica amintirilor. Am pus mîna pe toate cîte știam că trebuia să le fi atins ea, am stat pe unde obișnuia să stea ea, pe jilțul de trestie, pe capătul canapelei din odaia de primire, cu fiorul că ocup în spațiu locurile pe care le umpluse ea cu ființa ei. Apoi, conștient de îndrăzneala mea irrespectuoasă, m-am dus în camera ei de culcare. Aș fi vrut să stau un moment pe patul ei, dar mi s-a părut că aș comite un abuz grosolan. (O, filozofule al „materiei și forței“ !) În aer plutea încă — ori era o iluzie ? — parfumul ei, pe care l-am

simțit în inimă, amestecat cu viața ei, în munții Varaticului și în noaptea cea din urmă. Dacă aș fi putut capta această singură și ultimă realitate, care mai rămăsese aici de la ea... Oglinda, prin care mi-a zîmbit în dimineața aceea îndepărtată și care-i încadra capul și bustul, acum reflecta stăruitor și inutil o litografie din părete. Căutam ceva din ea, de la ea, dar afară de parfumul din aer, mai vag decît reminiscențele în agonie, nu mai rămăsese nimic ! Ori, dacă în vibrațiile de aer și de eter din odaie stăruiau poate încă ecoul glasului ei și imaginea figurii ei rîzătoare, simțurile mele obtuze nu le puteau culege și trimite sufletului. Am tras unul după altul două saltare ale scrinului, în care nu mai era nimic decît tristețea mocnită a saltarelor goale, apoi pe al treilea, din care s-a răspîndit, ca o adiere din trecut, același parfum al ei, și apoi pe cel din urmă, unde am găsit un degetar stricat și o bucățică de dantelă albă. Am luat obiectele scumpe și le-am pus în portofoliu lîngă mînușă, lîngă biletele ei, lîngă pana pitpalacului și lîngă acul de siguranță cu care mi-a prins pelerina în munții Varaticului. Atîta rămăsese de la ea — și florile presate, rest mort din strălucirile verii, dispărută o dată cu ea. Și în odaie, patul pe care dormise, scrinul unde-și ținuse pînzele subțiri și oglinda care-i reflectase capul, și pieptul, și brațele, și zîmbetul din dimineața de altădată.

Cînd am ieşit în cerdac, prin draperiile grele de pe deal s-a furişat o rază, răspîndind peste plai un abur de aur, ca atunci pe Ceahlău. Dar în curînd raza se stinse în negurile tomnatice de pe înălţimi.

PRIVIND VIAȚA'

Celor pe care-i stimezi adu-le omagiul de a nu le ceda nimic din opiniile tale. Celorlalți nu le face onoarea intransigenței tale.

Nimene nu reclamă mai mult toleranța decît cel netolerant, pentru că toleranța ta este condiția de viață a netoleranței lui.

Nu mărturisi sentimentul nobil pentru care ai făcut o acțiune, căci nu vei fi crezut. Inventează unul mai puțin nobil și dă-l ca motiv al acțiunii tale, pentru ca oamenii să nu-ți atribuie unul rău de tot.

Nu crede că, strălucind în fața unei femei mai mult decît amantul ei și eclipsîndu-l, ai putea s-o întorci cătră tine. Nu vei reuși decît să-ți atragi antipatia și invidia ei.

De cîte ori te vîd sincer, am impresia cî, în războiul tuturor contra tuturor, tu ți-ai lăsat zalele acasă.

Un singur lucru face omul fără nici un sentiment de responsabilitate : acela pe care ar trebui să-l facă terorizat de sentimentul responsabilității : copii.

Cînd ai cincizeci de ani și, în loc să fii grav și pozitiv, citești poezii, arăți entuziasm pentru muzică, te extaziezi în fața naturii — poți inspira oarecare simpatie, dar nu vei avea prestigiu și considerație, vei servi ca obiect de distracție, vei provoca despre tine, în fața ta, discuții glumețe, întocmai cum ți se întîmpla cînd erai de cinci ani.

Fericirea este plăcerea sufletului. O simplă senzație, un sunet, o culoare, atingerea mîinii unei femei, dacă angajează sufletul, devine o fericire.

Inteligenții joacă roluri față cu alții ; proștii joacă roluri față cu ei înșiși și, dacă sînt prea proști, reușesc să se înșele singuri.

Cînd o femeie te-a schimbat cu altul, nu ea e aceea care se simte, față de tine, încurcată, stîngace și vinovată, ci bărbatul cu care te-a schimbat.

Plăcere divină : a exulta de orgoliu și a purta în același timp masca celei mai desăvârșite modestii, așa ca să poți mistifica pe ceilalți pînă acolo încît să se poarte cu tine condescendent și protector.

Cine nu e politicos cu slugile și cu animalele, n-are instinctul politeței, ci dresajul, și n-are sufletul sus pus.

Pentru un om cu adevărat inteligent, a minți este o sfortare, pe care și-o impune penibil, minciuna contrazicînd raporturile reale din lume, prea clare și tiranic impuse minții inteligente.

Mai degrabă vei păstra relații bune cu cineva dacă nu-i dai nimica, decît dacă-i dai mai mult decît poți continua să-i dai — sentimente sau lucruri.

Omul nu renunță decît la ceea ce nu-i trebuie, ori la ceea ce e imposibil. Dar pentru aceasta i se cere multă filozofie.

Numai imaginile amorului, antidotul morții, pot ținea piept, în Conștiință, imaginii terifiante a morții.

De zece ani ești prieten de aproape cu o femeie și vă ziceți „dumneata“. Acum un ceas ai văzut întîia dată pe o femeie, care ți s-a dat și al

cărei nume nici nu-l știi, și vă ziceți „tu“. Oare singura apropiere dintre suflete este corpul ?

E mai natural să cauți cu migăleală rime și ritmuri pentru durerile simulate decît pentru cele adevărate — și e mai onorabil să le cauți pentru durerile adevărate, decît pentru cele simulate.

Nu spune nimic bun despre tine, căci nimeni nu te va crede. Nu spune nimic rău despre tine, căci toți te vor crede.

A regreta că nu te-ai născut altfel, este a regreta că te-ai născut tu, și nu s-a născut altcineva. A dori să fii altfel, este a dori să mori tu și să se nască altcineva. Căci tu, tu ești tu.

Mila, cînd nu e însoțită de o iubire infinită, e mai ofensatoare decît disprețul.

O femeie care iubește pasionat nu glumește niciodată, în societate, cu bărbatul iubit sau pe socoteala lui.

Toți oamenii doresc un lucru simplu, naiv, logic : ca universul întreg să se comporte astfel încît să le fie bine lor — și le e necaz dacă cumva universul, la începutul lui, a apucat pe o altă cale decît în vederea acestui scop.

Cineva spunea : Prostiile și absurditățile celor ~~de~~ aproape mă înfurie. Ale celorlalti mă amuză.

Nu te lăsa ofensat din bunătate, căci devii rău. Dacă ai făcut-o pînă acuma, ofensează și tu pe nedrept, ca să redevii bun.

Nici o durere nu e mai mare decît gelozia care nu poate găsi motive să învinuiască.

Un roman stoarce lacrimi de admirație naturilor artistice prin pasagiile lui frumoase, și lacrimi de compătimire naturilor sentimentale prin pasiunile lui patetice.

Nu uita un moment că în orice raport cu oamenii ești în stare de război. Cu dușmanii, cu prietenii, cu cunoscuții, cu străinii, cu femeia sau cu iubita ta — bagă de seamă ce vorbești și cum vorbești, cît și cînd îi frecventezi, cum te arăți : vesel, trist, indiferent, tăcut ori vorbăreț. Nu fi un moment distrat, nu te iluziona un moment că ești în stare de pace ori în armistițiu, căci *celălalt* te-ar surprinde.

Fata, pe care ai iubit-o la optsprezece ani și n-ai mai văzut-o de-atunci, o iubești toată viața.

Cînd bărbatul pe care-l iubește o femeie se face vinovat față cu tine de o grosolănie, femeia îți re-

proșează ție grosolănia lui și, în nevoia arzătoare de a-l consola de vina lui, îl iubește și mai mult.

Ciți oameni ar prefera să moară ei, decît să se scufunde un continent în ocean ?

Dacă nu crezi în nici un Dumnezeu, atunci ce te împiedică să-ți fie scumpe credințele și ritualele care au consolat pe tatăl tău și pe mama ta și le-au ușurat ceasul greu al morții ?

Pentru o femeie toți bărbații sînt bărbați, afară de acela pe care nu-l mai iubește.

La furie, mintea celui inteligent intră în ebuliție, a prostului se sleiește.

În gelozie superioritatea adversarului triumfător te umilește, inferioritatea lui te scoboară.

Mai multă încredere am în reformatorul social condus de ambiție și de vanitate, decît în acela condus de iubirea de oameni, pentru că cel dintîi este mînat de mobile mai puternice și mai durabile.

Cînd o femeie îți dă în sfîrșit fericirea, nu-i așa că privești cu atîta simpatie lumea întreagă, încît îți devine simpatică chiar și femeia pe care ai părăsit-o și pe care n-o puteai suferi ?

E destul de rău cînd vine El cu experiența și Ea nu, dar încă atunci cînd se întîmplă contrariul !

Cînd amorul secret dintre un bărbat și o femeie ia proporții prea mari, atunci, de frică să nu se dea de gol prin gesturi, prin priviri, prin tonul vocii, ei încetează de a mai vorbi împreună și chiar de a se privi, în fața aceloră de care au grijă să-și ascundă pasiunea, și li se pare că sînt foarte prudenți.

Omul, creînd civilizația, a făcut tot ce a putut ca să-și dezvolte inteligența pe dezagregarea instinctelor. Și acuma nu-i ajunge toată inteligența ca să suplinească ceea ce faceau instinctele fără nici o sforțare.

Din cele cîteva sute de milioane de înamorați de pe glob din acest moment, fiecare crede că femeia pe care o iubește este unica, este o apariție supranaturală, este singura ființă fermecătoare, singurul izvor de feliicități, singura care poate da farmecul cel mare al vieții, singura... E cam comic.

Un bărbat, care are toate scrupulele în raporturile sale cu bărbatii și cu femeile, are foarte puține, și la nevoie nici unul, față cu femeia pe care o iubește cu pasiune, pentru că în natură nu există scrupule și îndatoriri morale.

Nu există viață viitoare — afirmă mintea noastră științifică. Dar ce poate să știe mintea noastră, născută pentru o incompletă adaptare a unui puțin complicat organism la un puțin variat mediu ?

Dacă vrei să treci drept om de caracter și de curaj în proprii tăi ochi, nu face concesii de conștiință în directivele vieții tale. Dacă vrei să treci drept om de caracter și de curaj în ochii altora, ajunge să nu faci concesii în lucrurile mici, zilnice.

Bărbații își dau singuri certificat de paupertate estetică și morală, când își îngăduie, ca un lucru foarte natural, intimități cu fetele-în-casă, și în același timp înfierează, ca cea din urmă înjosire, aceleași intimități ale unei femei cu un lacheu.

Omul care, prin vorbe, gesturi, fapte mărunte, își descarcă neconținut sentimentele, în măsura în care ele apar, e tot așa de impropriu pentru acțiune sistematică, grea și lungă ca și, pentru tracțiune intensă, o locomotivă care și-ar pierde neconținut vaporii, pufnind prin toate deschizăturile.

Cînd cineva persiflează morala, toate probabilitățile sînt că e un om de treabă. Cînd cineva predică neconținut morala, toate probabilitățile sînt că e un om plin de păcate.

Nu poate fi o mai mare ofensă pentru un bărbat decît atunci cînd femeia cu care e prieten se înamorează, în timpul prieteniei cu el, de un altul.

Nu există sacrificiu. A trăi sărac pentru a nu abjura o idee este a prefera plăcerea abstractă și înaltă de a stăruî în acea idee, plăcerii senzuale și inferioare de a mîncă și a bea bine.

Un bărbat care spune vorbe de iubire unei fete fără să le însoțească de o propunere de căsătorie îi aduce o ofensă gravă și o dezvirginează sufletește.

Cea mai subtilă dintre plăceri e aceea de a fi simplu, modest, naiv, supus, prevenitor, a avea aerul că înțelegi cît mai puțin sau nimic din ceea ce nu ți se spune, dar în același timp a înțelege tot și a privi totul cu detașare și cu o liniștită ironie.

Printre pisici, cunoscute prin îndelungatele lor maneje preliminare în amor, sînt unele care, ca și oamenii lipsiți de prejudecăți întîrziate, suprimă orice preludii și merg drept la scop.

Cîte milioane de vorbe ai spus tu în viața ta ! Ai spus vorbele care sînt în Shakespeare, în Goethe și în Kant. Numai că le-ai combinat altfel.

Unele femei nu se rușinează să apară în haine sumare față de servitori, pentru că au sentimentul că servitorii nu sînt oameni. Altele se rușinează de goliciunea lor în fața animalelor, pentru că animalele au ochi ca și oamenii...

De cîtă impertinență dai dovadă cînd îmi spui că mîne la ora cutare ai să vii negreșit la mine, parcă tu ai cunoaște întreaga cauzalitate universală ca să știi că mîne ai să mai fii în viață.

Un bărbat, cînd încetează de a iubi pe o femeie și începe să iubească pe alta, are toate menajamentele pentru femeia părăsită. O femeie, în aceeași împrejurare, e crudă și sfidătoare. Femeia are sentimentul că cruzimea ostentativă față cu bărbatul părăsit este un dar și un omagiu pe care îl aduce noului ei amant.

Numai naturile grosolane nu roșesc de nici o idee care le vine în cap.

În tinereță, cînd stările sufletești sînt vii și multe, timpul trece plăcut și încet, așa că, privind îndărăt la o distanță de cîtiva ani, îți pare o eternitate. La bătrîneță, cînd stările sufletești nu mai sînt vii și se rarifică, timpul trece anevoie și totuși atît de repede încît, privind înapoi, lucrurile de acum zece ani îți par că s-au petrecut ieri. Așadar

natura, părtinitoare cu tinereța și ostilă bătrâneții, îi ia acesteia totul, îi dă celeilalte totul !

Bărbații țin pe femei în stare de inferioritate, nu pentru că le socot inferioare, ci le socot inferioare pentru că le țin în stare de inferioritate. Iar femeile se socot inferioare bărbaților pentru că, înainte de a ajunge la conștiință, orice clasă supusă îmbrățișează concepțiile stăpînilor.

A mânca, act emanamente brutal și inestetic, ar fi devenit cu siguranță rușinos dacă izolarea pentru îndeplinirea acestei funcțiuni n-ar stingheri cu totul practica vieții omenești. Se zice că pe Alfred de Vigny nu l-a văzut mîncînd nici un străin.

Femeile au mai multă delicateță în realitățile iubirii decît bărbații. O femeie normală nu va intra niciodată în intimități cu un bărbat de pe o treaptă socială cu mult inferioară ei, ori cu un bărbat pentru care nu are cel puțin afecțiune. Pentru bărbați asemenea incompatibilități de obicei nu există. Această deosebire se poate exprima pe scurt astfel : este indiferent la urma urmei pe cine supui, dar nu este indiferent cui te supui.

Dacă n-ai în tine destulă politeță pentru toată lumea, fii mai politicos cu inferiorii decît cu egalii, mai politicos cu egalii decît cu superiorii. Lipsa de

politeță față cu egalii și cu superiorii este numai o necuviință, care îți poate atrage represalii, pe cînd față cu inferiorii este o cruzime și o lașitate, căci provoacă o durere care nu poate riposta.

Cînd triumful este aproape și, pentru a face ultimul pas, ți se cere o ticăloșie, nu-i așa că-ți vine greu să nu o faci ?

O nenorocire venită din propriile noastre greșeli e tot atît de fatală ca și una venită din senin, dar iluzia liberului arbitru ne face să suferim cu atrocitate de cea dintâi, pentru că ni se pare că am fi putut-o evita.

Cînd un prieten te părăsește în nenorocirea lui, îți dă tot atîta dovadă că nu ți-a fost prieten adevărat, ca și cînd te părăsește în nenorocirea ta.

Deosebirea dintre dominarea femeii de către bărbat și dominarea bărbatului de către femeie este deosebirea dintre tiranie și dictatura sclavilor. Cînd nu domină nici unul, nici altul, e război civil.

Dacă ai îndoieli asupra ta, nu le da pe față, ca să nu dai prostiei dreptul de a-și permite cu tine aceeași atitudine, împrumutînd-o de la tine.

Cînd un bărbat pasionat face curte unei femei, el are aerul umilit, pentru că atunci el îngenunche înaintea sclavei și pentru că atunci el îi propune maternitatea, adică un șir lung de chinuri și un eventual asasinat.

În infinitul timpului și al spațiului, ne-am întâlnit în aceeași nebuloasă, în același sistem solar, în aceeași planetă, în același secol, în aceeași generație, în aceeași țară, în același loc, sub același acoperămint, și totuși ne urîm, ori cel puțin ne sîntem indiferenți, în loc să ne aruncăm unii în brațele altora, inteligenți și proști, buni și răi, înmărmuriți de spaima naturii infinite și ostile.

În viață, de foarte puține ori știi mai dinainte ce ai să faci și ce ai să vorbești, și mai niciodată ce ai să simți și ce ai să gîndești. Încolo, tot ce ai să faci și ai să vorbești, tot ce ai să simți și ai să gîndești, *afli* atunci cînd ai făptuit, cînd ai vorbit, cînd ai simțit, cînd ai gîndit. Ai în fața ta, începînd chiar din clipa care urmează, viitorul, ca un neant în care înaintezi orbecăind în întuneric, *căzînd* peste faptele și vorbele tale, peste gîndirile și simțirile tale. Viața este această izvorîre de fapte, de vorbe, de gîndiri și de simțiri, peste care te îmbrîncește etern nu se știe cine.

De-a lungul evoluției, nu se observă creșterea nici unui alt organ al omului, afară de creier, con-

diția materială a conștiinții. Ar fi interesant de știut dacă mai există un alt animal care să fi suferit în cursul vremii o asemenea nenorocire.

Cu cît ești mai politicoș, cu atîta ridici tot mai multe ziduri și forturi împotriva cordialității inoportune, care dă năvală în incinta vieții tale.

Omul găsește întotdeauna inconștient motive înalte pentru acțiunile sale egoiste. Antropofagul, care-și mîncă părinții din lipsă de altă carne, e convins că face un act moral, că-și îndeplinește o datorie religioasă. Aceasta dovedește idealismul omului, adică neputința lui de a-și recunoaște mobile egoiste și josnice.

Sînt oameni cari trag toate învățămintele posibile din experiențele vieții, numai cît, pe toate, le trag cu un moment mai tîrziu decît le trebuie. Aceștia sînt mai nenorociți decît acei care nu învață nimic din viață și care, astfel, n-au muștrări zadarnice.

Cînd o femeie și un bărbat se întîlnesc să se cultive reciproc prin lecturi, prin învățare de limbi ș.c.l., să știi că întîlnirile lor sînt convocate și prezidate de Geniul Speciei și să le-o spui și lor, dacă ei n-o știu.

Cei care au sufletul grosolan spun „tu“ și întîmilor și slugilor, arătînd prin aceasta că pentru

dinșii intimitatea înseamnă lipsă de stimă și de respect.

Poți să schimbi cunoștințele cuiva, dar nu și ideile. Ideile sînt flori crescute pe tulpina sentimentului, care-și are rădăcina în instinct. Numai vremea sau o criză puternică sufletească, slăbind, întărind ori modificînd instinctul și sentimentul, pot schimba ideile.

Cine nu e gelos de bărbatul amantei sale, arată că amorul lui e alcătuit mai cu seamă din vanitate și din simțul de proprietate asupra femeii.

O femeie de rasă și de lux este un produs rafinat în salon și un animal primitiv în iatac. O femeie comună e gospodină și într-un caz și în altul.

De cele mai multe ori n-o iubești pentru că are calități, ci are calități pentru că o iubești.

Atențiile arătate și serviciile făcute indistinct prietenilor și străinilor ofensează prietenia și o dezobligă de sentimentul recunoștinții.

Nimic nu este mai deosebit de bărbat decît femeia, fiindcă tot ce este în natură e numai altfel decît bărbatul, pe cînd femeia e contrariul lui.

Sînt oameni pentru care viața e insuportabilă, iar acceptarea morții imposibilă.

Nu-ți sînt scumpe încrețiturile de pe fruntea și de la ochii femeii tale ? Gîndește-te bine că încrețiturile astea s-au făcut în lunga voastră tovărășie de griji și de nevoi. Gîndește-te bine că ele sînt semnul că se apropie vremea cînd tu și tovarășa ta aveți să vă despărțiți pentru totdeauna. Gîndește-te că asta e fata rîzătoare pe care o așteptai cu pieptul înfrigurat în nopțile de vară.

De-a lungul vremii, patru evenimente hotărîtoare în viața sufletească a omenirii : apariția ideii de moarte în conștiință, pierderea credinței în Dumnezeu, însumarea noastră în zoologie și reducerea planetei la un vremelnice fir de țărînă în infinit.

Unii concep viața ca un rîu, în voia căruia nu ai decît să te lași, ca să ajungi la țărmuri înflorite. Alții o concep ca un curent, în susul căruia trebuie să înoți voinicește cu speranța îndoielnică de a ajunge la un mal aspru, unde să-ți odihnești capul obosit.

Amintirile — o muzică ce ne vine de undeva de dincolo de orizont.

Cele mai multe judecăți false în privința lucrurilor omenești se datoresc infirmității morale și nu slăbiciunii intelectuale, pentru că mai degrabă

pierde omul simțul realității prin partea morală, decît prin cea intelectuală.

O implori să nu te mai faci să suferi, adică îi ceri ei ajutor contra ei, nenorocitul, iar ea te ascultă rece și tăioasă ca o spadă de gheață și ridică în suflet altare celuiilalt.

Disimularea femeii față cu bărbatul e în ordinea lucrurilor, pe cînd a bărbatului față cu femeia e contra naturii, e o lașitate, e antipatică.

O femeie se simte măgulită cînd e iubită de orice bărbat, pentru care nu are dezgust. Dar numai un fat nu se simte indispus și chiar nenorocit, cînd e iubit de o femeie, pe care el nu o poate iubi.

La douăzeci de ani iubești amorul și cauți o femeie să-l întrupezi, și femeia asta nu poate fi decît frumoasă. La treizeci de ani iubești o femeie, nu amorul, și femeia asta poate fi frumoasă, poate fi urîță, cum se întîmplă.

Bătrîneța e carne veche, e inestetică, e impură. E o rușine, căci este restul unui organism învins de natură. Boala, cînd nu-i acută și trecătoare, e aceeași deteriorare, aceeași rușine, o bătrîneță prematură. Iar moartea, definitivă victorie a naturii asupra omului, este suprema rușine.

Un bărbat de o anumită vîrstă se apără cu moli-ciune cînd i se impută pe nedrept păcate juvenile.

Fața unei femei trece într-o singură zi prin mai multe vîrste. O femeie, care are treizeci și cinci de ani cînd e liniștită, are patruzeci cînd e moro-cănoasă, treizeci cînd e veselă și douăzeci cînd vi-brează de iubire.

Oamenii în genere nu preferă minciuna adevă-rului. Le utilizează pe amîndouă fără nici o pre-ferință, după nevoie.

De obicei o femeie știe că e iubită mai înainte ca bărbatul să-și dea seamă ce se petrece cu dînsul. Femeia însă, mai tîrziu, îi spune că n-a bănuît nimic și că a fost foarte surprinsă cînd el i-a mă-r-turisit iubirea. Prin aceasta, ea înlătură orice sus-piciune asupra cochetăriilor, manejelor și provo-cărilor ei de mai înainte.

Te împilă toată lumea, și nu decretezi infamia universală și iremediabilă a omenirii. A fost cu tine puțin mai indiferentă ea, și universul întreg devine „un episod trist, care tulbură liniștea nean-tului“.

Amorul, ca și soarele, e un singur moment la zenit : în momentul primului „da“.

Predici neconținut morala, zvîrli în toate părțile precepte. Înțeleg : te ispitește viața și simți nevoia să alungi tentațiile, din toate puterile, în fiecare moment al vieții.

Dacă, apucînd pe un drum, ți-ai rupt un picior, nu regreta că n-ai apucat pe un altul, căci nu știi dacă nu ți le rupeai pe amîndouă.

Gelozia pricinuită de o femeie e mai chinuitoare în absența ei, decît în prezența ei, pentru că torturile geloziei sînt produse de imaginație, și cînd femeia e de față, imagina ei absorbantă îți paralizează imaginația.

„*Homo homini lupus*“. Filozoful nu știa că lupii nu se mînîncă între dînșii decît la ultima extremitate.

Un bărbat nu e rudă cu nevasta sa, dar e rudă cu surorile nevastei sale.

A *flirta*, adică, în ultimă analiză, a face și a asculta propuneri învăluite, pe departe, lipsite de seriozitate, este, din partea bărbatului, un semn de grosolănie sufletească și de lipsă de patosul virilității ; este, din partea femeii care primește manejul, dovada unui suflet de cocotă ori de servitoare. Numai iubirea, rămînînd în marginile decenței și ale respectului, poate forma subiectul

unor anumite convorbiri între un bărbat și o femeie cu instinctele sănătoase și simțul estetic neperversit.

Tot ce nu este etern, este zadarnic. Nimic nu este etern.

De ce cruzime atroce dă dovadă acela care se apropie de o femeie, cînd nu se gîndește sau cînd se gîndește că creează o ființă supusă fatal la boală, la agonie și la moarte.

Recunoștința exagerată pentru atențiile pe care ni le arată cineva este de cele mai multe ori răspunsul amorului nostru propriu măgulit și al vanității noastre satisfăcute.

În societate, nu te ridica împotriva nici unui păcat, ca să nu comiți, din neștiință, vreo nedelicatete.

Inteligenții se împart în două : buni și răi. Proștii se împart în una : răi.

Atitudinea ironică în fața vieții este consolarea ipocrită pe care ne-o dăm, deprecîind ceea ce ne refuză viața.

În amor omul se mulțumește cu un nimic, și nu se mulțumește cu nimic.

Amorul este o febră a sufletului. Același început, aceeași criză, același sfârșit și aceeași imunitate — căci nimene nu iubește a doua oară pe femeia de care a scăpat.

Cînd nu mai iubești pe o femeie, nu poți înțelege de loc pentru ce ai iubit-o, oricîte sfortări de memorie ai face.

Un bărbat simte o jenă, o ezitare față cu bărbatul căruia i-a răpit inima unei femei. O femeie, față cu rivala învinsă, are conștiința calmă, senină și un aer de triumfală sfidare.

Cînd un bărbat iubitor de confort moral își părăsește femeia și iubește pe alta, e foarte iritat că-i mai lipsește o condiție ca să fie complet fericit : aprobarea femeii părăsite.

Un bărbat de treabă, cînd iubește pe cine nu-i este permis, se dedă la cele mai neînchipuite ipocrizii față cu el însuși, ca să-și ascundă că iubește, și crede cu sinceritate că sentimentul lui pentru femeia adorată e simpatie, prietenie, admirație...

În amorul pasionat nu e, nu poate fi prietenie. Într-o femeie pe care o iubești pasionat, totu-i femeie, și prietenia nu-și găsește nici un loc unde să se plaseze.

Este această mizerie în lume : cu cît un bărbat și o femeie se iubesc mai mult, cu atîta se tot împuținează între ei secretele corpului și, din cauza suspiciunilor, se tot înmulțesc secretele sufletului.

În iubirile, ca a lui Balzac, dintre un bărbat de douăzeci de ani și o femeie de patruzeci, întinește corpul cel bătrîn și îmbătrînește sufletul cel tînăr.

Sînt bărbați care nu pot cuceri o femeie, decît dacă se prezintă singuri la concurs și nu o pot păstra decît dacă nu se ivește un concurent. Asemenea bărbați în realitate sînt interimari, nici-odată titulari.

Amorul și crima sînt invazia naturii în mijlocul civilizației.

Bărbații se tem mai mult de moarte decît femeile, pentru că au sentimentul trecutului mai puternic, pentru că au inteligența și imaginația mai vii și pentru că ei sînt elementul activ în crearea vieții. Viața, cu cît e mai intensă și mai conștientă, cu atîta are mai mult oroare de neant.

Crima fundamentală a naturii împotriva omului e că a pus conștiința unui Kant într-un corp de mamifer supus legilor stupide ale materiei care, cu un curent imperceptibil de aer ori cu o infimă

bacterie, poate stinge pentru eternitate conștiința în care se aprinsese un univers.

Gîndește-te că și tu și acela care te insultă, într-o zi sau alta aveți să stați cu mîinile pe piept și cu lumînările la cap.

Dacă generosul și obiectivul elefant, și nu isterica și libidinoasa maimuță, ar fi avut creierul mai dezvoltat, ce admirabil ar fi omul.

Un om care s-ar hotărî și ar reuși să fie sincer în orice împrejurare, ar fi o apariție odioasă, ar fi o calamitate publică, ar ofensa în dreapta și în stînga, ar arunca scandalul în familii, ar grăbi dizolvarea Societății — ar trebui ucis ca un cîne turbat.

Dacă într-o bună dimineată oamenii ar începe să-și poată citi gîndurile unul altuia, toți ar umplea pădurile și văgăunile neumblate, pitindu-se fiecare în cîte o ascunzătoare nevăzută, Societatea s-ar desființa și rasa omenească ar pieri în curînd.

Femeile caste, din lipsă de temperament au mai puțin dezvoltată pudoarea corpului, din cauza ecoului slab pe care-l trimite în conștiința lor feminitatea lor redusă.

Se poate spune că literatura, care aproape în întregime nu-i decît zugrăvirea afacerilor amoroase, nu este altceva decît epifenomenologia științei numită embriologie.

Un prost nu spune lucruri inteligente, dar un inteligent spune multe prostii. O sută de mii de proști nu fac un inteligent, dar o sută de mii de inteligenți fac un prost. În lume, prioritatea o are prostia.

Un prost care tace nu va plictisi niciodată ca un inteligent care-și debitează întreaga gîndire. Față cu o femeie, va învinge întotdeauna pe un inteligent, care spune mereu tot ce gîndește. Tăcerea provoacă curiozitatea, care ațîță iubirea, și dă impresia de forță, de virilitate.

Imaginația și inteligența sînt izvoare de frică. Și cum marea problemă a vieții este moartea, inteligenții sînt în inferioritate și în privința acestei probleme capitale a existenței noastre.

Tu nu bănuiești cîtă însemnătate dai acelor pe care îi disprețuiești, condescinzînd să-ți angajezi față cu ei sensibilitatea ta într-o anumită formă.

În scrisul tău destinat publicului pune ideile tale, dar niciodată sentimentele tale, adică partea

intimă a personalității tale, niciodată imaginația ta, adică produsul imediat al personalității tale.

Dacă ai prietenii strânse, participi la un suflet comun, nu mai ai sufletul tău personal, adică un suflet delimitat, propriu pentru observație. Și, neputînd cunoaște un suflet, al tău, nu poți cunoaște nici pe al altora. De aici faptul paradoxal că numai izolații cunosc bine sufletul omenesc.

Femeia are mai mare putere de penetrație în sufletele altora decît bărbatul, dar, mai săracă în idei generale, este inferioară bărbatului cînd vrea să reconstituie tipuri din observațiile izolate.

Prin sentimente, oricare : bune sau rele, atîrni de oameni. Prin inteligență îi domini.

Tu faci o acțiune, și eu îi presupun motivele pentru care aș fi făcut-o eu. Tu spui o frază, și eu îi dau înțelesul pe care l-aș fi pus eu în fraza ta. Atunci cum vrei să te înțeleg ? Să ne înțelegem unii pe alții ?

Ori de cîte ori în societate, în loc de a-ți da pe față ideile și sentimentele, ai reușit să spui o vorbă banală, lipsită de orice culoare personală, ai cîștigat o victorie împotriva vulgarității.

Sublimul vieții — ascensiunea pe piscurile înalte ale existenței — exclude sentimentalitatea, care supune pe om micilor nevoi ale celor din jurul lui.

O opinie contrară este o ofensă, îndeosebi față de femei, mai subiective prin natura lor. De aceea, extrema politeță, pe care le-o datorăm mai ales lor, ne impune să ne ascundem opiniile față de ele și să abundăm în sensul lor.

Amorul alungă prietenia dintre un bărbat și o femeie, pentru că încrederea și simpatia nu pot ține piept pasiunii arzătoare de primitiv, dorinței de acaparare, suspiciunilor și celorlalte porniri egoiste ale amorului, care otrăvesc mai ales sufletul bărbatului, așa de inferior femeii în această privință.

Cînd poți reuși să spui pentru ce iubești pe o femeie, n-o iubești cu adevărat.

Cînd un amant începe să ia alure de soț, femeia se simte nenorocită, oricît de ideal s-ar purta el, căci ea nu-și luase un amant pentru ca să aibă doi soți.

Cînd o femeie vinovată are conștiința sensibilă, nu-i ajung niciodată prosternările amantului ei, pentru că dovezile lui de supunere și de adorație sînt neconținute scuze și justificări ale greșelii ei.

Puțini oameni ar prefera ca femeia pe care ei o iubesc pasionat să iubească pe altul decît să moară.

Prietenia, rară și între bărbați, este cu mult mai rară între femei, pentru că meseria lor de a plăcea le face pe toate concurente între dîsele ; pentru că prietenia e un sentiment de esență mai mult spirituală, iar femeia este, prin definiție, o ființă mai aproape de natură ; pentru că prietenia ține de categoria sublimului, iar femeia e născută numai pentru frumos.

Adesea, același amor nu iartă cel mai mic lucru și nu rupe pentru cea mai mare vină.

Se zice că Alfred de Vigny a scris *La Colère de Samson*¹, catehismul lapidar al misoghinismului, pentru că avea îndoieli serioase asupra actriței Dorval, cu care se avea bine.

Cineva spunea : Corpul meu nu sînt eu, e *el*. Uneori el nu mă lasă să gîndesc, să lucrez. Alteori el mă lasă.

Cînd ceri cuiva indulgență, îi ceri dispreț îndulcit ori, după împrejurări, agravat prin bunăvoință.

¹ Mînia lui Samson (fr.).

Dintr-un anumit punct de vedere, cam de alăturea de viață, toate lucrurile omenești pot părea comice, afară de unele acte naturale, care sînt odioase ori ridicole.

Cît e de trist sfîrșitul vieții normale, care se încheie cu bine. Ființa încîntătoare de acum treizeci de ani, fata cu cozile pe spate plină de visuri și de iluzii, astăzi și-a întors privirile de la stele, și-a plecat capul spre pămînt, apăsată de greutatea vieții.

Nu-ți chinui inima că în anumite momente din trecut nu ai luat alte hotărîri, nu ai făcut alți pași, care te-ar fi dus în viață pe un drum mai bun. Orice pas făcut, orice hotărîre luată nu puteau să fie altfel, pentru că orice vorbă a ta, orice act al tău stau față cu întreaga ta ființă fizică și morală ca rezultatul unei operații de cifre față cu cifrele operate, ca un compus chimic față cu elementele care-l alcătuiesc. A regreta că n-ai făptuit altfel, este ca și cum rezultatul hidrogenului și oxigenului ar regreta că nu-i aur, suma lui doi plus doi că nu-i zece.

Dacă încă nu ți-e rușine de nebuniile pe care le făceai pentru ea, să știi că iubirea ta n-a murit cu totul.

Ambiția de a străluci este goana după sufragiile proștilor. Ambiția de a nu fi desconsiderat este frica de a nu te oglindi defavorabil în mintea celor inteligenți.

Unele femei își iubesc mai mult copiii, altele mai mult bărbatul ori amantul ; cu alte cuvinte, unele mai mult copiii actuali, altele mai mult pe cel viitor. Așa toți creatorii : unii artiști își iubesc mai mult operele isprăvite, alții mai mult pe cele proiectate.

În fiecare moment sînt în lume milioane de discuții ori de neînțelegeri între doi sau între mai mulți oameni, și fiecare rămîne convins că dreptatea e de partea lui, deși este evident că din toate aceste milioane de antagoniști numai jumătate au dreptate în cazul cel mai bun, și nici unul în cazul cel mai rău. E amuzant.

De obicei, o femeie care iubește de mai multe ori, dă bărbaților aceleași nume drăgălașe, fără nici un scrupul de delicateță, pentru că în amor femeia nu are trecut. Ea trăiește în prezent.

Delicateța este calitatea supremă și cea mai rară a sufletului omenesc. Ea le presupune pe toate celelalte : inteligența, bunătatea, altruismul, generozitatea, discreția, mărinimia ș.c.l. Un om lipsit de o singură calitate a sufletului, nu mai are delica-

teța completă. Atunci ea este cu lacune și cu eclipse.

Gelozia retrospectivă e cea mai chinuitoare, pentru că știe, că nu are motive să învinuiască, să calomnieze, să lovească, și totuși învinuiește, calomniază și lovește.

Femeia are gelozia retrospectivă în grad mult mai mic decât bărbatul, pentru că femeia trăiește mai mult în prezent, pentru că în amorul ei imaginația are un rol mult mai slab și pentru că în amorul ei simțul de proprietate e mult mai mic.

Rănilile amorului propriu sînt din cele mai dureroase, dar de cele mai multe ori provoacă rîsul.

Dacă am face toate combinațiile posibile între cuvintele unui dicționar de buzunar, am construi o infinitate de opere științifice care ar răsturna, ca pe niște încercări puerile, toate teoriile științei de azi ; am construi o infinitate de opere literare, față cu care *Divina Comedia* ar fi o simplă încercare juvenilă ; am construi tragediile pierdute ale lui Euripide și tratatele lui Epicur, am învia din morți Biblioteca de la Alexandria...

Cît progres și cîtă civilizație presupune instituția femeilor galante. Ce distanță de la pitecantropul care, în pădurile primitive, năvălea asupra

femelei, pînă la urmaşul lui modern care negociază, pe bună învoială, ceea ce-i trebuie.

Uneori, din excès de discreție, subliniem prin rezerva noastră ceea ce celălalt credea că trece neobservat, și devenim indiscreți. În unele cazuri, reușind să ne jucăm rolul perfect, excesul de discreție ne face să apărem insensibili.

E naiv să te miri. E cinic să nu te indignezi.

Tu crezi că, dacă ai vrea, ai putea să începi chiar de azi să fii minciunos, lingușitor și crud, ca să poți triumfa în viață. Credința că poți reuși să ai defectele pe care nu le ai este o iluzie tot atît de vană ca și aceea că numai dacă ai vrea, ai putea să cîmți ca Tamagno.

Însușirile date integral de natură, ca inteligența sau talentul, conferă meritele cele mai mari, deși omul nu are nici un merit că le posedă ; pe cînd însușirile pentru care omul are un merit că le posedă, ca virtutea sau bunătatea, conferă merite mult mai mici.

Cît timp pasiunea ei este puternică, femeia îți spune că dacă n-o încunjuri toată ziua cu atenții, riști s-o îndepărtezi prin desobișnuință. Cînd pasiunea ei începe să scadă, ea îți spune că prin

prezența ta neconținută riști s-o îndepărtezi din cauza oboselii.

Un cortegiu mortuar, agonia unui vecin de peste sală, exasperează pasiunea a doi amanți, pentru că imaginile care evocă distrugerea vieții provoacă paroxismul instinctului creator.

Ceea ce provoacă amorul unui bărbat e temperamentul femeii. Iar știința ne spune că temperamentul este fizionomia sensibilității organelor vieții vegetative.

Dacă facem abstracție de punctul de vedere moral, ipocrizia bine reușită și bine susținută este victoria omului asupra animalului, a conștiinței asupra inconștiinței, a inteligenței asupra sentimentelor, este suprema afirmare a acelei virtuți care formează piatra angulară a caracterului și care se numește stăpânire de sine.

Călugărul Ieronim de la Rîșca spunea : un bărbat care nu se simte rudă cu nevasta lui, trăiește cu dînsa în concubinaj. Iar cînd se simte rudă, trăiește în incest.

Stările sufletești superioare fiind dezvoltate în cursul evoluției din stări inferioare, analiza descopere întotdeauna în aliajul celor dintîi pe cele

din urmă. Iată pentru ce analiștii sufletului omenesc apar pesimiști și mizantropi.

Descoperirile științifice cele mai geniale sînt față cu adevărul total despre lume mai puțin decît săriturile unei broaște care ar avea de gînd să facă înconjurul pămîntului.

Îți părăsești prietenii și alergi după sufletul, atît de deosebit de al tău, al unei femei, tocmai în momentul cînd spui că vrei un suflet care să te înțeleagă. Ipocritule, tu vrei să îmbogățești registrele stării civile.

Citiți în șir un anumit capitol din *Descendența omului* de Darwin — și manejele rafinate dintr-un roman de Bourget, care duc tot acolo... E divertisant, e comic, e hilariant.

Bărbații au infinit mai puțin dispreț pentru fricoși decît femeile, pentru că bărbaților curajul masculin nu le făgăduiește nici o fericitate.

Cînd te gîndești că cele mai sublime strigăte ale poeziei sînt exprimarea ritmată a chinurilor provocate de o celulă, în rîvna ei nesățîsfăcută de a se întîlni cu o anumită altă celulă, nu poți să nu admiri fantastica feerie clădită de sufletul omenesc pe instinctul cel „atît de van“.

În deosebire de geniile artistice, care sînt niște explozii ale naturii exuberante, geniile pur intelectuale nu simt, de obicei, nimic pentru femei, pentru că geniile intelectuale, suprema deb Brutalizare a vieții, fiind punctele luminoase în care materia capătă în sfîrșit deplină conștiință de ea însăși, natura a avut grijă să nu le întindă acea cursă numită amor, care este dușmanul cel mai neîmpăcat al liberei dezvoltări a inteligenței pure. Femeile, la rîndul lor, nu simt nici ele nimic pentru aceste ființe abstracte.

Limba română are neprețuitul avantaj de a poseda cuvintele iubire și amor pentru două lucruri cu totul deosebite, denumite în alte limbi cu un singur cuvînt.

Cînd s-a stins amorul între soți, poate să rămîie iubire, chiar dacă în amorul lor n-a fost iubire. Cînd s-a stins amorul între amanți, nu rămîne iubire, chiar dacă în amorul lor a fost iubire.

De obicei, femeile își înșeală bărbații și bărbații femeile cu simțurile și cu imaginația, nu cu inima.

În timpurile din urmă, lipsite de orice prejudecăți, un bărbat de treabă poate să aibă mai multe iubite deodată, pe cînd o femeie de treabă nu are niciodată doi amanți în același timp, ci, cel mult, unul cu care e pe isprăvite și altul cu care a în-

ceput. Starea asta de tranziție poate ținea mai multă vreme...

Cînd prin eforturile memoriei reușești să-ți amintești ce simțeai pentru o femeie, să știi că iubirea ta n-a murit încă. Dacă continui cu exercițiile astea de memorie, poți cădea din nou în prăpastie.

Ipocrizia ajunge uneori a doua natură, și atunci ea devine sinceritate. În cazul acesta sinceritatea devine ipocrizie — cînd ipocritul, în vederea calculelor sale, își permite accese de sinceritate.

Dacă vrei să mistifici și să reduci la neputință și ridicol pe însuși Geniul Răului care domnește în lume, întrebuintează această simplă stratagemă : așteaptă-te oricînd și în orice privință numai la rău și anume la cel mai mare rău. Atunci, orice nenorocire ți se va părea normală, pe cînd binele, dacă-ți va ieși vreodată în cale, îl vei simți ca pe însăși mîna lui Dumnezeu pusă asupra capului tău.

Cînd între doi oameni există o controversă aprinsă și cînd vine un eveniment care dă dreptate completă unuia dintre ei, acesta, dacă are sufletul de elită, caută să treacă fără a sublinia victoria, simțindu-se oarecum jenat și parcă vi-

novat de atita triumf. Sufletele de rînd fac contrariul.

Plăcere divină : să te arăți mic și umilit, cu sentimentul distanței dintre tine și ceilalți.

Nimic mai nivelator decît prezența femeii iubite cu pasiune. De obicei, ea dă inteligență prostului și tîmpește pe cel inteligent.

Timpul nu iartă. Cu fiecare clipă în copilul acesta candid se tot aprinde conștiința, flacără palidă și rece, dar care vestejește și usucă.

Orice femeie măritată se simte sclava bărbatului ei, sclavă supusă sau revoltată, credincioasă sau infidelă, în funcțiune sau evadată ori părăsită.

Asasinarea unei femei din cauza geloziei este crima cea mai monstruoasă, vrednică de torturile inchiziției, fiindcă are ca motiv arogarea dreptului abominabil de a monopoliza o anatomie și o fiziologie umană, și suferința, cu atît mai ridicolă cu cît mai atroce, că ți s-a nesocotit acest drept.

Nu-i așa că un fapt josnic al rivalului, povestit în fața femeii care formează obiectul litigiului vostru, este o briză răcoroasă pentru inima ta ? Tu însă, cuprins subit de un spirit obiectiv de circumstanță, dar cu cele mai slabe argumente de care

ești capabil, iei apărarea rivalului, ca să-i dovedești ei cât ești tu de generos și de superior celui-lalt.

Pesimismul este iubirea arzătoare de viață și tinguirea că ea nu dă destule plăceri ori că nu i le poți stoarce îndestul și că se isprăvește odată. Un pesimist, față cu viața, e ca un bărbat care ar cere celei mai iubite femei mai mult decît ea poate da sau decît poate el lua, ori care ar iubi o femeie înaccesibilă. Pesimiștii însă pretind că nu iubesc — femeia.

Arătarea recunoștinței, oricît ar fi de discretă, importunează și impacientează pe binefăcătorul delicat și, în loc să-l răsplătească pentru faptele lui bune, îl pedepsește.

Copilul tău are să aibă spaimile agoniei, are să moară și are să fie îngropat. Și toate astea le-ai creat tu.

În orice bibliotecă, scriitorii în viață alcătuiind o minoritate infimă, marii cetitori stau toată viața de vorbă cu morții.

Învățații au reconstituit cu imaginația pitecantropul. Dar numai femeile au ocazia să-l vadă, în anumite momente.

Dacă femeia nu se deosebește ca mentalitate de bărbat, trebuie egalizată politicește, pentru că poate aduce aceeași contribuție în dezbaterea lucrului public. Dacă se deosebește de bărbat, trebuie egalizată, pentru că aduce puncte nouă de vedere în dezbaterea lucrului public.

Magnanimitatea și generozitatea se nasc din raportul de la puternic la slab, de la stăpîn la supus, de la conducător la condus. De aceea plebeii și femeile au mai puțin dezvoltate aceste însușiri.

Dacă nu-i poți cuceri inima prin propriile tale mijloace, nu te poate ajuta întreaga omenire cu toată știința ei, cu toată arta ei, cu toată diplomația și cu toate armatele ei.

Unii se înduioșează, cînd cugetă la pitecantrop, strămoșul omului. Alții își stăpînesc dezgustul, cînd cugetă la om, strănepotul pitecantropului.

În pădurile primitive — ciomagul ; în societate — sarcasmul. Expresia fizică a sentimentului, aceeași : arătarea caninilor.

Pesimistul mizantrop spune oamenilor : „Gorile, cît sînteți de stupide !“ Pesimistul idealist le spune : „Fraților, cît sîntem de nenorociți !“

Natura își urmează cursul cu aceeași fatalitate și nepăsare în piatră, în arbore, în om, în toată materia. A trăi, este a te strecura prin legile naturii ca printre niște curse complicate și nevăzute, spre a-ți păstra, în forma dată ție, cele cîteva zeci de kilograme de materie, pe care ți le împrumută vremelnice natura și care sînt tu.

Sistemele de gîndire și curențele artistice atîrnă de momentul istoric. Momentul istoric atîrnă de structura socială. Structura socială atîrnă de rezultatul luptelor dintre clase. Luptele dintre clase se reduc la goana eternă a indivizilor după mai bine, adică după condițiile cele mai favorabile pentru păstrarea acelei infime cantități de materie în forma dată de natură fiecăruia.

Se poate dovedi că toate preceptele morale, avînd în vedere ori conservarea individului ori a societății, adică a cadrului pentru conservarea individuală, sînt tot atîtea reguli de observat pentru a întîrzia ceasul morții.

Nu te certa cu viața. Nu fi o ființă abstractă ! Frecventează societatea, petrece, glumește, joacă cărți, bea, ia-ți o amică, ori, dacă nu se mai poate, fă ceea ce se zice că făcea Sainte-Beuve prin coridoare cu personalul de serviciu de sex. Nu te certa cu viața, nu face pe cimpanzeul abstract !

AMINTIRI DIN COPILĂRIE
ȘI ADOLESCENȚĂ

**AMINTIRILE AU FOST PRECEDATE ÎN ADEVĂRUL LITERAR
ARTISTIC DE URMĂTOAREA NOTĂ A REDACȚIEI :**

„Incepem publicarea amintirilor de copilărie și adolescență ale lui G. Ibrăileanu.

Aceste amintiri datează din 1911. Ele sînt redactate sub formă de scrisori către un prieten, în casa căruia au și fost scrise. Manuscrisul scrisorilor stătea pe biroul prietenului, de unde Ibrăileanu îl lua și îl completa.

Cum scrisorile nu erau destinate apariției, ele se prezintă sub prima redactare — fără nici o corijare de formă.

Le publicăm atît pentru frumusețea paginilor în sine, cît și ca document pentru înțelegerea unei epoci și a unui om — ale cărui fine resorturi sufletești pot fi descoperite numai din lectura acestor pagini, care cuprind fapte necunoscute chiar de mulți dintre prietenii lui Ibrăileanu.“

Duminică 31 iulie 1911

Încep să-ți scriu cîteva lucruri de altă dată, așa cum mi-or veni sub condei, fără nici un plan și fără nici o pretenție.

Cele mai vechi lucruri, de care mi-aduc aminte, sînt casa de la Roman, unde am stat pînă la vîrstă de 5 ani și familia cîtă stătea în acea casă. S-a întîmplat să mă nasc într-o familie de mică burghezie, cu tradiții, cu „viață de familie“, compusă din sentimentul datoriei, din iubire și din solidaritate. Ce voi fi avînd bun în caracterul meu vine de acolo.

Dar această viață a ținut puțină vreme, și la o vîrstă aproape inconștientă. După aceea, am trăit fără familie, așa că m-am dezvoltat anarhic, ca un produs al multor și variate împrejurări ale societății. Cu alte cuvinte, am rămas aproape fără creștere — afară de exemplul lui tatăl meu (cînd am început să stau cu el), care era un om de treabă și, el însuși, un produs al vechii vieți de

familie. Neavînd „creștere“, a trebuit să o înlocuiesc, mai tîrziu, cu mintea : să judec ce trebuie și ce nu trebuie să fac. Dar mintea e o călăuză nesigură și nu întotdeauna la slujba ei. Creșterea îți dă *deprinderea*, așa că te porți cum trebuie în chipul cel mai natural, fără efort, și în fiecare moment. Mintea însă, uneori te părăsește : nu poți fi atent la infinit. Apoi efortul conștient te obosește.

O comparație : un om care umblă drept prin natura lui, nu face nici o efort ; unul care umblă plecat, trebuie să se gîndească neconținut să stea drept. Îndată ce uită, umblă iar ghebos.

Ca să nu răspund cuiva cu vorbe aspre, trebuie să fac o efort ; uneori *uit* să fac efortul. Dacă m-aș fi obișnuit de la 3 pînă la 18 ani, în viața de familie, să vorbesc cum se cade, acum acest lucru ar fi foarte ușor, mi-ar fi un lucru *natural*, fără nici o cheltuială de energie. Bineînțeles e vorba și de temperament. Acesta ar străbate prin educație, tot s-ar cunoaște firea înăscută violentă.

Din viața de la Roman, mi-aduc aminte puține lucruri hotărîte. Am fost un copil precoc. Înainte de 5 ani, știam unele lucruri grele de înțeles și pentru o vîrstă mai înaintată. Știam, de pildă, oarecare lucruri din gramatică, pe care copii de 10 ani le pricep greu. Am fost și amoretat înainte de 5 ani : de o fată de vreo 7—8 ani, care trecea pe la geamul nostru. Nu-i vorbă, era și un caz de

sugestie, căci cei din casă mă tachinau cu ea. Dar știu că mă înroșam când trecea pe la geam. Tot de la acel geam, vedeam și Ceahlăul, care era pentru mine ceva ca din altă lume, ca dintr-o legendă frumoasă. Nu știam pozitiv ce e acel Ceahlău, nici ce este un munte — nimic !

Sărăcia se ținea de noi. Dar eu n-aveam cum s-o simt. Dar sărăcia aceasta contribuia la „viața de familie“, căci nu era locul pentru o viață de plimbări, soarele și celelalte. Toți munceau — duceau o viață onestă — aveau datorii mici, dar grave, de îndeplinit.

Mi s-a spus că eram un copil aproape grav, deși plin de toate naivitățile acelei vârste. Mama mea mă iubea cu toată puterea unei naturi concentrate și a unei vieți care fusese tristă. Mi s-a spus că era o femeie înaltă, tăcută și frumoasă. Ea suferise mult, căci multă vreme luptase cu cea mai grozavă sărăcie, lucrînd zile și săptămîni la o cuscătură, pentru care lua cîtiva lei, căci bunica mea rămăsese fără mijloace. Numai mai tîrziu începu să aducă acasă ceva un frate al ei. Eu n-o țin minte cum era la față, decît foarte vag. Am mai mult o impresie nelămurită despre *ființa* ei, despre *esența* ei sufletească, despre ceva cald și lipit cu patimă de copilul acela, care azi sînt eu. Dar această impresie nelămurită a mea, adăogată cu cele ce am auzit despre ea, au alcătuit în mintea mea o ființă vie, pe care o văd : o fată tînră. Ea a murit la

vîrsta de 31 de ani, și o văd ca o fată. Mama mea, acum cînd eu am 40 de ani, cînd sînt mai bătrîn decît ea, îmi apare într-un chip foarte curios, pe care e greu să-l exprim. *Mama mea este mai tînără decît mine.*

Dacă ar mai fi trăit, dacă ar trăi și acum, mi-ar fi rămas imaginea unei mame ca toate mamele. Dar mama mea este o fată. Nu știu dacă înțelegi sentimentul acesta. Sentimentele mele pentru dînsa au ceva deosebit și din cauza aceasta e singura răsplată pe care mi-a dat-o natura pentru moartea ei timpurie.

La toamnă sînt 35 de ani de cînd a murit. Ea mai trăiește în mintea cîtorva oameni și mai ales într-a mea. Cînd nu voi mai fi eu, urma pe care a lăsat-o ea în acest infinit se va șterge pentru totdeauna. Va fi fost ca o microscopică ființă, de acele care mor cu milioanele, înghițite în natura infinită fără urmă, ca și cum n-ar fi fost. Astăzi ar avea 66 de ani, o femeie bătrînă, fără frumusețe, lovită de toate injuriile vremii. Un sentiment, mizerabil poate, mă face să simt că e mai bine c-a murit în floarea tinereții. Ea a fost demult, foarte demult, și sentimentele mele pentru ea sînt pentru mama mea, pentru o femeie frumoasă, pentru o femeie care a suferit mult de sărăcie, pentru o ființă care n-a avut cînd să guste viața, pentru cineva care are toată poezia lucrurilor din îndepărtatul trecut.

Femeia aceasta, fata aceasta cu ochii verzi, a fost singura ființă pentru care eu am fost totul; care în loc să spuie *eu*, spunea *el* — „el“ eram eu. Și ea niciodată n-a fost totul pentru mine. Când trăia, eram prea mic, prea inconștient, ca să am asemenea sentimente. După ce-a murit, mi-am împărțit sentimentele spre cele patru vânturi — păstrându-i ei numai un colț adânc din fundul inimii. E drept, însă, că nu pot să mă gândesc mai mult la ea fără să simt lacrimi de duioșie și uneori de un fel de durere — nu mare, dar care nu se poate compara cu nimic.

La 5 ani, într-o zi de mai, am părăsit casa noastră pentru totdeauna. Din cauza datoriilor, bunica mea a pierdut-o. I-a fost luată și dărimată. Azi locul unde a fost casa e o bucată din ograda unei biserici. Ne-am dus la țară, unde tatăl meu, în tovarășie cu un frate al mamei și cu altă rudă, au luat în arendă o moșioară. Țin minte această primă călătorie a mea (căci călătoria ce am făcut-o când eram de jumătate de an, într-o iarnă, de la Tîrgu-Frumos, unde m-am născut, la Roman, nu o pot pune la socoteală). Stăteam pe scăunașul trăsorii, iar mama mea cu bunica mea în fund. Tatăl meu nu știu : era pe capră, ori nu era cu noi. Era frumos, era soare. Întiași dată am trecut prin păduri. Călătoream în altă planetă. Am ajuns la Poiana lui Iurașcu, moșia *noastră*, pe la 5—6 seara. Acolo ploua. Într-o grădină mare, după ploaie, cântau

zeci de cuci. Era casa proprietăresei, o cucoană bătrână, care fusese de multe ori cu trăsura la Paris. Am stat în casa aceea mai multă vreme. O puternică impresie mi-au făcut niște pui de cucușică care avea cuibul sub streșina casei boierești. Cucoana aceasta avea o fiică, Eleonora, o femeie foarte frumoasă, care, la rîndul ei, avea două fete de vreo 16—18 ani. „Eleonora“, cu numele ei sonor pentru mine, cu aerele ei de contesă, cu viața ei, cînd la Paris, cînd la țară, mi-a lăsat impresia de ceva neînchipuit de frumos și nobil — și misterios.

Cînd a fost gata casa noastră, ne-am mutat în ea. Era o casă nouă, cu un balcon lung, care suna ca metalul, nu știu pentru ce, cînd mă plimbam pe el, mai ales cînd umblam bocănind cu călcîile pe scînduri. Prin grădină trecea un pîrău lat de-o palmă. Pe lîngă grădină, trecea un pîrău mai mare. Din dosul casei, peste pîrău, un deal drept, care mi se părea că atinge cerul. În stînga un deal lung, pe care umblau vitele, ca niște gînganii pe un perete. În dreapta cîmpia, cu o pădure în fundul zării. În față satul.

Aici, la Poiana lui Iurașcu, am cunoscut întîi natura. Cea dintîi amintire de lună o am de aici. Veneam într-o sară cu mama mea și cu alții de la iaz spre casă. Era lună plină. Atunci am fost

foarte lovit de faptul că luna merge și ea pe cer spre casa noastră.

(Eu m-aș fi așteptat ca ea să rămie deasupra morii de la iaz!)

Cel mai frumos lucru de-acolo pentru mine era poate iazul și moara. Și cred că, în adevăr, era un iaz foarte frumos. O bucată era lung și trist, singuratic. O altă bucată, cu malurile pline de verdeață și de copaci. Iar moara avea ceva nemai-auzit de misterios.

În sat aveam câțiva amici țărani, unul Petrea Petrișcanu mai ales. Alături stătea un personaj foarte important, un țăran, Tancă, care avea pe casă un cuib de cocostîrci, păsări pe care le vedeam întîia dată și care produseseră asupra mea o mare impresie și anume de ceva măreț și (iarăși) misterios. Țin minte că în toate impresiile mele de-atunci intra în cea mai mare parte misterul. Fînațul, unul dintre cele mai frumoase ce am văzut, cu iarba mai mare decît mine și cu nenumărate feluri de flori, era un ocean fără sfîrșit — ori cu sfîrșitul în necunoscut — care-mi dădea fiori pe coase îmi simt și acuma, dacă-i rechem în suflet. Cînd umblam pe cărarea, care ducea, prin fînaț, la moară, numai pe unele locuri capul îmi ieșea peste iarbă. Încolo mergeam ca un om printr-o pădure pe o cărare între două ziduri de copaci. Cărarea era întortochiată, și la o cotitură a ei am întîlnit odată un personaj din altă lume, înalt ca și mine, foarte grav și pășind măsurat —

un cocostîrc. Am stat un moment amîndoi față în față, apoi el s-a ridicat și s-a dus pe deasupra fînațului. Ce-am simțit atunci e greu de spus. Eram de 5 ani și cocostîrcul îmi părea ca o persoană foarte în vîrstă, superioară mie și, bineînțeles, purtînd cu ea un mister înfinit.

Dar cea mai mare impresie am avut-o cu altă ocazie, cînd am simțit pentru întîia dată moartea, cînd am avut întîia oară senzația lucrurilor funebre : Era într-un loc, la poalele unui deal, un loc trist, o coastă a dealului ruptă, năruită, singuratică. Acolo am văzut un cal mort, din care mînceau doi corbi mari și negri. Singurătatea locului, tristețea lui, animalul mort, cu o parte din oase goale și cele două păsări sinistre care scobeau cu ciocurile lor mi-au produs un sentiment de groază, dar și de poezie.

Dacă aș fi fost un copil fricos, ori dacă nu m-ar fi lăsat să umblu singur, n-aș fi avut toate aceste senzații. Nu-mi pot explica cum mă lăsa mama mea să umblu singur, ea care mă păzea iarna să nu stau aproape de geam. Probabil că ea nu știa pe unde mă duc. Credea că-s prin grădină, ori pe drum. Cred că eu ascundeam plimbările mele. O singură dată am fost pedepsit, cînd am venit acasă plin de colb pe mîni și pe față, căci mă jucasem în colb cu băieții de țaran. Mama mea m-a ocărît atunci foarte tare. (Mai tîrziu, cînd eram de vreo 8 ani, la altă moșie, tot pentru petrecerea mea în

colb cu băieți de țărani, tatăl meu m-a bătut — singura dată cînd am fost bătut.)

Cîte impresii și amintiri îmi vin acum în minte ! Unde pot să le spun pe toate ! Ce lucru mare a fost pentru mine cînd am descoperit, în grîu, un cuib de prepeliță, ca o fîntînă, mic, rotund, cît o farfurioară, înconjurat de un gîrdulet — și cînd puii au dispărut parcă în pămînt ! Era peste iaz, în cîmpie, aproape de o pădurice, care de-acasă de la noi se vedea ca o sprînceană la marginea orizontului. Toate mi se păreau foarte departe — în toate direcțiile mi se părea că se sfîrșește o lume, după care începea regiunea basmelor.

Dar viața aceasta complet fericită n-a ținut decît o vară. Toamna, ne-am dus la Roman cu mama mea, care avea să nască ; cu moșul meu, care-și tăiașe două degete la un fereastrău mecanic. În acea toamnă, a murit mama mea. Mi-aduc aminte ca prin vis de dînsa bolnavă, dar țin minte foarte bine cum era întinsă pe masă, moartă, cu lumînări la cap. În zilele cît a stat moartă acasă, uneori plîngeam, dar uneori mă jucam de-a ascunsul cu niște băieți și apoi iar plîngeam. Fericită dar crudă și egoistă vîrstă ! Întotdeauna mi-aduc aminte cu displăcere, parcă cu un amar reproș pentru mine, că *atunci* m-am jucat ! Niciodată, niciodată n-am dat mamei mele a mia parte din ce mi-a dat ea ! Pentru ce s-a născut ea, pentru ce a trăit ? Sînt milioane de ființe care au avut

soarta ei și pe care nu le știu. Dar ea, fiindcă mi-a fost mamă, în mintea mea are un loc unic și înțimplarea ei e un lucru extraordinar pentru mine. Orice viață e un lucru extraordinar pentru cineva — și nimic, absolut nimic, pentru alții !

Sora mea a murit peste vreo doi ani. Sămăna cu mama mea și o chema tot Maria. Am trăit fără mamă, fără frați și surori — nu tîrziu tare — și fără tată. Cine a trăit înconjurat de familie, nu poate înțelege un suflet ca al meu, această stare sufletească specială — după cum nici nu mă pot pune în sentimentalitatea unui om care a avut familie. Dar aceste lucruri au dat sufletului meu un ton veșnic de nostalgie, de melancolie — o privire îndărăt — un sentiment de singurătate, de degajare de lumea reală.

Ce-a urmat după aceea, pînă la vîrsta de 7 ani, nu țin minte, e încîlcit în amintirea mea. Am stat la țară cu bunică-mea, apoi la altă moșie, cu tatăl meu și mama mea a doua, apoi iar la bunică-mea. Mi-aduc aminte de priveliști și peisagii, care se numesc Sălăveștri, Berbencenii, sate în județul Bacău unde tatăl meu ținea moșii în arendă cu rudele lui nouă.

În această vreme moșul meu Teodor s-a înamorat de o fată a Eleonorei, tatăl meu a pierdut ce mai avea, bunica mea era tristă de moartea mamei mele — eu mă simțeam străin în lumea cea nouă a tatălui meu. Mamei mele a doua — o ființă bună,

supusă, roabă — nu i-am putut spune „mamă“ și din greutatea mea de a deveni familiar și a da numiri „artificial“ și oficiale, și din cauza amintirii adevăratei mele mame, pentru care începeam să am un cult și o tandreță alcătuită din tot felul de amintiri, căci deja aveam *amintiri* și, cum se vede, amintiri scumpe și duioase.

În acești ani cred că s-a încheiat o mare parte din caracterul meu, așa cum îl am și acum. Cu altă copilărie, cu altă viață, fără aceste lucruri neobișnuite și triste, aș fi fost poate altfel.

Dar ceea ce mă impresiona neconținut, ceea ce, deci, se lega cu toate sentimentele mele, era natura. Am amintiri curioase, unele stranii, ca din altă planetă. Țin minte o călătorie a mea cu tatăl meu într-o dimineață, pe un drum care mergea pe culmea unui deal — un peisagiu de vis, albastru, siniliu, cu o ceață subțire, cu un orizont nemărginit și străin. Dar nu știu când a fost asta, unde mergeam, pe unde eram — nimic ! Ceva colorat, dar nereal !

O impresie extraordinară mi-a făcut un zmeu, fabricat pentru mine de un moș al meu. Era mare, albastru, cu o cruce albă pe un postament tot alb. Mărimea lui, zbîrnîitul lui, înălțimea la care s-a ridicat, crucea lui ca cele de pe morminte, faptul că s-a dus departe, *peste o pădure neagră*, mi-a lăsat o mare impresie de tristeță funebră — și, iarăși, de ceva misterios. La asta s-a adăugat și faptul că țărani din acel sat, care nu mai văzu-

seră zmeul, au venit *toți* la curte, ca la o întîmplare extravagantă și necurată.

Multă poezie îmi aduce aminte grădina noastră, în care era o corlată (un chioșc făcut din haragi de fasole) bătută cu flori delicate de tot felul de fasole, pîrăul din grădină, pe care făceam mori, și balconul casei, care suna a metal cînd umblam pe el cu pași apăsăți. De la moșiile celelalte îmi aduc aminte puțin, căci am stat puțin.

Îmi aduc aminte de o călătorie la Roman, cînd am trecut peste Siretul mare, cu un pod umblător, pe furtună. O ocupație mare a mea au fost hulubii, pe care-i creșteam în pod, îi știam pe *toți*, știam cînd au să iasă pui. Nu-mi mai aduc aminte ce s-a făcut cu ei. Dar totul era trist, sau, mai bine zis, simțeam că ceva lipsește : era mama mea, care murise, frumoasa și tînăra mea mamă.

Pe a doua mea mamă, tatăl meu o luase din combinații gospodărești. El n-a iubit decît pe înția lui nevestă, pe care a luat-o dintr-un amor plin de scrisori de dragoste și de toate încîntătoarele nebunii ale tinereții. În familia noastră *toți* s-au luat din amor. Unii au suferit mult din cauza acestui sentiment, alții au și murit din cauza lui.

Cînd am ajuns de 7 ani, m-au dat la școală la Bacău, unde stătea acum tatăl meu. Am stat puțin acolo (nu știu pentru ce) și apoi m-am dus la Roman. Din Bacău — puține amintiri. Acolo a

murit sora mea. Cele cîteva luni sau poate un an la Bacău, îmi par un vis îndoielnic.

Nu ştiu bine pentru ce, de la Bacău, tatăl meu m-a dus la Roman la şcoală. (În vremea asta tatăl meu probabil că pierdea cele din urmă parale.) La Roman m-a încredinţat unei rude a sa, deşi în acel oraş stătea mătuşa mea. Cauza — poate o răcire cu familia mamei mele, de care se cam îndepărtase, probabil prin însurătoarea lui a doua ; dar mai degrabă pentru că ruda lui avea renumele de bună educatoare. Era o femeie uscată, urită teribil, cu un nas mare, aspră, rece probabil, nu proastă, care, la bătrîneţe, se gătea cu haine celorate şi pălării cu flori roşii şi albastre. N-am iubit-o niciodată şi din cauza asta n-a avut nici o influenţă asupra mea. Acolo, am început să simt ce înşamnă sărăcia — căci erau oameni săraci şi, mai ales, sărăcia se simţea la mîncare, căci pedagoga asta avea principiul, pe care-l repeta adesea, că : „stomacul n-are fereastră“ — şi deci mînca cît de prost, pe cînd haina şi celelalte se văd, şi merită atenţie.

O mare suferinţă am avut de încercat în prima zi de şcoală. Pe atunci se învăţa altfel decît azi. Se dădea lecţie, *deodată* acasă. Ni s-a dat, în lecţia întâia, o pagină, unde aveam de învăţat două litere (*i* şi *u*). Nu ni s-a spus numele acestor litere. Eu n-aveam de unde şti că acele două semne sînt *i* şi *u*. Trebuia să-mi spună cineva acasă. Era o fată a gazdei, care ar fi putut să mă ajute. Dar

n-a voit, pentru că nu-i spuneam „tată“ sau alt nume, căci eu, conform naturii mele, n-am putut să-i dau nume îndată ce m-am mutat acolo. Și n-a voit să-mi spună decît cu prețul să-i spun cum voia ea. Și nu i-am spus. Și m-am dus la școală plin de groază, căci nu știam pe *i* și pe *u* și aveam profesor un popă mare, cîrn, care zbiera grozav și bătea. Nu știu cum a ieșit lecția — dar știu că nu după mult popa acela m-a speriat așa de tare răcnind la mine, că nu m-am mai dus la școală, cînd m-am și îmbolnăvit grozav de friguri (în care vreme am stat la mătușa mea), care m-au ținut, mi se pare — căci e greu să-mi aduc aminte — luni întregi. Cînd mi-a trecut, nu puteam umbla de slăbiciune. Am început primul exercițiu de umblat, ajutat de un baston. Pe lîngă școala cu popa, nu puteam trece de frică. (Dar acum îmi vine o îndoială : Nu cumva *după* aceasta am fost la școală la Bacău ? Căci dacă aș fi fost la Bacău întîi, aș fi știut pe *i*, *u*.)

Atîtea schimbări, pe la atîtea moșii, prin Roman și Bacău, pe la atîtea neamuri, cu atîtea feluri de sentimente, cu acea malarie teribilă — toate lucrurile acestea mi-au întunecat amintirile de-atunci, acele relative la vîrsta de la 5 la 8--9 ani.

Acum îmi pare că-mi amintesc mai bine : tatăl meu n-a rămas la Bacău ; s-a dus la altă moșie, Băiești, dar acum ca administrator de moșie. Și de acolo, apoi, cînd aveam vreo 10 ani (ori 9) a

venit și el la ~~la~~ Roman, căpătînd o mică slujbă. Iar cînd aveam vreo 11 ani, a venit și nepoata lui și am părăsit pe gazda mea pedagoagă.

Din vremea cît am stat la acea gazdă, nu e nimic de amintit — nimic important. Învățam foarte bine. În școala primară și în gimnaziu am fost întotdeauna cel mai bun din școală. Apoi, în cursul superior de liceu, am rămas bun, dar nu cel mai bun, căci nu învățam nimic, desprețuind „știința burgheză“.

Gazda mea avea o grădină ca toate grădinile. Nu era mare, avea mulți copaci. Mie mi se părea, prin ea, parcă aș fi străbătut o livadă nemărginită. Fiecare copac era cineva, avea fizionomia lui specială, rostul lui, mai ales doi nuci mari, în care îmi făcusem niște case suspendate. Dar ocupațiile mele plăcute au fost mingea și zmeul. Eram pasionat pentru oină, pentru care aveam și talent. Iar zmeie, făceam toată ziua și de toate felurile, pe care le suiam afară de oraș, le țineam ridicate și noaptea (le legam de ceva). Unul mi s-a prins de crucea unei biserici. Am asistat o vară întreagă, cum a putrezit cu încetul, au rămas apoi numai șindrilele etc. Multă melancolie mi-a produs acel zmeu, prins acolo sus, departe, și nimicit cu încetul de către vînturile și ploile reci ale nopților de la sfîrșitul verii și începutul toamnei. Cîte n-aș putea spune despre zmeie ! Cred că e unul din cele mai splendide mijloace de educație fizică și sufletească. Sînt luptele cu alții care vor să-ți

prindă zmeul — și unde dibăcia, repeziciunea și curajul au un rol foarte mare. Țin minte că în vacanță venea un elev care învăța la Iași și care era un adevărat uliu al zmeiilor. Cu acela aveam noi de luptat teribil. Când venea — se auzea pe toate ulițele : „A venit Cilibiu !“

Spuneam mai sus că nu prea am ce spune despre această epocă. Dar văd că-mi vin în minte multe lucruri. Așa, un lucru mare a fost pentru mine clădirea unei case mari în ograda școlii — adică pregătirile clădirii : grămezi mari de scînduri, șanțuri, varnițe etc. Aveam „case“, locuri ascunse, locuri de siguranță, în șoproanele pentru scînduri, în varnițe și șanțuri. Tot în acea ogradă era și biserică. Ce mai de nopți frumoase la denii, cînd trăgeam clopotele, cînd stam în biserică la denia cea mare, în genunchi pe jos — ce sentimente atunci de ceva și straniu și intim !

Tot atunci eram un grozav explorator al Moldovei. Vara mă scăldam de 3—4 ori pe zi (uneori și noaptea pe lună). Umblam kilometri întregi pe mal și prin apă ; știam toate adîncurile, toate locurile. Iarna, cu un topor, tăiam gheața, și pluteam pe o bucată de gheață, ca pe o plută. Odată eram să mă înec. Eram foarte curajos pe-atunci. La 8 ani, în vacanță, la tată-meu la țară, umblam călare singur, cîte 4—5 kilometri, trecînd și printr-o mare pădure. Știu că tatăl meu, care era omul cel mai îndrăzneț, se mîndrea cu curajul meu.

În clasele primare am fost amorezat de două ori ! Întîi, de o fată tot cam de vîrsta mea — cu care visam, vara cînd mă culcam, să fac tot felul de aventuri. De obicei, îmi închipuiam ce fericit aş fi dacă i s-ar întîmpla o primejdie, dacă ar fura-o, de pildă, cineva şi eu s-o scap. A doua oară am fost amorezat de o fată tot din şcoala primară — o chema Profira — care a murit, pe cînd o „iubeam“. Am fost foarte trist şi mai ales melancolic. Țin minte că atunci au căpătat pentru mine un înțeles adînc cuvintele unui cîntec care circula pe atunci :

*Obosit de munca zilei
Priveam luna și plingeam,
La trecut, la viața-mi de astăzi
Și la tine mă gîndeam.*

Bineînțeles că aceste fete n-au știut nimic de sentimentele mele. Prima mea iubire, acea de cînd eram mic de 4 ani, azi e o doamnă respectabilă. A doua (o chema Tinca) nu mai știu ce e cu dînsa. A treia, a murit acum vreo 32 ani !

Dar am fost precoce și în alt chip. Țin minte că gazda mea avea servitoare o fată rotundă de la țară, care odată mi-a spus că un văr al meu de vreo 20 de ani a prins-o în brațe, cînd se scobora din pod pe o scară și lucrul acesta, pe care l-am înțeles, deși aveam vreo 8—9 ani, mi-a produs un sentiment de regret, un fel de gelozie.

Această precocitate m-a făcut să pricep multe lucruri. La 12 ani o rudă a mea, care cocheta și făcea un fel de amor cu un domn, n-a putut scăpa să nu observ lucrul. Ea n-a știut niciodată că eu, din vorbele și privirile lor, am înțeles pentru ce s-au retras în altă odaie. Și „perversiunea“ mea a mers pînă acolo, încît am simțit perfect că trebuie să fiu delicat și discret și să-i las în pace, fără a mă purta așa ca ei să vadă că vreau să-i las în pace.

După ce m-am mutat cu tatăl meu și cu nevasta lui, s-a întîmplat o nenorocire. Tatăl meu s-a îmbolnăvit de o boală, care azi văd că a fost pneumonie. Eram în clasa a IV-a primară. Am fost foarte nenorocit. Dar am avut o satisfacție. Eu eram gospodarul. Am fost foarte mîndru, cînd (aveam 11 ani) am cumpărat, la median, un car de lemne de la un țaran. Dar emoțiile cauzate de grava boală a lui tată-meu mi-au produs o curioasă psihopatie : la școală nu puteam să încep lecția. Deveneam mut. Ca să se încredințeze de adevăr, profesorul mă puneă să scriu lecția pe tablă. O scriam, dar n-o puteam ceti. Profesorul m-a sfătuit să fac baie de muștar, la picioare. Am făcut, în zadar. Această infirmitate m-a ținut multă vreme. Pînă și în liceu. Ba chiar pînă și azi, în anumite ocazii. Și azi, cînd sînt mulți într-o cameră, oameni mai străini, și trebuie să spun un „bună ziua“ general, adesea nu pot, ori îl spun repezit, comic, exploziv, fiindcă îl spun printr-o

mare sfortare făcută asupra mea. În fond este emoția mare față cu o împrejurare mai deosebită — și aceasta are ca bază timiditatea. De mic, am fost foarte religios. Când cineva vorbea nerespectuos de Dumnezeu, mă socoteam ofensat. Am cîntat și la biserică și am citit și evanghelii, îmbrăcat în cămeși bisericești. Aceasta, pentru că eram obligați. Împrejurul meu nu prea erau oameni religioși. Religia mea era glasul temperamentului meu. Uneori am postit complet, fără să mănînc nimic toată ziua — și asta de bună voia mea.

Cînd am trecut la gimnaziu, s-au schimbat multe lucruri.

În 1883 am intrat în gimnaziu. La început mi-a fost greu, pentru că profesorii nu știau de psihiopatia de care sufeream în vorbă și adesea n-am putut spune lecția, ori o spuneam bîlbîit, cu opriri, care păreau efectul neștiinței, dar mai apoi, mai ales din clasa a II-a, am devenit o mică celebritate. Aici, în gimnaziu, am avut pe cel mai bun profesor al meu, profesorul de limba latină, pe care îl iubeam (cu admirație) așa de mult, încît odată, cînd s-a zvonit că are să fie permutat, m-am rugat seara, lui Dumnezeu, săptămîni întregi — să nu-l permute !

Nu știu dacă am lipsit vrèodată de la școală în cei patru ani de gimnaziu. Dar nu prea învățam mult. Aveam memoria foarte bună, excepțional de bună și, ajutat și de înțelegere, n-aveam

nevoie să citesc mult. De obicei, îmi era de ajuns o dată, ori de două ori.

Numele de băiat bun m-a făcut să am lecții particulare foarte devreme. În clasa a II-a dădeam lecții copilului unui franzelar, care, pe lângă 15 franci pe lună, îmi dădea adesea, când isprăveam lecția, câte două franzele. Cu cei 15 franci ajutam pe tatăl meu, care avea o leafă mică (vreo 100 de franci). Îmi opream mie ceva pentru halviță și alte luxuri de acestea.

Cînd am isprăvit clasa a III-a, în vacanță, m-am dus la Tîrgu-Frumos, la o rudă a lui tată-meu. Atunci, într-o zi, am venit cu o căruță la Iași, cînd am văzut întîi acest oraș, care mi s-a părut extraordinar. Str. Lăpușneanu, cu casele nalte, mi se părea un drum tăiat într-un munte înalt, — ceea ce se cheamă „chei“ în munții noștri. Într-o zi însă am primit o telegramă de la tatăl meu, care mă chema la Roman. Am plecat îngrijit de telegramă. În gara din Roman (mi-aduc aminte că ploua) tatăl meu mi-a spus că trebuie să plec la țară la un proprietar căruia directorul gimnaziului mă recomandase ca preparator pentru un băiat. M-am dus. Am suferit mult la început. Boieri, lume străină, obiceiuri necunoscute etc.

Dar ce frumos era acolo ! O casă ca un palat, înconjurată de grădini de florării — cu un iaz colosal în mijlocul grădinilor, cu un pod frumos peste iaz, cu bănci și chioșcuri prin grădini. La

masă ne chema cu un clopot. Uneori la masa erau cîte 40 de musafiri. Şi azi parcă-mi aduc aminte de lucruri de pe altă lume. De-atunci n-am mai văzut aşa viaţă bogată lipsită de griji, *frumoasă* şi plină. Mi-aduc aminte de femeia proprietarului, care avea *ampiruri* făcute numai din dantelă. Peste cîtva timp familia aceea s-a dus la băi la Odessa, iar eu am rămas cu copiii şi cu o doamnă (rudă a lor) care avea două fete cam de 14—16 ani. Acum era linişte. De fete nu m-am amoresat — pentru că inima mi-era deja... dată! Voi spune pe urmă cum şi cui. După ce au venit de la Odessa la sfîrşitul lui august, mi-au dat 60 franci, un... caş mare şi m-au pus în trăsura lor boierească şi am intrat în Roman picior peste picior.

Pînă la vîrsta de 15 ani cîştigasem aşadar cîteva sute de franci, cîteva sute de franzele şi un caş !

Acolo, la ţară, mă amoresasem de fata unei rude a proprietarului — o fată brunetă, pe care o chema Eliza, şi al cărei tată stătea la altă moşie, aproape. Aceasta nici n-a visat de amorul meu. Dar eu (care tocmai în această vacanţă citisem pe *Monte Cristo* al lui Dumas) am visat atîtea aventuri, încît am ajuns să mă mint pe mine însumi şi [să] încep să le cred. Aşa că (aici voi mărturisi ceva urît) la Roman, mai tîrziu, am mărturisit unui prieten *succesele* mele. Țin minte că pusesem ziua de 3 august ca ziua cînd i-am făcut

declarație Elizei — declarație bine primită de dînsa ! Această minciună idealistă de-atunci mă face să pricep bine psihologia zugrăvită de Daudet în *Tartarin de Tarascon*. Curios : 3 august devenise sincer pentru mine o zi plină de amintiri fericite !

Dar acest „3 august“ nu m-a împiedicat să mă amorezez — primul „amor“ mai serios — de o altă fată din Roman, Estella. Era o fată cam de 17 ani, brunetă, cu nasul acvilin, și care umbla cu rochii de culoare cenușie sau albastră, ori cel puțin fionguri din familia acestor culori. Desigur, nu i-am spus nimic nici ei — nici n-o cunoșteam — dar aceasta știa. La grădina publică, la un rond din mijlocul orașului (loc de muzică și plimbare) eu eram veșnic prezent, melancolic, gînditor, cu ochii țintă spre ea — uneori îmi luam curajul s-o privesc drept în ochi — veșnic unde era ea, veșnic pe o bancă în preajma ei. Apoi, cum mă sculam, treceam pe la ea. Avea o casă cu un cerdac lung spre drum. Treceam, mă uitam pe furiș oarecum — dar tocmai de asta destul de... suspect. Treceam înapoi. Apoi după-amiază iar treceam spre casă. Toată vremea făceam analiză. Mă iubește ori nu ? Interpretam toate privirile ei, toate faptele, locul unde stă în grădină, ce face la geamul ei cînd trec etc.

„Amorurile“ mele mi-au ascuțit mai mult decît orice simțul observației.

Dar amorul nu merge fără gelozie. În primăvară (aveam 16 ani) au apărut în Roman niște telegrafiști cu redingote și jobenuri. Erau cei mai galanți cavaleri din Roman. Căutau să facă furori. Am început să mă tem de ei : niște tineri așa de sclivisiți mi se păreau irezistibili. Au început să ni se pară niște zei — bieții telegrafiști. Ce mic eram eu ! Eu nu isprăvisem gimnaziul, și ei, pe lângă 4 clase de gimnaziu, mai aveau și un an de școală telegrafică — ba și joben și haine bune — și mustăcioare. Dar nici ei nu se gîndeau la Estella, nici ea la ei. Eu mă temeam de viitor !

Dar un lucru aproape extraordinar s-a întîmplat, nu din gelozie, ci dintr-un fel de invidie... Ba nu, aproape din nimic. Estella era prietenă cu o altă fată, frumoasă și asta, poate mai frumoasă, dar nu așa de picantă. Era pe-atunci în Roman un tînăr grec, care, uneori, se plimba cu ele prin grădina publică. Și nu gelozia, dar *fericirea* lui de a putea fi cu ea, mă cam indispunea. Într-o sară eram cu un prieten, un băiat cam țicnit, care a murit demult. În glumă, i-am spus : Ai putea tu să-i tragi o palmă acelui cavaler ? Lucrul părea imposibil — imposibil adică să nu fie prins, bătut, dus la poliție, în urma unui așa scandal nemaiauzit. Prietenul meu, care era sub influența romanelor de senzație și cam apucat, se simți sfidat de vorbele mele. Era în joc acuma curajul lui. Deodată se repezi printre lume, dădu o palmă sonoră cavalerului, izbucni ca un fulger printre oameni și fugi

acasă. Fluierături de sergenți, scandal... Dar lucrul nu s-a aflat niciodată. A doua zi gazeta locală spunea la informații întâmplarea. Noi, cu aerul de conspiratori, ne socoteam lucru mare, tipuri din romanele de senzație. Azi, cavalerul pălmuit e un domn cărunt în Iași, un arendaș — Estella, femeia unui doctor din București. Amorul s-a isprăvit cu plecarea mea la Bîrlad. Țin minte că simțeam că-mi lipsește ceva strălucit, ca să o fac să moară de iubire pentru mine. Adesea mă gîndeam : să pot eu scrie la gazeta locală ! Să vadă ea că scriu tipărit ! (Era o gazetă îngrozitor de proastă !) Dar era un vis numai, nici vorbă măcar să mă gîndesc serios. Nici o posibilitate. Așa ceva, cum acum m-aș gîndi : Dacă aș fi general să cuceresc Rusia !

Pe fata aceasta, cu rochiile ei veșnic reflectînd albastrul, parcă o văd și acum. Avea ceva distins, ceva de simplitate, ceva de șoltic — mult feminin.

De-atunci a început și plăcerea mea pentru muzică. În Roman era o muzică militară admirabilă, care cînta toate operele, pe care le-am auzit apoi la teatru. Toate așteptările mele, toate seriile de grădină publică — toate cele erau țesute cu muzică. Cîntecele erau expresia sentimentelor mele și erau dureroase. Ea, gesturile ei, mersul ei, melodiile muzicei, luna, stelele — toate se combinau în ceva, care nici nu poate fi priceput decît la 16 ani — cînd ești precoc și... romantic.

Romantic — este cuvîntul în care se cuprind toate — 16 ani, libertate, amor, muzică, natura ; temperament sensibil și imaginativ — la un loc alcătuiau cel mai romantic romantism.

Dar toate acestea erau ajutate de cetirea romanelor. Cîteva romane cu subiecte venețiene ne făcuseră pe trei (eu, prietenul de care vorbesc mai sus, și altul care, și el, a murit), ne făcuseră să ne constituim într-o societate : „consiliul de trei“, după norma „consiliului de trei“ din vremurile de glorie ale Veneției. Fiindcă acel consiliu venețian urmărea viața privată a cetățenilor venețieni, apoi am început și noi să căutăm a descoperi ce se petrece prin familii. Începusem un adevărat „spionaj“. Și, în avîntul nostru, aveam un curaj nebunesc. Intram prin străzi, prin antrete, pîndeam pe la geamuri ! Era un fel de nebunie — dar urmăream infamiile și nedreptățile, în numele justiției ! Odată am făcut o adevărată descoperire. Am văzut, pe un geam, cum o doamnă, una din cele mai frumoase din Roman, a intrat plîngînd într-o odaie și cum după ea a venit, ca s-o împace, un tînăr care a început s-o dezmierde. Am aflat atunci un secret din viața ei. Dar am tăcut și nimenea n-a aflat vreodată. „Justiția“ ar fi trebuit să ne facă să hotărîm ceva. Dar n-am făcut nimic. În realitate noi numai ne jucam de-a „consiliul de 3“. Din fericire ne mulțumeam să ne punem în primejdie. Asta era plăcerea noastră. Poate nici aflarea lucrurilor nu ne interesa. Primejdia — asta era totul.

Dar toate acestea presupun libertate. Și o aveam. Cu toate acestea, tatăl meu nu se uita bine, când veneam acasă noaptea târziu. Ba s-a și supărat. A început să-mi încuie ușa. Dar l-am învins. Fără nopți libere aș fi fost ca mort. Și amorurile, și „consiliul de 3“ — toate îmi cereau nopți libere.

În vremea aceasta, pe lângă romantismul amorului, al muzicii și al naturii ; pe lângă romantismul istoric („consiliul de 3“) — mai eram rob și de o altă apucătură cam de aceeași natură : de spiritul revoluționar.

Mai întâi, nu mai puteam crede în Dumnezeu. Prima lovitură mi-a dat-o un moș al meu, frate cu mama. Mi-a adus un argument care face impresie asupra cămenilor lipsiți de filosofie și de teologie. Mi-a spus că dacă Dumnezeu e tată și bun pentru ce atîția oameni de treabă și cu frica lui Dumnezeu sînt nenorociți ? Cu încetul am tot pierdut credința. Am trecut prin crize. Am ajuns să mă închin sara de mîntuială. Mă închinam tot mai fără convingere. De la o vreme, mă închinam cu gîndul că *dacă* poate *totuși*, există Dumnezeu, să-l... înșel. Adică nu să-l înșel. Să plasez rugăciunea — poate tot este ceva, dacă mă rog și dacă e Dumnezeu. În sfîrșit, e greu de exprimat ce simțeam.

Prin clasa a IV-a eram revoluționar. Revoluționar prin temperament. La Roman nu era nici o carte — și nici n-aveam idee despre revoluționarii din lume. Nici nu auzisem de numele partidelor

revoluționare. Dar eram revoluționar. Când am auzit de generalul Boulanger, care voia războiul Franței contra Germaniei spre a lua înapoi de la nemți Alsacia și Lorena, am devenit boulangist, republican, patriot francez. Simțeam clar că mi-aș fi dat cu *fericire* viața, atunci, la moment, dacă împușcarea mea avea ca efect cîștigarea Alsaciei și Lorenei de către Franța !

În țară — eram cu „Opoziția unită“, care făcea tărăboi teribil în contra lui Ion Brătianu. Dar în curînd *am aflat* că „Opoziția unită“ era conservatoare ! Atunci m-am sfîrșit. Eu conservator ? ! Și n-am mai fost cu „Opoziția unită“. Și am rămas revoluționar înflăcărat, dar fără să știu unde să-mi pun revoluționarismul. (Cînd m-am dus la Bîrlad, în trei zile am devenit socialist, ateist fără milă, naturalist în artă, fonetist în ortografie !)

În gimnaziu am fost legat cu mulți băieți — mai ales evrei. Dar n-am avut adevărați prieteni (afară de ceilalți doi din „consiliul de 3“ — prieteni *politici* mai mult).

Pe la sfîrșitul gimnaziului mă simțeam om matur ! În clasa a IV-a, ca și în celelalte (afară de I) am fost premiant întii. Dar mi-a fost rușine să mă duc la premii. Premiile se dădeau la primărie. Coroana o puneă pe cap episcopul în sunetul muzicii. Tot orașul era acolo. Mie-mi era rușine să fiu elev — mai ales că mă gîndeam că poate să fie și Estella. Cum ? Să mă vadă ca *școlar*, cu coroană

pe cap, cu cărți de premii subsuoară ? Pe mine, cavalerul romantic, visător și nocturn ?

Dar sfârșitul șederii mele la Roman a fost întristat. Tatăl meu era acum bolnav. Simțeam o milă și o tristeță — și întâia oară am simțit *lumea*. Cu ce fericire, înainte de a pleca la Bîrlad, i-am dat două sticle de *cognac*, cumpărate din leafa mea de la o lecție — căci i se spusese că *cognacul* îi va face bine.

Tatăl meu nu mai putea să-și facă slujba. Situația era teribilă. Trebuiam să mă duc la liceu. Eram așa de bun elev, cunoscut în orașul acela mic, încît au contribuit la o listă de subscripție mulți cetățeni. Cavalerul medieval era umilit. Trist de boala grea a tatălui meu, umilit de lista aceea, îngrozit de lumea străină unde aveam să plec — acum nu mai era vorba de amor — și nici de vreunul din celelalte romantisme... Atunci am început viața.

În toamna anului 1887 m-am dus la Bîrlad. Tatăl meu era foarte bolnav. Nu stătea în pat, dar abia umbla. Nu mai avea cu ce trăi. Știam toate, eram trist pînă la moarte, dar vîrsta mă împiedica să văd toată gravitatea lucrului. Îmi închipuiam că poate se va face bine. În orice caz, optimismul, speranța — mai bine zis inconștiența vîrstei — mă oprea să mă gîndesc clar că poate n-am să-l mai văd niciodată. Și-n adevăr, nu l-am mai văzut decît o singură dată, peste trei săptămîni, întins pe

masă; indiferent pentru tot ceea ce fusese, pentru ce era.

La Bîrlad m-a dus moșul meu, Teodor, într-o zi din cele din urmă ale lui august. Acolo, el a mai stat cîteva zile și apoi m-a părăsit. Avînd și cîteva colegi evrei de la Roman, m-am așezat la gazdă la un evreu, unde am mîncat în fiecare zi mîncări dulci — toate erau cu zahăr, imposibile pentru mine.

La școală mă simțeam foarte străin, în oraș nou, cu profesori și colegi noi, impresionat de mărirea acelui mare liceu — și cu gîndul la lumea mea din Roman, de care mi se părea că sînt departe cu mii de kilometri. Întotdeauna, cînd m-am dus singur în locuri străine, am avut sentimentul...¹ acei pe care i-am avut deaproape și că mă aflu într-un loc așa de străin ca într-o altă planetă. Grija de acasă, timiditatea, mediul cu totul nou, toți oamenii străini și indiferenți, sărăcia (nu se știa bine, era o problemă cum și de unde am să am cu ce plăti gazda pe luna a doua) toate acestea mă făceau să chem în ajutor cu putere resemnarea, această putere sufletească tristă și rece, care numai atunci e de preferat durerii, cînd durerea e prea mare. Cînd mă gîndeam la străzile *mele*, la felinarele mele de pe ulițele prietene din Roman, la figurile oamenilor din orașul meu — mi se părea că acum sînt într-o țară cu oameni de altă rasă

¹ În revistă lipsește un rînd.

și cu o limbă necunoscută. Viața normală și veselă din jurul meu, de pe ulițele Bîrladului, mi se părea o *imposibilitate*, ceva foarte curios, așa eram de departe și de străin. Aș fi fost fericit peste măsură să văd pe cineva din Roman, oricine, un negustor, un birjar, o figură, în sfîrșit, de-acolo.

Dar într-o zi din septembrie am primit o telegramă că tatăl meu e foarte rău și trebuie să vin îndată. Am înțeles totul. L-am lăsat destul de rău și, cum am plecat eu, el a intrat în spital, de unde mi-a scris cîteva scrisori, pe care le păstrez. Știam bine că, în sărăcia noastră — care nu permitea sentimentalismul — nu m-ar fi chemat nimenea pentru gravitatea boalei. Știam c-a murit. Pe drum, în tren, căutam să mă apuc, să mă anin de vreun gînd de speranță. Făceam ipoteze ridicole. Dar nu mă puteam înșela. Și-mi aduc aminte că mă sileam să caut o *justificare* a acestei mari nedreptăți — moartea tatei — și un fel de consolare : Mă gîndeam : cîți oameni mari (!) n-au fost pe lume, și toți au murit ! „Toți oamenii mor, oricît și oricine ar fi ei !“ Căutam, cu alte cuvinte, să mă împac cu această mare nenorocire. La gara din Roman, mi-au ieșit înainte cîteva rude, între care și mătușa mea, în doliu. Atunci am simțit ceva care nu se poate exprima. Pot spune ce mi s-a întîmplat în organism : Mi s-au răzvrătit, mi s-au cutremurat toate organele interne : plămîinii, inima, stomacul. Parcă le-ar fi amestecat cineva cu o mînă, băgată în mine. M-am dus la casa noastră, unde-l

adusesse mort de la spital. Era o mulțime de oameni — mai multe femei. Galben și cu o expresie de durere și tristețe fără margini, stătea tatăl meu întins între lumînări și îmbrăcat în haine bune, cum nu mai purtase el de multă vreme. Răceala morții și eleganța neobicinuită a hainei aveau ceva îngrozitor de funebru. Am aflat că în ultimele momente întreba neconținut de mine : „De ce nu-i aici băietul ?“ Cuvîntul acesta, „băietul“, spus în asemenea împrejurări — cită durere, cită suferință ! El numai pe mine mă avea pe lume și în cuvîntul acesta se vedea toată legătura între el și mine.

Tatăl meu m-a iubit foarte mult. Avea obiceiul să mă ia cu dînsul pe la treburile lui și-mi aducea întotdeauna ceva, cînd venea acasă. Rămăși amîndoi orfani oarecum, la moartea mamei mele, se făcuse între noi o legătură de prietenie, de *camaraderie*. Eu îl iubeam cu amor, cu o iubire fizică. Îmi plăcea să-l sărut pe barbă... Parcă am și acum pe buze senzația bărbei lui.

Tatăl meu a fost un om voinic, curajos, bun și de o inteligență mijlocie. Avea un caracter admirabil, din care puțin am moștenit. Am moștenit jovialitatea, pe care mi-a împruținat-o boala și altă parte a caracterului meu. N-am moștenit egalitatea caracterului lui, răbdarea, optimismul. El, orice năcaz cît de mare (pierderea averii, lipsa banului pentru ziua de mîne etc.) ar fi avut, rămînea tot vesel, parcă i-ar fi venit o mare bucurie. El nu se

irita niciodată, orice i-ar fi făcut cineva, oricât de nedrept ar fi fost cu el, orice i-ar fi spus. Cel mult, scotea un oftat — de mirare mai mult, de mirare că cineva poate spune asemenea lucruri.

M-am întors la Bîrlad. Eram orfan și de tată. Acum se adunau în mintea mea toate lucrurile din trecut : copilăria, amintirea mamei, anii de la Poiana lui Iurașcu, anii de la Roman. Aveam, acum, un trecut bogat — un trecut alcătuit din lucruri scumpe și frumoase, duse pentru totdeauna — un cimitir, în care zăceau mama, tata, sora mea și eu cel fără grijă și ocrotit de ființele mele cele de aproape. Acum rămăsesem *singur*. Și... trebuiau banii pentru gazdă pe octombrie. Pe-o lună îmi plăti moșul meu, pe altă lună un văr al meu, pe a treia mătușa mea.

În curînd căpătai o lecție de 15 franci (de la 6—7 jum. dimineța : preparam înainte de începe-re clasului, pe un fel de *gorilla* de peste drum). Pe urmă își luă însărcinarea mătușă-mea și moșul meu Trancu. Fără ei, poate aș fi părăsit școala — și azi aș fi cu totul altceva, în alt mediu — probabil un slujbaș la gară — poate sănătos, căci cursul vieții fiind altul, alte lucruri mi s-ar fi întîmplat. Chiar înainte de a merge la Bîrlad, s-a pus chestia căilor ferate. Dacă nu mergeam la Bîrlad, intram la căile ferate. Dar mătușa mea m-a ajutat să merg mai departe.

Mătușă-mea, care era foarte frumoasă, foarte delicată, foarte poetică și, pentru noi „aristocrată“,

căci numai ea trăia mai bine, mai „înalt“ — căci moșul meu era funcționar la căile ferate — mătușă-mea era cineva foarte deosebit și, cînd venea la Roman, era un eveniment. Eu o iubeam cu un fel de entuziasm, pentru căldura ei sufletească, pentru ochii ei frumoși, pentru că mă iubea și ea; pentru că-mi dădea lucruri bune. Cînd, după moartea mamei, a venit în vizită de la Brăila, la Poiana lui Iurașcu, eu o duceam prin fînaț, pe la moară, îi recomandam florile de cîmp, care miroase etc.

Cînd am trecut din clasa a IV-a primară în liceu, în vacanța de vară, m-am dus întîia oară la ea, la Putna Sacă, lîngă Focșani. M-am dus cu trenul, singur, pînă la Mărășești. În compartiment mai era o fată de vîrsta mea, 12 ani, ori poate mai mare, cu o cucoană în vîrstă. La Mărășești, trenul a apucat spre Galați, lăsîndu-mă melancolic, căci... deja începusem să mă amorezez de fata cea de 12 ani, ori ceva mai mare! (Rare om să fi fost mai dispus la amor, decît mine! Amor care idealizează, care face scumpă pe ființa iubită, care lasă o melancolie intensă la despărțire!... Și aceasta din cea mai îndepărtată copilărie!)

Dar la Mărășești, în gară, mă aștepta mătușă-mea, care avea o pălărie frumoasă, un parde-siu de voiaj, o geantă în mînă și care mă luă cu ea pînă la Putna Sacă, într-un vagon de clasa I cu catifea roșie. Mi s-a părut că încep o viață de marchiz și de milionar. La Putna Sacă am stat vreo lună, veșnic pe vagoanele care stăteau în stație,

pe grămezile de saci de grâu aduși pentru transport. Tot în vara aceea m-am dus și la Focșani (era alătura), în clasa I. La Putna Sacă, casă bună, mîncare „boierească“, servitori, contact cu „lumea bună“ — în sfîrșit mi se părea o viață elegantă, din romane — cum mi s-ar părea acum viața pe care aș duce-o dacă aș fi oaspetele vreunui milionar englez. Ce mult e de atunci.

E din altă lume, din altă epocă istorică — ar putea fi de-atunci sute de ani ! Dăr încă de la casa noastră din Roman, cînd aveam 4 ani, știam genul substantivelor, vedeam Ceahlăul pe geam și simțeam primul amor, acela pentru Otilia, fata de 7 ani, care trecea pe la geamul nostru, de 4 ori pe zi, cînd se ducea la școală !

Simt așa de bine versul lui Baudelaire :

Am mai multe amintiri.

Decît dacă aș avea (vîrsta de)

O mie de ani...

Dar să las digresia asta — și să mă întorc la viața din Bîrlad.

La Bîrlad, după moartea tatălui meu, m-am mutat la cucoana Zoița, al cărei nume a devenit ilustru în mica societate ce am înjghebat noi acolo. Aici stăteam cu un elev din clasa VI, N. Savin. Alătura stătea un coleg de-al lui Savin, Moscu, iar a treia casă stătea Raicu Ionescu. Aceștia, împreună cu un altul, un prieten al lui Moscu, și împreună cu mine, am format o tovărășie, bazată pe

prietenie, pe tovărășie de idei, pe comunitate de idealuri.

Dar înainte de a vorbi de această tovărășie — înainte de a se înjgheba societatea noastră — am avut să mai trec printr-o durere. În ianuarie, am primit o scrisoare de la un prieten din Roman, că moșul meu Teodor, acela care mă dusesese în Bîrlad, a murit. Murise de boală de inimă, boală datorită acelei întâmplări, cînd și-a rupt două degete și agravată în vremea din urmă prin niște neplăceri și suferinți cauzate de un sentiment puternic pentru o doamnă din Roman. Acest om a fost unul din cei mai inteligenți oameni din cîți am cunoscut, poate cel mai inteligent. Fără nici o învățătură (patru clase primare, cum se făceau acum 50 de ani), fără nici un mediu, căci nu cunoștea un singur om de cultură, el a reușit să fie un om modern. În politică era absolut sceptic și nu era cu nimeni. Dacă ar fi fost atunci un partid nou în Roman, un partid revoluționar, *poate* ar fi fost cu dînsul, dacă nu i s-ar fi părut utopic, căci el era mai mult critic și ironist — și foarte puțin entuziast și capabil să se iluzioneze. Pe de altă parte era ateu. Nu avea prieteni, ci numai cunoștinți de cafenea — la care nu se ducea acasă și care nu veneau la el. Cu acea parte din familie (mai toată) care nu avea nimic distins, nu era în legătură. Pricepea toate lucrurile și l-am auzit explicînd fenomene naturale, din *propria-i* sfortare intelectuală, așa cum mai tîrziu le-am văzut explicate în cartea de fizică. În orice

se amesteca, era perfect. Știa să croiască rochii femeiești, fiindcă s-a pus odată să croiască. Dregea perfect ceasornice. Colora fotografiile, etc., etc. Avea o logică ca fierul de tare și o ironie îngrozitoare. Avea o față luminată de inteligență — una din cele mai distinse figuri din câte am văzut. Era inteligent și în viața practică și înzestrat cu o mare voință : trăia din câteva mii de franci, pe care le da cu dobîndă, știind să manevreze mica lui sumă așa ca să producă cel mai mare venit posibil. Umbla foarte bine îmbrăcat, corect de tot — și avea o mare grijă să nu fie atins de loc de nimene. Pe-atunci nu-l puteam aprecia bine, căci nu aveam termen de comparație. De-atunci am văzut mulți oameni, am înțeles ce lucru era acel om, lipsit de orice cultură, care putea discuta orice cu oricine și care, prin propria lui inteligență, găsea răspunsuri și explicații la toate problemele ce și le puneau ori i le puneau alții. Era singur, distins, foarte inteligent, — o apariție rară și unică în felul său. Era foarte violent și în același timp foarte bun. Cred că n-am văzut un om mai violent, pe care să-l exaspereze mai mult răspunsurile ne-logice și purtarea nepotrivită. Și n-am văzut om care să sufere mai mult de suferința celor la care ținea el. Cred că a fost omul cel mai bine înzestrat din toată familia noastră. Se zice că eu îi samăn. Se poate. Dar eu sînt el amestecat cu o mulțime de lucruri de o valoare mai inferioară. Aurul lui s-a amestecat la mine cu multe metale inferioare.

E ceva greoi, e o stîngăcie, e o lipsă de gust, e o slăbiciune de logică la mine, care nu erau la dînsul. Cînd era mic, a voit mult să învețe mai departe. A plîns mult să-l trimită la Iași la școli mai înalte. Dar n-a avut cu ce. Și sînt sigur că s-a pierdut un om de mare valoare. Acum ar avea 62 de ani. Cine știe ce nume glorios ar fi fost ! (Îmi dau foarte bine samă de ceea ce spun. Nu mă face să spun lucrurile acestea nici sentimentalismul, nici faptul că mi-a fost un om de aproape. Am sute de fapte și idei de-ale lui, care-mi servesc ca material pentru aprecierea mca.)

Această mare inteligență o moștenise de la părinții lui. Pe tatăl lui nu l-am cunoscut, dar am auzit că a fost un om foarte deștept. Pe mama lui (bunică-mea) am cunoscut-o bine. A murit cînd aveam 25 ani. Avea 70 de ani, cînd simțea o mare plăcere să-i spun tot ce știam despre lume. Nu era lucru despre care să nu-și pună problemă. „Pentru ce“ era o întrebare care și-o punea neconținut. Pentru ea lumea exista și era veșnic nouă și plină de mister. Stelele, cerul, viața plantelor, a animalelor, cauza tuturor lucrurilor — o interesau neconținut. Ea nu știa nici să citească. Apoi avea sentimente rare pentru o femeie, mai ales pentru o femeie absolut incultă și (cînd o știu eu) așa de bătrînă : Melancolia lucrurilor duse, lucrurilor de departe etc. Un tren care se ducea departe pe cîmpie îi producea melancolie. Era curios să vezi o babă incultă de 70 ani, care simte poezia subtilă

a unui tren (a unei adunături de oameni necunoscuți) care a stat o clipă la stație și apoi s-a dus departe, tot mai departe — spre alte orizonturi ! Sfârșitul vieții i-a fost greu de tot. Îi muriseră ființa prea scumpă, și cîțiva ani nici n-a putut umbla — și a murit departe de mătușa mea, la Roman. Eu nu mi-am făcut datoria față de dînsa, nu i-am arătat atenția pe care trebuia să i-o arăt. A fost și fatal lucrul acesta : Eram prea tînăr, prea preocupat de mii de lucruri serioase și neserioase, lucruri ale unui tînăr de 20 de ani — și ea era prea din altă lume. Ba, pe-atunci, plin de ideea „lumii nouă“, pentru care... luptam, în bunică-mea nu puteam vedea decît urmele bine caracterizate ale lumii vechi. În rezumat eu aveam lumea mea și, din cauza egoismului natural omului și, încă din cauză că nu ne putem gîndi clar, mai ales la 20—25 de ani, că moartea va răpi pentru totdeauna pe cei bătrîni — din aceste cauze am neglijat-o — n-am vorbit destul cu ea, n-am stat destul cu ea, m-am arătat grăbit să mă duc după ocupațiile și plăcerile mele — și nu i-am explicat destul lucrurile pentru care avea acea mare curiozitate...

La Bîrlad, în anul întîii (clasa a II-a), m-am împrietenit foarte de aproape cu aceia pe care i-am numit mai sus. Dar cel mai aproape mi-a fost Raicu Ionescu. Și e curios că prima impresie ce mi-a produs-o a fost antipatia : Cînd m-am dus la liceu în primele zile ale lui septembrie, am văzut un grup

de băieți mari (pe-atunci erau băieți mai în vîrstă, mulți, decît acum — în liceu) și, între ei, unul foarte tînăr, care stătea cu mîinile în buzunar și vorbea cu ei de la egal la egal, ba încă făcea și spirit pe socoteala lor. Acest băiat, cam de clasa a III-a, care trata așa de „obraznic“ pe băieții din clasa a VII-a, mi-a fost profund antipatic. Dar ce mirat am fost cînd am aflat, apoi, că toți, și cel „mic“, erau în aceeași clasă, a VI-a ! În adevăr, Raicu Ionescu, pe lîngă că era mult mai tînăr decît colegii lui, dar avea și o față mai tînără decît vîrsta lui. Avea 15 ani, dar părea de 12—13. Dar cunoștință cu el n-am făcut decît la coana Zoița, cînd m-am mutat în odaia în care stătea deja Savin. Imediat ne-au legat ideile — toate ideile înaintate. Raicu Ionescu și cu mine eram cei mai fanatici, și, dintre amîndoi, eu încă și mai mult. Chiar în anul I am alcătuit o societate literară, „Orientul“ (după numele stradei unde stăteam). Făceam conferințe, între noi, „cei cinci membri“, conferințele erau criticate, cele mai bune erau premiate. Iată cum : Unul făcea o conferință, altul era însărcinat să-i facă critică, tot în serii. Cel criticat răspundea etc. Apoi făcea altul conferința, altul îl critica etc. Așa că tuturor ne venea rîndul să fim și conferențieri și critici. Și nu făceam numai conferințe, ci și literatură. Scriam, adică, orice. Mi-aduc aminte că am scris odată o conferință despre influența romanelor, arătînd ce rău

pot face romanele rele. În genere, eram cam dușman al romanelor.

Odată am scris o poezie în proză — era vorba de niște săraci, care au înghețat într-o iarnă, pe un drum. Savin mi-a făcut critica și, la sfârșit, ca să mă laude, spunea : „Un cuvînt mai mult sau mai puțin și totul ar fi fost stricat“. Deci mă lăuda, dar solemnitatea frazei lui m-a făcut să-l iau în rîs, și scump a plătit el această laudă ! Odată, Moscu (care era cam poet și era și amorezat) a făcut o poezie în care vorbea de un trandafir la un geam. Eu i-am făcut critica. L-am combătut teribil că e „romantic“ (trandafirul). Romantic — însemna burghez, însemna trădător, căci socialiștii și revista lor, *Contemporanul*, erau realiști ! Raicu a scris o conferință despre Eliade Rădulescu, în care s-a văzut deodată că are stil. Altădată a scris o poezie în versuri, din care țin minte aceste versuri (se tînguia un țăran) :

*Sărac lihnit de foame,
Muncind întreaga zi...*

I-am acordat premiul II... Cîte lucruri nu-mi aduc aminte de la acele ședințe literare, pe care le țineam la coana Zoița — dar uneori la o crîsmă, la Iordache Leu, unde era vin dulce toată iarna, 40 bani litrul — și pe care adesea îl plătea tatăl lui Savin, cînd venea de la țară, căci obișnuiam să rămînem datori, iar banii datorăți Savin îi explica prin cine știe ce nevoi serioase ale lui. Odată

însă a fost admirabil. Eram în clasa a VI-a. Se alesese un deputat socialist. Ne-am dus la Iordache Leu să facem banchet. Savin era îmbrăcat caraghios : împrumutase niște ciobote oribile, căci își dăduse botinele la dres (era iarna). Pe cînd toas-tam teribil pentru socialism, băiatul de dugheană vine și-i spune lui Savin că tatăl său e alături, în altă odaie. Ce mutră a făcut Savin, care s-a dus la tatăl său — și, ca concluzie, tatăl său a plătit banchetul nostru socialist. Am uitat să spun că Savin era cel mai învățat între noi.

Viața la Bîrlad, în clasa a V-a și a VI-a a fost la fel, cu deosebire că, din clasa a VI-a, a mai intrat unul în grupul nostru, Dinerman, care a murit de vreo 20 de ani. Acești ani au fost dintre cei mai frumoși. Acuma nu mai eram copii, eram adolescenți. Și, din multe cauze, eram, se poate spune, oameni mari. Oameni mari, dar cu toată frăgezimea sufletească a adolescenței. Eram oameni mari pentru că eram nu numai liberi, dar chiar lăsați de capul nostru. Eram oameni mari pentru că eram, unii, foarte săraci, alții, dacă nu așa săraci, cel puțin din clase inculte, unde nu există creșterea în bumbac (bumbac material și bumbac moral). Eram oameni mari, pentru că mai toți trecusem prin multe. Eu, de pildă, trecusem prin atîtea faze : atîtea locuri, școli, nenorociri etc. Eram oameni mari, pentru că pe-atunci nu eram îmbrăcați în uniformă și numerotați. Eram oameni mari, pentru că trebuia să administrăm

noi, după capul nostru și cu multă dibăcie micile sume, de-acasă sau din lecții, cu care trăiam. (Odată, cumpărându-mi o carte de 25 franci a lui Haeckel, despre origina omului, a trebuit să mă mut la altă gazdă și să mănînc la un casap, un fel la dejun și unul sara, așa că trei luni am suferit neconținut de foame, mai ales sara, cînd mă uitam cu jînd la vitrinele băcăniilor și cofetăriilor). Și, mai ales, eram oameni mari, pentru că aveam idei, un ideal, pentru care trăiam. În adevăr, nu trăiam decît pentru acele idei, care erau singurul lucru important în viața noastră. La școală, învățam bine, pentru că nu eram proști. Dar școala era a cincea roată la căruță. O și desprețuiam, ca o instituție burgheză, unde se predau obiectele de acelea și în așa fel ca să întoarcă mintea tinerimii de la „adevăratele“ probleme ale vieții și societății. De amor nici vorbă nu mai era. În acest timp nu mai existau fete nici chiar pentru mine. Numai unul, Moscu, era amorezat de o vecină, Afrodita Haritachi, al cărei nume azi îmi pare așa de poetic, căci îmi aduce aminte mahalaua noastră, malul Bîrladului, serile de iarnă cenușii, cînd ea venea de la școală etc.

Noi, toată vremea discutam și puneam omenirea la cale. Ceteam ca evanghélîi cărțile — puține ce aveam. Puține, pentru că pe vremea aceea în provincie nu erau cărți și noi ni le procuram cu cele mai mari sacrificii, săraci cum eram. Niciodată n-am mai dus o așa viață de idei. Idei sărace poate,

dar mare bogăție de idei de acestea sărace ! Și cît era de bine pe-atunci, cînd aveam răspuns și dezlegare la toate problemele ! Petrecerile noastre erau tot intelectuale. Aceste petreceri nu erau de loc variate. Era întii crîșma, care ne atrăgea prin faptul că lucrul acesta ne dădea impresia că sîntem oameni mari. Apoi prin faptul că făceam un lucru nepermis de școală. După aceea prin ceva „nou“, „străin“ — și, în sfîrșit, prin intimitatea și ridicarea sufletului la un diapazon mai înalt, cînd ne găseam toți, departe de lume, într-o odăiță mobilată ca în vremea veche. Era o crîsmă cum nu mai sînt, ca hanurile de la drumul mare, ca acele hanuri pe care le-a idealizat Sadoveanu. Odată, cînd ne-am întors în Bîrlad după Crăciun, am adus, unii dintre noi, niște păsări gata curățite, le-am dat la fript la o chitărie și am petrecut la crîșma lui Iordache Leu toată ziua. Spre seară, ne-am dus prin oraș, am cumpărat stafide etc., și ne-am dus toți la noi acasă, unde, lipsind coana Zoița, am turnat un foc enorm și-am stat de vorbă și de glume pînă după miezul nopții. Ca fapt e un lucru banal, dar a fost unul din acele lucruri care nu se pot uita.

O altă petrecere erau plimbările în jurul Bîrladului — și iarna și vara. Fugeam de la școală fără nici o mustrare de conștiință. Mi s-a întîmplat să lipsesc și două săptămîni. Primăvara, cînd se topea omătul, mergeam pe cîmp și simțeam profunda melancolie a pîrîiașelor și a nourilor albi

subțiri de pe cerul înalt. Dar mai ales nopțile de martie cînd încă era omăt, dar venea o suflare de primăvară — acelea nu se pot uita ! O altă fericire era grădina publică, mare ca o pădure, misterioasă, în care am auzit, într-o seară cu lună, după o zi de ploaie, un flaut dintre niște copaci. Iar în iunie, cînd preparam examenele, ne duceam să învățăm la grădină pe la 4 dimineața.

Acasă la noi, la crîșmă, pe uliți, în natură, discutam, ne entuziasmam, visam viitorul omenirii, făceam poezie — și *niciodată* nu ne gîndeam la noi, la viitorul nostru, la cariera noastră.

Totuși o frică ne întuneca adesea fericirea : baccalaureatul. Era așa de greu, auzeam, noi provincialii, atîtea legende, încît ne speria sfîrșitul liceului. Unii începuseră a se prepara — sau cel puțin a socoti cîte cărți va trebui să știm pe de rost. Le socoteam cu... metrul, adică puse una peste alta cărțile, se făcea o coloană-naltă de un metru și ceva... Asta ne da mult de gîndit !

În grupul acesta, se stabilise grade de prietenie. Între Raicu Ionescu, Savin și mine se închegase legături mai strînse. Iar între mine și Raicu Ionescu și mai strînse. Noi eram mai intelectuali, mai idealști și mai dezinteresați. Raicu Ionescu era un băiat frumos — sămăna a fată — foarte inteligent și foarte spiritual. El avea cuvinte minunate pentru a caracteriza și o veselie care nu se dezmințea niciodată. Cetea frumos și eu, care știam pe Eminescu pe de rost, așa de pe de rost,

că știam unde anume, în ce versuri se găsește cutare cuvânt — ca să am o plăcere *nouă* de Eminescu, îl puneam pe Raicu Ionescu să-mi reciteze la infinit versuri, și uneori îl... plăteam cu o tratație !... O mare plăcere a noastră, fizică, era să mîncăm fiecare cîte 5 prăjituri proaste, ori o cutie de sardele pe care o mîncam pe uliță. Alteori eram fericiți cu colaci de 5 bani unul.

Sărăcia noastră, mai ales a lui Raicu Ionescu și a mea, era mare. El n-a avut niciodată foc iarna, în odaia lui de la un dascăl. Noi, se cheamă că aveam foc, dar în casă era așa încît ne înghețau urechile. Dar ce ne păsa ! Nu ne păsa nici cînd ne erau botinele rupte și umblam cu omăt în ele. Raicu, în asemenea caz, punea o bucată de șindrîlă unde talpa era spartă, și numea „prezervative“ aceste bucăți de șindrîlă. Această sărăcie, sărăcie care începuse mai demult și a continuat și mai apoi, o socot ca un fel de titlu de nobleță. Cu ea mă mîndream față de cei ce n-au suferit de sărăcie, cum se mîndrește un marchiz cu titlul lui față de un burghez.

În clasa a VII-a, am rămas aproape singur, căci prietenii mei erau cu o clasă mai sus (afară de unul, cu care eram mai puțin legat, căci nu era nici cetitor, nici intelectual adevărat) și se duseseră din Birlad. În clasa aceasta, a VII-a, eram chiar „mare“ de tot. Mă duceam la școală cînd voiam — acuma eram și publicist, scriam la ziarele so-

cialiste, ba aveam și o revistă la Roman, fundată de trei tineri, între care și eu și de care voi vorbi mai pe urmă.

La gazdă rămăsesem cu un elev din o clasă inferioară mie. Acesta era un fost soldat de la Roman, care, după trei ani de militărie, venise la liceu în clasa a V-a și, fiindcă-l cunoșteam (era socialist), a venit și el la noi — așa că eram trei într-o odaie : el în clasa a V-a, eu în a VI-a și Savin în a VII-a. Acest elev a urmat două luni îmbrăcat soldățește ; de aceea îl numeam noi „jandarmul“. Era un tip inferior, și adesea eram sfâdiți cu el. Atunci el ne făcea singe rău, cumpărînd cutii de tutun, pe care-l desfăcea umplînd casa de miros și fumînd, — iar Savin și eu, veșnic fără nici un ban, miro-seam tutunul și înghițeam în sec. Dar ne răzbu-nam teribil. Savin, eu și Raicu începeam să vorbim cu aluzii la acel Ștefănescu — și „aluziile“ erau așa de ale dracului — încît, în realitate, îl ironi-zam ceasuri întregi, iar el tăcea — căci n-avea ce face !

Rămas în clasa a VII-a cu acest coleg de gazdă, eram ca și singur. De altfel el s-a și mutat aiurea. Acest an l-am dus foarte curios. Parcă nu mai eram elev, deși învățam tot bine.

Dar înainte de asta, adică în vacanța cea mare dintre clasa a VI-a și a VII-a, mi s-au întîmplat lucruri de o mare însemnătate. Am devenit publicist, am scos o revistă, am scris poezii și m-am amoretat mai serios decît oricînd pînă acuma.

Atunci, în vara anului 1889, la vârsta de 18 ani, am ieșit din adolescență și am trecut în ceea ce se chiamă prima tinerețe.

Mă dusesem la Roman de vacanță (acum era acolo mătușă-mea). În Roman m-am legat cu unul Mușoiu (fost funcționar, și devenit propagandist socialist ; azi e în București, scoate o revistă anarhistă) și cu un altul, Vaian (un tânăr nervos, isteric, nu lipsit de talent — care începuse a fi publicist de la 17 ani ; a murit de mult : s-a sinucis).

Întîiul meu articol publicat a fost o critică a unei poezii tipărită într-un ziar din Roman de o domnișoară. Critica am publicat-o într-un ziar din București. Era bine scrisă, plină de răutăți și, orașul fiind mic, domnișoara cunoscută, articolul a făcut zgomot. Defectul criticei era disproporția între importanța ce o dădeam eu lucrului și între micimea acestui lucru. Așadar, debutul meu literar a fost... critica literară agresivă !

În aceeași vară, împreună cu amicii mei Mușoiu și Vaian, și cu colaborarea altor tineri, am scos o revistă bilunară. Revista era socialistă, ateistă, materialistă, realistă, — în sfîrșit revoluționară în toate direcțiile. Am scris cugetări, poezii în versuri și în proză, și traduceri din Zola și filozoful popular materialist Büchner. Cugetările erau relative la Dumnezeu, la materie, la spirit, la socialism, la amor, la prietenie etc. De obicei descopeream America, căci spuneam lucruri spuse de mult de alții, dar eu le spuneam de la mine, nu

le citisem încă aiurea — și acesta e un merit oarecare. Era în aceste cugetări pătrundere și logică. Pentru vârsta de 18 ani însemnau ceva. Mai mult, erau un semn de o viitoare activitate intelectuală foarte remarcabilă, care însă nu s-a realizat cum trebuia. În scurt, dădeam semne că voi fi ceva mai mult decît am fost. Ceea ce era interesant în aceste cugetări tinerești era îndrăzneala, lipsa de prejudecată, ruperea cu toate ideile căpătate din educație și mediu, și, mai ales, dovada unui spirit inventiv, creator de idei. „Poeziile“, scrise atunci cu multă pasiune, erau influențate de Eminescu și, cetite acum, îmi fac plăcere, căci, chiar pentru 18 ani, îmi par ridicole. Profund sentimental, n-am știut niciodată să-mi exprim sentimentele. Deși vorbeai, dar am fost un om tăcut în privința sentimentelor. Și cînd am voit să le exprim, fie prin vorbă, fie în scris — am bîlbîit, am fost stîngaci. Groaza de sentimentalism, spiritul de analiză, jena de a-mi deschide saltarele cele mai din fund ale sufletului — m-au paralizat. Numai o dată în viață, stăpînit de o nemăsurată pasiune, am putut s-o exprim în scris — atunci cînd toată ființa mea se tîra în genunchi, sărutînd urma pașilor unei femei adorate. E de mult de-atunci ! Încă o dată, poeziile de la 18 ani, expresia sentimentelor mele de-atunci, expresie scrisă și tipărită, este o pată pe *inteligența* mea, mă ofensează esteticeste, este unul din acele lucruri care aș dori să fie șterse din trecut.

Dar, trecînd peste aceasta, și luînd în bloc activitatea de publicist din acea vară, ce semn de viață, de putere, de idealism a fost acea manifestare literară ! Credeam cu tărie în bine, în adevăr, simțeam că ființa mea e un mijloc pentru realizarea fericirii omenesti și a triumfului adevărului. Cred că scepticismul ironic încă nu apăruse în mine. Eram mai naiv, dar mai puternic, mai bun și, într-un fel, eram fericit.

Dar în acea vară am trăit și întiiul meu amor adevărat, sau aproape adevărat — „aproape“, fiindcă în mare parte era un produs romantic al imaginației mele înflorite. Am iubit, cred, atunci, mai mult amorul decît pe fata de care eram înamorat. Mai tîrziu, altădată, poate am blestemat amorul, dar am iubit pînă la durere pe femeia iubită.

Venisem de curînd din Bîrlad. Eram la grădina publică. Era o noapte de iulie, caldă, poetică, infinită. Stelele pe cer erau departe, cum par ele vara, erau pline de foc și muzica cînta o arie banală, dar care place oamenilor fără cultură muzicală : „*Alla Stella confidente*“. (Mai tîrziu am citit o schiță satirică de Caragiale, în care e vorba de o domnișoară de mahala care cînta logodnicului, din piano, această bucată ! Și schița asta mi-a mînjit frumusețea amintirii !) Deodată, îmi apare înaintea, pe aleia grădinii, o fată necunoscută mie, subțire, înaltă, cu coada pe spate, cu părul galben și cu ochii negri. Avea în mînă un trandafir roș,

pe care-l ținea la gură parcă l-ar fi mușcat. Imaginația mea amoroasă, noaptea frumoasă de vară, muzica, surpriza de a vedea apariția asta necunoscută mie și atât de încântătoare, frumuseța ei, mai ales mersul sigur dar delicat și, încă, mai mult decât toate cred, gestul de a mușca din trandafir, m-au făcut, într-un moment, să fiu, *să mă simț*, al ei. În gestul ei de a mușca din trandafir, cred, am simțit, am văzut, inconștient, nervozitatea ei, impresionabilitatea ei, poate cruzimea ei, poate ceva de dominație, și probabil simbolul sărutării pasionate. Știu însă că n-am putut să mi-o închipui, și nici azi n-o văd altfel, decât mușcînd nervos, *promițător*, din acel trandafir roș din vara anului 1889.

M-am pironit lîngă un copac, așteptînd-o să treacă, la vale și la deal și, firește, am început să sufăr. Iubirea, chiar acea romantică de la 18 ani, este suferință. Aspirația după sufletul, după corpul, după întreaga ființă a femeii iubite, este dureroasă și nu poate fi satisfăcută niciodată complet. Dar atunci suferința era mai mare, căci nu știam ce poate ieși din sentimentul meu. Simțindu-mă urît, sărac, stîngaci, fără putință de a avea trecere la femei — căci inteligența n-am considerat-o niciodată ca o armă față de femei — exagerînd, căci așa e iubirea, exagerînd *măreția* fetei aceleia, socotind-o, ca-n orice amor, o ființă mai presus de lume — într-un cuvînt imaginînd-o pe ea regină și pe mine ultimul dintre oameni, durerea mea de la început a luat proporții mari. Și cît am suferit

apoi, în vara și toamna aceia, chiar cînd faptele ar fi trebuit să mă facă să fiu fericit ! Ceva ascuțit îmi intrase în inimă și o nerăbdare mare, un sentiment că nu încap în mine, că aș vrea să fug din mine însumi.

Cine era această necunoscută ? Nu știam. Pe urmă am aflat că era din Botoșani, venită vara la o soră a ei măritată.

În grădină, voiam să-i arăt că îmi place, că sufăr pentru ea ; dar totodată îmi era rușine de dînsa ! Întotdeauna am avut naivitatea să cred că unei femei îi displace s-o iubești, cînd ea nu te iubește.

Cînd a cîntat marșul și s-a isprăvit „grădina“, m-am luat după grupul ei și am văzut unde șede : în rîndul de sus al unei case mari de pe strada Principală... Cîte nopți am stat apoi sub geamurile acelei case !

De-aici încolo, m-am transformat într-un gardian de noapte și de zi al casei ei. (Un incident comic : o fată de peste drum, o fată crezînd că ea este scopul plimbărilor mele, îmi zîmbea și cred că se înamorase de mine. Și, fără să vrea, acea fată îmi devenise o piedică mare în afacerile amoroase, căci o găseam veșnic la geam, ca o spioană fără voie.)

„Iubita“ mea a început să vadă că o urmăresc. Acum știa. Făcusem deci un pas mare. Aveam o mare satisfacție că... știe ! Și atunci începu psihologia. Mă iubește ? Nu mă iubește ? Eu nu credeam, bineînțeles, că regina aceasta mă poate iubi,

dar, totuși, „da' dacă“ ? Casa ei era la un colț, cu două fațade pe două drumuri. Odată am observat că, după ce m-a văzut de la un geam de pe strada A, cînd eu am cotit pe strada B, ea a apărut la un geam de pe strada aceasta. „Așadar, a venit la acest geam să mă vadă încă o dată și să mă urmărească cu privirea“, mi-am închipuit eu. Și cînd lucrul acesta s-a mai repetat, m-am convins că se mută din geam în geam pentru mine. „Dar este acesta un semn de iubire, ori de curiozitate ?“ mă întrebam eu, și aici începea analiza și răs-analiza psihologică. Am observat însă că se înroșește cînd apar eu pe stradă. „Roșafa și mutarea de la geam la geam — semn de răspuns la iubirea mea !“... Dar, dacă se înroșește de jenă ? Uneori zîmbea. „Zîmbește cu bunătate, ori ironic ?“ Și, bineînțeles, îmi răspundeam după dispoziția momentului. Făceam multă psihologie, dar concluzia cred că era dictată de dispoziția momentului.

Odată, la grădina publică, m-am pus pe o bancă drept în fața ei. S-a înroșit, mi-a zîmbit, și-a mușcat mînușa, a rămas distrată, apoi m-a privit drept în ochi cu o seriozitate mare. Atunci am înțeles că nu-i displac eu, ori nu-i displace amorul meu. Dar aici era întrebarea mare : ce-i place ? Eu ? Ori faptul că trăiam atîrnat de existența ei ? (Întrebare grea în toate relațiile de felul acesta între bărbați și femei.) Și iarăși analiza psihologică !

Aveam o putere de idealizare fără margini. Banca, pe care stătuse ea, îmi devenea nu numai

scumpă, dar și — cum să zic ? — îmi inspira respect. Mă duceam adesea ziua să văd banca pe care a stat ea și nisipul de jos pe care pusese picioarele.

Odată am văzut-o intrînd la o magazie de ghete. Magazia, negustorul au căpătat pentru mine un prestigiu extraordinar, și mă uitam veșnic cu duioșie și cu inima ridicată în magazia aceea.

Într-o dimineată, căci apăream de dimineată sub balconul ei, a venit în dreptul geamului, dar mai în fundul odăii, despletită și mi-a zîmbit. Atunci am fost fericit fără margini, așa de fericit, că am simțit că-mi pierd cunoștința. Și atunci, zburînd pe drumuri, în afară de oraș, am clădit la visuri — și-mi era așa de scumpă ființa aceia, așa de neomește de scumpă ! Simțeam că e a mea, și mi se părea așa de stranie senzația că e a mea ! Mi se părea imposibil și mă întrebam foarte serios dacă e adevărat, dacă nu sînt prada unor halucinații. Peste cîteva zile, mi-a aruncat noaptea de la geamul ei un buchet de trandafiri roșii... Eu aveam 18 ani, ea 16 !... S-a aplecat puțin pe geam, a aruncat buchetul și a fugit... Am umblat pînă la ziua împrejurul orașului, simțind că plutesc în aer și căutînd mereu să mă conving că a fost adevărat. Era o noapte cu lună, care arginta frunzele copacilor. Argintul de pe frunze mi-a rămas strîns legat cu sentimentele din acea noapte. Și, totuși simțeam, alătura de fericire, ceva dureros, ca un fel de sentiment că ființa mea nu-mi este de ajuns pentru evenimentul acesta nemaiauzit, și apoi o

îndoială de posibilitatea fericirii, și încă sentimentul că ceea ce se petrecea era prea mare, ca să poată fi așa cum este.

Trebuia, acum, să pășesc mai departe.

Trebuia să-i scriu. În fond, nu știam ce să-i cer. Nu-mi puneam problema : cum se va desfășura lucrul. Un lucru simțeam clar : trebuia să-i spun cât o iubesc, s-o conving cât o iubesc, aveam nevoie să știe ea, să măsure ea întinderea și adâncimea iubirii mele. Nevoia acestei mărturisiri era scopul vieții mele.

Auzisem că știe puțin românește (lucrul era fals) și că știe bine numai franțuzește. Așadar, trebuia să-i scriu franțuzește ! Și apoi, cum să-i trimit scrisoarea ? Să i-o zvîrl cu o petricică pe geam ? Dar dacă o surprinde cineva ? Apoi mijlocul mi se părea prea vulgar.

Am recurs la un fost coleg al meu de școală, practicant într-o farmacie, care putea să intre în casa ei fără a fi suspect, deoarece farmacistul, stăpînul băiatului, era prieten cu doctorul, cumnatul ei, și în relații zilnice.

M-am destăinuit colegului meu și el a primit să-mi facă serviciul acesta așa de delicat. Era vorba să se ducă acolo și, dacă va întîlni-o cumva, un moment, singură, în vreun antret, să-i dea scrisoarea fără vorbă. Din conținutul scrisorii, ea avea să vadă imediat cine e autorul scrisorii... Că trădam secretul față cu acest fost coleg al meu, nu era mare lucru pentru mine. Lucrul nu era secret

pentru mulți. Mai întâi, pentru cei câțiva buni prieteni ai mei din Roman, de care nu mă putusem ascunde, ba chiar simțisem o neînvinsă nevoie să le fac mărturisiri. Apoi făcusem cunoscut, prin scrisori aprinse, și amicilor de la Birlad această istorie de amor, și mai ales lui Raicu Ionescu. Amicii din Roman chiar protestau și erau gata să mă dea în judecata partidului, mai bine zis să mă „pîrască” că, din cauza amorului, dezertez de la lupta socialistă. Acest amor mai era cunoscut, desigur, și de alți oameni străini, fiindcă plimbările mele pe la geamul ei, și tot ce făceam prin grădina publică, nu putea rămînea neobservat de nimeni. Dar mi-era aproape indiferent, pentru că *numai* eu făceam totul, era numai afacerea mea, *nu și a ei*. Nu era un secret al amîndurora. Ş-apoi era o afacere mai mult de imaginație, de romantism. Altfel ar fi fost dacă aş fi cunoscut-o personal, dacă am fi avut, *amîndoi*, un secret al *nostru*. Atunci aş fi fost prudent și mut la exces. Și, mai ales, împărtășindu-i *ei* aceea ce aveam de spus, strigîndu-i *ei* amorul meu, nu aş fi avut *nevoia* de a-l striga altora. E o colosală deosebire între un amor *spus* ființei iubite și unul *nespus*; între un amor pentru o femeie pe care n-o cunoști și unul pentru o femeie cu care ești cunoscut; între un amor dinainte de 20 de ani și unul de după 20 de ani; între un amor de imaginație și romantic și între un amor adevărat; în sfîrșit, între o simțire care e

iubirea de amor și între o simțire care e iubirea pentru o femeie pur și simplu.

Trebuia să fac scrisoarea. Lucru nou pentru mine. O mulțime de probleme. Cum s-o fac? Ce să spun? Și apoi, iar o îndoială: dacă toate semnele de la ea, pe care le luasem drept dovezi că răspunde la sentimentele mele, dacă toate acele semne erau numai cochetărie? Atunci nu voi fi ridicol cu scrisoarea mea? Dar dacă se supără că i-am scris, dacă o ofensează faptul că-i scriu? Dacă iese un scandal? Dacă faptul că-i scriu, prin altul, o supără? Și chiar dacă n-o supără aceste lucruri, nu cumva faptul că, la semnele ei de simpatie, procedez prea repede, scriindu-i scrisoarea? Nu e mai bine să mai amîn? *Amînarea* a fost totdeauna calea pe care am fost dispus să o aleg — aceasta probabil din cauza lipsei de voință, combinată cu lipsa de încredere în mine și cu acel mod de a gândi al meu, care se rezumă în: „da' dacă?”

Ideea, falsă, că amorul ofensează pe o femeie, dacă ea nu te iubește tare, m-a împiedicat întotdeauna de la hotărîri. Dar am hotărît, în sfîrșit, să-i scriu. Nu țin minte bine ce i-am scris. Îi spuneam că eu sînt acel care trec etc., în sfîrșit îi spuneam tot ce trebuie ca să știe de la cine e scrisoarea, căci iscălitura nu era deajuns, căci mă gîndeam că n-are de unde să știe cum mă chiamă — ea neavînd cunoștinți în Roman, eu nemaifiind de doi ani romașcan ș-apoi, pe-atunci, fiind un băiat, trebuia să fiu, desigur, un necunoscut pentru toți.

Apoi, cred că i-am scris aprins și poetic cât o iubesc și, pe urmă, o rugămintă sfioasă să-mi răspundă. Această rugămintă era făcută numai prin atîta : Sub numele meu, puneam adresa, strada și numărul. Aceasta trebuia să-i dea a înțelege că aștept răspuns. Și, ca să fiu și mai puțin pretențios, numele meu cu adresa erau tipărite în locul unde se unesc cele două file ale scrisorii — parcă aș fi avut, adică, hîrtii de scris cu adresa mea tipărită și... parcă i-aș fi scris pe astfel de hîrtie din întîmplare ! Mi-am dat pe urmă samă că această hîrtie, cu aerul așa de comercial, nu era tocmai potrivită pentru un scop așa de romantic ! Dar eu o puneam pe ea atît de sus, că nu îndrăzneam să-i dau adresa mea *anume* pentru ea, ci din... întîmplare.

Am scris în franțuzește, adunînd toate cunoștințele mele de această limbă, cîte le aveam pe-atunci. Am scris-o greu, am tot schimbat-o, am tot cetit-o s-o aud — și-mi era grozav de frică să nu fi făcut greșeli, pe care ea să le constate și să mă compromit iremediabil. În sfîrșit, scrisoarea asta, prin diplomația ce-o cerea, prin sentimentele ce trebuia să cuprindă, prin stilul ce necesita, prin limba în care trebuia s-o scriu, prin felul cum trebuia s-o trimit, prin importanța pasului ce făceam, prin toate, a fost una din marile afaceri ale vieții mele, care m-a chinuit prin multele ezitări, analize psihologice, treceri de la frică la speranță etc.

Într-o seară, fostul meu coleg a luat-o din mîna mea și a dus-o. Era pe la 9. Eu l-am așteptat jos,

pe stradă, dedesubtul balcoanelor și a geamurilor ei, într-un neastîmpăr mare, ca bolnav, exasperat, speriat de ceea ce am făcut, simțind că am făcut bine, fie ce-o fi, dar în același timp, tot în același timp, căindu-mă de ceea ce am făcut, avînd impresia că, în acel moment, cu acea scrisoare trimisă, timpul e tăiat în două : timpul de pînă atunci, care a fost cu totul altfel, și timpul care începea de-atunci, *altfel* de timp. În scurt : istoria omenirii se împărțea în două epoci distincte : cea dinainte și cea de după acel moment. Și fata clorotică de peste drum îmi surîdea !... Cît era de banală sărmana în comparație cu cealaltă, cu *unica* !

Nu departe, pe așa numitul „bulevard“, o orchestră cînta un cîntec lăutăresc enervant, cicălitor, cu totul disproporționat cu sentimentele mele, dar care, de-atunci încoace, a rămas pentru mine foarte mișcător, deși, în fond, e ridicol. Are acum doar atîta merit, că a murit !

Curierul nu venea ! Nu știu cît a stat, dar mie mi s-a părut că a stat foarte mult. Aveam senzații stranii, pierdusem parcă senzația corpului și aveam impresia unei catastrofe — catastrofă fericită într-un sens, căci speranța se lupta biruitoare ou frica că am stricat tot. Doream ceva nou, bun, dar mă gîndeam că poate, prin îndrăzneala mea, am stricat binele, puțin dar sigur, de pînă atunci. Dar simt că e greu să-mi aduc aminte tot ce simțeam și încă și mai greu să exprim.

Curierul în sfârșit veni. Mă temeam grozav să aflu rezultatul. Aș fi dorit să nu-l aflu. Devenisem laș. Mă temeam acum nu atîta de un refuz categoric pur, ci de scandal. Curierul însă îmi spuse puțin lucru, dar, *deocamdată*, liniștitor : îi dăduse scrisoarea în antret, unde avusese norocul s-o întilnească, după ce fusese la doctor și-i spusese ceva (pregătit dinainte în cazul cînd n-o vede pe ea întîii) ; ea, mirată, cam fără să-și dea sama ce face, luase scrisoarea, iar el, curierul, fugise repede. Dar imediat îmi veni ipoteza : Dacă, revoltată, rușinată, indignată, dă scrisoarea rudelor ei, ca s-o răzbune de „ofensă“ ?... Noaptea aceia n-am dormit deloc. Am petrecut-o sub geamurile ei, afară din oraș, pe toate străzile orașului.

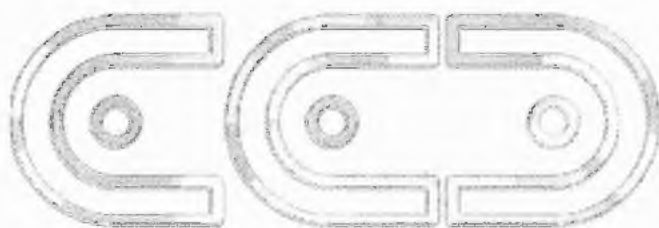
C U P R I N S

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	.XXXI
Adela	1
Privind viața	193
Amintiri din copilărie și adolescență.	235

Redactor responsabil : TEODORA POPA
Tehnoredactor : ION TUDOR

*Dat la cules 17.08.1966. Bun de tipar 21.11.1966. Apă-
ruț 1966. Tiraj 90 160 ex. broșate. Hîrtie scris II A
de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 11,61. Coli
tipar 10,5. A. nr. 11.286/1966. C.Z. pentru bibliote-
cile mari 8R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—31.*

Tiparul executat sub comanda nr. 60.531 la
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piața
Scintei nr. 1, București — Republica Socialistă
România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

